

87466

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

el-HASAN BİN ESED el-FARIKÎ'NİN
HAYATI VE ŞAIRLİĞİ

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN

Hazırlayan

Ahmet ASLAN

ŞANLIURFA - 1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	III
TEMEL KAYNAKLAR HAKKINDA BİLGİ.....	IV

GİRİŞ

el-FARİKÎ'NİN YAŞADIĞI SİYASÎ VE KÜLTÜREL ÇEVRE.....	1
I. el-Cezira Bölgesi'nin Coğrafi Sınırları.....	1
II. el-Cezira Bölgesi'nde İslam Öncesi Kültür.....	3
III. el-Cezira'nın Fethi ve Bölgede Arap Kültürünün Oluşum Tarihiçesi.....	6
IV. el-Farıkî'nin Yaşadığı Asır el-Cezira'da Siyasî Durum.....	14
A. Mervanîler.....	14
B. Selçuklular.....	17
V. Hicri Beşinci Asırda el-Cezira'da Edebî ve Kültürel Durum.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİ.....	26
I. İsmi, Nesebi ve Künyesi.....	26
II. Doğumu ve Yetişmesi.....	27
III. Siyasî Hayatı.....	29
IV. Vefatı.....	35
V. Edebî Şahsiyeti.....	37
VI. Eserleri.....	39
A- el-İfsah Fi Şerhi Ebyetin Muşkileti'l-İrab.....	39
B- Şarhu'l-Luma.....	40
C- Kitabu'l-Huruf.....	40
D- Yanlışlıkla el-Farıkî'ye Nisbet Edilen Eserler.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİİRLERİNİN TAIKİKİ VE TERCÜMESİ.....	43
---------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONULARINA GÖRE ŞİİR ÇEŞİTLERİ.....	142
I. Duygusal Şiirleri.....	142
A. Gazel.....	143
B. Fahr.....	149
C. Hamriyyat.....	151
D. Vasf.....	153
II. İctimaî Şiirleri.....	155
A. Medih.....	155
B. Hiciv.....	156
C. Zamandan ve İnsanlardan Şikayet.....	158
D. İhvanıyyat (İtab).....	160
III. Hikem ve Edebî Şiirleri (Didaktik).....	162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAÂNİLERİ, DİLİ VE ÜSLUBU.....	170
I. Maânileri.....	170
II. Üslubu ve Dili.....	173

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞİİRLERİNDEKİ BEDİİ SANATLAR.....	179
I. Cinas.....	179
A. Cinasın Tarifi ve Arap Edebiyatındaki Yeri.....	179
B. Cinas Çeşitleri ve el-Farıkı'nin Şiirlerindeki Örnekleri.....	182
1. Cinas-ı Tam.....	182
a. Cinas-ı Mumasil.....	183
b. Cinas-ı Müstevfa.....	184

2. Cinas-ı Tam Mürekkeb.....	184
a. Cinas-ı Müteşabih.....	184
b. Cinas-ı Mefruk.....	185
c. Cinas-ı Merfuv.....	185
3. Cinas-ı Nakıs.....	185
a. Cinas-ı Merduf.....	186
b. Cinas-ı Müktenif.....	186
c. Cinas-ı Mutarraf.....	186
d. Cinas-ı Müzeyyel.....	186
e. Cinas-ı Muzari.....	187
f. Cinas-ı Lahik.....	187
g. Cinas-ı Muharref.....	188
h. Cinas-ı Musahhaf.....	188
i. Cinas-ı İştikak.....	189
k. Cinas-ı Müzdevic.....	189
l. Cinas-ı Müleffak.....	190
II. Diğer Bedii Sanatlar.....	190
A. Mukabele.....	190
B. Tıbak.....	191
C. Tezyil.....	192
D. Tarsi.....	195
E. Tatrız.....	196
F. Tasri.....	197
G. Lüzum Mala Yelzem.....	198
H. Tasdir.....	198
İ. Tecrid.....	198
SONUÇ.....	201
BİBLİYOGRAFYA.....	208

ÖNSÖZ

el-Hasan b. Esed el-Farikî Hicri Beşinci/Miladî Onbirinci Yüzyılda el-Cezira bölgesinde yaşamış değerli bir şair ve dilcidir. el-Farikî'nin yaşadığı asır, Arap edebiyatında Abbasilerin ilk döneminden itibaren başlayan yeniliklerin had safhaya ulaştığı ve bediî sanatların aşırı derecede kullanıldığı bir dönemdir. Yaşadığı asrın modasından etkilenen Abu Nasr el-Hasan b.Esed, şiirlerinde bediî sanatları en çok kullanan şairlerin başında gelmektedir. Gerek tabakat kitaplarında gerekse çağdaş eserlerde el-Farikî'nin hayatı ve eserleri hakkında yanlış bilgiler verildiğini tesbit etmiştik. Bundan dolayı el-Farikî'yi doktora tezimizin konusu olarak seçmeyi uygun gördük.

Konumuzla ilgili mesleği Avukat olan Hilal Naci el-Hasan b.Esed el-Farikî Hayatuhu va's-Sababa Min Şi'rihi adıyla küçük bir kitapçık yayınlamıştır. Hilal Naci'nin yapmış olduğu bu çalışma ilmi bir araştırma değildir. Hilal Naci bu çalışmasında el-Farikî'nin bazı şiirlerini toplamak ve hayatı hakkında biraz malumat vermekle yetinmiştir. Bizim çalışmamız gerek metod gerekse alan açısından farklılık arz etmektedir.

Çalışmamıza konumuz ile ilgili kaynakları tesbit etmekle başladık. İlk başta gerek tabakat kitaplarında gerekse diğer eserlerde konumuzla ilgili bilgileri elde etmede güçlük çektik. Bu yüzden şairimizin memleketi olan Diyarbakır'a giderek orada başta yazma eserler olmak üzere bütün kaynakları taramakla başladık. Diyarbakırda'ki araştırmamız olumlu netice vermeyince İstanbul'a gitmeye karar verdik. İstanbul'da başta Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi'nde bulunan Arapça yazma ve matbu eser kataloglarını bir bir gözden geçirdik. Neticede çalışmamızın temel kaynakları olan el-Hazirî'nin Lumah`ul-Mulah ve ez-Zerkeşî'nin Ukudu'l-Cuman adlı eserlerin yazma nüshalarını Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulabildik. Çalışmamızda bu eserlerin dışında konuyla ilgili diğer ilmi kaynaklardan da yararlandık. Konu ile ilgili materyalleri okuyup tasnif ettikten sonra çalışmamızı giriş ve beş bölüm halinde planladık.

Giriş bölümünde el-Farikî'nin yaşadığı muhit olan el-Cezira Bölgesi'nin coğrafi sınırları, İslam öncesi kültürü ve İslami Fetihten sonraki tarihçesi hakkında özet bilgiler

vermeye çalıştık. Yine el-Farikî'nin yaşadığı asırda bölgenin siyasi ve kültürel durumu hakkında genel bilgiler verdik.

Birinci bölümde ise el-Farikî'nin hayatı ve eserlerini ele aldık İkinci bölümde el-Haziri'nin Lumahu'l-Mulah isimli eserini esas alarak diğer kaynaklarda da bulabildiğimiz şiirlerini kafiyelerine göre tertib ederek, tahkik ve tercümesini yaptık. Bu bölümde tahkik için kullandığımız dipnotları mukattaların sonunda gösterdik. Kelime açıklaması için kullandığımız dipnotların, tahkik dipnotlarıyla çakışmasını önlemek maksadıyla bazen açıklanmasına ihtiyaç duyduğumuz kelimenin önünde göstermeyi uygun gördük.

Üçüncü bölümde konuları itibariyle şiir çeşitlerini, Dördüncü bölümde dili, uslubu, getirmiş olduğu düşünce ve maânileri tahlil etmeye çalıştık. Beşinci bölümde ise şiirlerinde işlediği bedîî sanatların tarifini yaparak örneklerini verdik.

Çalışmam sırasında bana yol gösteren ve devamlı yardımlarını gördüğüm Sayın Hocam ve danışmanım Prof.Dr. İbrahim Düzen Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam esnasında fikirlerinden istifade ettiğim Prof.Dr.Hulusî Kılıç Bey'e teşekkür ederim.

Ahmet ASLAN

KISALTMALAR

b. : Bin

Bkz: Bakınız

Çev: Çeviren

H. : Hicrî

Hız: Hazreti

İ.A.: İslam Ansiklopedisi

D.İ.A.: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Tah: Tahkik Eden

Ter: Tercüme eden.

M.: Miladî

S.A.V.: Sallallahu aleyhi ve sellem

Literatürle ilgili kısaltmalar bibliyografyada açık olarak yazılmıştır.

TEMEL KAYNAKLAR HAKKINDA BİLGİ

1. Lumahu'l-Mulah :

Yazarı, H.568/M.1172 yılında vefat eden el-Varrak ve Dellal el-Kutub lakaplarıyla da bilinen Abu'l-Maali Saad b. Ali b.el-Kasım b.Ali el-el-Haziri el-Ansari el-Hazreci'dir. el-Haziri, bedii sanatların güzel örneklerini bu eserinde toplamıştır. Eserinin giriş bölümünde bedii sanatların tarifini yaptıktan sonra bu alanda yetenekli bazı şair ve edibin şiir ve nesirinden örnekler vermiştir. Eser yazma halinde 4246 kayıt numarasıyla Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü'nde mevcuttur. H.902 yılında Muhammed b. Muhammed et-Turki el-Osmani tarafından yazılmış ve toplam 178 varaktır. Bu eserin bir nüshası da 1364 kayıt numarasıyla Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

2. Haridetu'l-Kasr ve Ceridetu'l-Asr:

Bu eserin yazarı el-İmad el-İsfahani'dir.Harun ibn el-Munecim muvellidin şairler konusunda bir kitap yazdı ve ismini el-Bari koydu. Saalibi ise bu kitaba bir zeyil yazdı ve adını Yetimetu'd-Dehr koydu. el-Bahazri de buna zeyil yazdı ve adını Dimyatu'l- Kasr ve Usratu Ehli'l- Asr koydu. el-Haziri ise buna bir zeyil yazdı ve adını Zinatu'd- Dahr Fi Lataifi Şuarai'l-Asr koydu. el-İsfahani de buna bir zeyil yazdı ve adını Haridetu'l-Kasr ve Ceridatu'l-Asr koydu. Dolayısıyla el-Bari adlı kitabın son zeyli el-İsfahani'nin bu eseridir. Yazar bu eserinde beşinci ve altıncı yüzyılda yaşamış olan şairleri ele almaktadır. Eser on büyük ciltten müteşekkildir. Yazar bu büyük eserini dört kısma ayırdı. Birinci kısmını Iraklı şairlere, ikinci kısmını İran ve Horasanlı şairlere, üçüncü kısmını el-Cezira, Suriye Hicaz ve Yemenli şairlere, dördüncü kısmını ise Sicilya Kuzey Afrlka ve Endülüslü şairlere ayırmıştır. Yazar, hal tercümesi verdiği kişiler hakkında bilgi verirken secili kelimeler kullanarak abartılı övgüler dizmektedir. Şairler hakkında detaylı bilgiler vermekten çok onların şiirlerinden örnekler vermektedir. Bu eser Arap şiir tarihinin en önemli kaynaklardandır. Elimizdeki Şam Kısmı, Şükrü Faysal rarafından tahkik edilip 1964 yılında yayınlandı.

3. Ukudu'l-Cuman Ala Vefayati'l-Ayan:

Bu eserin yazarı H.745/1344-H.794/M.1392 yılları arasında yaşamış olan Muhammed b. Bahadır b. Abdullah el-Mısri, ez-Zerkeşi'dir. Ez-Zerkeşi bu eserini İbn Hallikan'ın tarihine bir zeyil olarak yazmıştır. Kitap iki cilt halinde yazılmıştır. Birinci varaktan ikiyüzonbirinci varaka kadar olan kısmı birinci cilt, ikiyüzonbirden üçyüzaltmışbirinci varaka olan kısmı ikinci cildir. Toplam olarak 364 varaktan müteşekkildir. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü'nde 4434 kayıt numarasındadır. ez-Zerkeşi hakkında bilgi verdiği şahısları alfabetik sıraya göre ele almıştır.

GİRİŞ

eL-FARİKÎ'NİN YAŞADIĞI SİYASÎ VE KÜLTÜREL ÇEVRE

I. el-Cezira'nın Coğrafi Sınırları

Bilindiği üzere İslâm coğrafyasının genişlemesiyle beraber bu coğrafyanın değişik bölgelerinde çeşitli etkenler sebebiyle, İslâm siyasî ve kültürel bütünlüğü içerisinde fakat bölgesel özellikler taşıyan siyasî ve kültürel muhitler oluşmuştu. Irak, Sûriye, Hicaz, Endülüs ve Mavaraunnehr gibi. Çoğu kez İslâm araştırmacıları tarafından pek dikkate alınmayan bazen Sûriye bazen de Irak siyasî ve kültürel muhitleri içinde gösterilen gerçekte ise bunlardan ayrı olan ve kendine has özellikler taşıyan bir siyasî ve kültürel muhit de el-Cezira muhitidir.

Tezimizin konusu olan el-Hasan b. Esed el Farikî, Meyyafarikîn'de doğmuş, Amid'te memurluk yapmış ve Harran'da idam edilmiş el-Cezirali bir şair ve dilcidir. el-Cezira bölgesi gerek İslâm öncesi gerekse İslâmî fetihten sonraki dönemlerde müstakil bir coğrafi alan olarak telâkkî edilmiş ve bu şekilde idare edilmiştir. Biz bu bölgede İslâm Arap kültürünün oluşum tarihçesini ele almadan önce bu bölgenin coğrafi sınırlarını tespit etmede fayda görüyoruz.

İslâmî fetihten önce sürekli olarak İran ve Roma İmparatorlukları arasında el değiştiren bölge, Miladî Üçüncü yüzyıldan itibaren tamamıyla Romalıların eline geçti. Romalılar buraya iki nehir arasındaki bölge anlamında "Mezopotamya" ismini vermişlerdir. Roma İmparatorlarından Constantius, M.359 yılında el-Cezira bölgesinin tümüne hakim olduktan sonra el-Cezira bölgesini iki kısma ayırarak merkez Edessa(Urfa) olmak üzere Batna (Suruç), Birtha (Birecik), Carrahe (Harran), Samosata (Samsat), Tella (Viranşehir), Sibabarca (Siverek) Kallinice (Rakka), Medisrin (Nusaybin), Rechaina (Rasulayn =Ceylanpınar) şehirlerini ihtiva eden batı kısmına Orshoene,¹ merkez Amid olmak üzere bölgenin doğu kısmına ise Agustsa ismini

---

¹ Anonim, "Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İctimaî, İktisadî, Tarihî, Mülkî, Malumatı Camii Salname", 1927,43.

vermiştir. Constantius bu idarî taksimatı yaptıktan sonra Amid'i el-Cezira bölgesinin merkezi yapmıştır.²

Müslüman coğrafyacılar Yukarı Mezopotamya bölgesine el-Cezîra demişlerdir. Çünkü bu coğrafi alan batıdan Fırat, doğudan ise Dicle nehirleri ile çevrilidir. Etrafı sularla çevrili olmasından dolayı bölgeye “ada” anlamına gelen “el Cezîra” ismini vermişlerdir.³

İslâmiyetin ortaya çıkmasından önce Ortadoğu'da Sasaniler ve Bizanslılar aralarındaki mücadelede bölgedeki Arapları kullanabilmek için birer tampon Arap devletinin meydana gelmesine göz yummuşlar hatta bir dereceye kadar yardım etmişlerdir. Bunlardan başşehri Hire olan Irak'taki Lahmiler devleti Sasaniler'e, Süriye'deki Tedmur ve Gassanî devletleri⁴ ile el-Cezira'deki Abğarlar devleti Bizans'a tabi idi.⁵ Bu tampon devletlerin etkisiyle el-Cezira bölgesinin bilhassa güney kesimlerine bazı Arap kabilelerine mensup aşiretler gelip yerleşmişlerdi. İslamî fetihle beraber Arap aşiretlerinin bölgeye göçü daha da artmış ve kuzeyde Diyar-ı Bekr bölgesine kadar çıkmıştır.⁶ Bu sebepten dolayı Müslüman coğrafyacılar, el-Cezîra bölgesini bölgeye yerleşen Arap kabilelerine nisbeten üç kısma ayırmışlardır. Bunlar; Diyar-ı Rabia⁷, Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Mudar⁸ idi. İlk başlarda Diyar-ı Rabia hem Diyar-ı Rabia'yı hem de Diyar-ı Bekr'i ihtiva ediyordu. Çünkü Bekr kabilesi de Rabia'nın bir koludur. Sonraları Bekr kolunun Diyar-ı Bekr'e yerleşmesiyle bu ikisi ayrı ayrı adlarla anılmaya başlandı. el-Cezira bölgesinin bu üç kısmının coğrafi sınırlarına gelince Diyar-ı Rabia, doğudan Dicle nehri batıdan Habur suyunun çevrelediği Tel-Fafan'dan Tigris'e kadar uzanan bölgeyi kapsar. Merkez bazen Musul bazen de Nusaybin olmak üzere Dara, Sincar, Ceziret b. Ömer (Çizre), Kafartusa gibi

2 Bar Hebraeus, Ebu'l-Farac, **Ebu'l-Farac Tarihi**, I,75; Fikret, Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi** (Başlangıçtan H.210/M. 825'e kadar),25; Şevket,Beysanoğlu, **Bütün Yönleriyle Diyarbakır** , 87.

3 Yakut, **Mu'cemu'l-Buldan**, II. 134-136; Key Lastrinch, **Buldanu'l Hüateti's-Şarkıyye**,144.

4 Ramazan, Şeşen, **Harran Tarihi**, 8. Ayrıca Hire, Tedmur ve Gassanî devletleri için Bkz. Neşet, **Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı**.

5 Işıltan, 14-21.

6 Julius. Welhausen, **İslam'ın En Eski Tarihine Giriş**, 75.

7 Rabia Kabilesi için Bkz. H.Kindermann, “ Rebia ve Mudar ” . **İ.A.** .IX. 653-656.

8 Mudar Kabilesi için Bkz. Kindermann, Aynı yer.

şehirleri kapsar. Diyar-ı Bekr kısmı batıdan Karacadağ'dan güneyde ise Mardin tepelerine uzanan Dicle Nehri'nin yukarı havzasında yer alan merkez Amid olmak üzere Meyyafarikîn, Hısın-ı Keyfe, Erzen, Tel- Fafan ve Siirt şehirlerini ihtiva ediyordu. Bu ismi de bölgeye yerleşen Bekir b. Vail kabilesine nispeten almıştır. Diyar-ı Mudar ise, merkez bazen Rakka bazen de Harran olmak üzere Fırat'ın doğusundaki düzlük alanları ihtiva etmekteydi. Bu kısmın diğer önemli şehirleri ise, Urfa (Ruha), Harran, Hısın Mesleme, Samsat ve Suruç şehirleridir. Bu bölge de ismini bölgeye yerleşen Mudar kabilesinden almıştır.⁹

II. el-Cezira'da İslâm Öncesi Kültür.

Mezopotamya denen Fırat ile Dicle nehirleri arasındaki topraklar tarihin ilk devirlerinden beri birçok dinin ve medeniyetin ortaya çıktığı bir coğrafyadır. Doğudan İran-Hint batıdan Avrupa ve Güneyden Samî kültürlerinin kavşak noktası olması hasebiyle çeşitli medeniyetlerin birbirleriyle karıştığı kutsal metinlerde de adı geçen bir bölgedir. Tarih sahnesinde görülen birçok medeniyet yine bu coğrafyada doğmuş bölge sayısız peygamberin beşiği olmuştur. Bu bölge eski Samî kültür ve medeniyetinin önemli havzalarından birisidir.

Hitit Devleti'nin zayıflamasından sonra M.Ö. İkinci Binin sonlarından itibaren bu bölgeye Arap yarımadası kökenli Aramîler göç etmişler ve bölgede Samî-Aramî kültürünü hakim hale getirmişlerdir. M.Ö. Onbirinci asırda Aramîlerin bölgedeki hakimiyeti zirveye ulaşmış Urfa ve çevresinde Bit –Adini, Diyarbakır bölgesinde Bit-Zamani gibi birçok Aramî devletçisi kurulmuştur.¹⁰ Yine Samî kökenli Asur ve Babil hakimiyetinden sonra bölge önce Medlerin daha sonra Perslerin hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemlerde dahi bölge kültürel yönden Samî özelliğini korumaya devam etmiş hatta kültürel yönden Perslere daha baskın gelerek Aramî dili Pers İmparatorluğunun resmi dili olmuştur.¹¹ Büyük İskender'in M.Ö.331 yılında bölgeyi işgal etmesi ve onun komutanları olan Selekoslar ve daha sonra Roma'nın hakimiyeti

---

⁹ Yakut, **Mucemu'l-Buldes**, Aynı yer: Lastrinch, Aynı yer.

¹⁰ Şemseddin, Günaltay, **Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**, 282-292; Işıltan,9; Beysanoğlu,71.

¹¹ Işıltan,11.

sırasında bölgede Hellenizm kültürü yaygınlaşmış olmasına rağmen bölge Samî kültürünü muhafaza edebilmiştir. Ancak bu tarihlerde Hellenizm kültürü etkisinde kalan bölgenin Samî halkları daha sonraları Eski Grek ilim ve medeniyetini Müslüman Araplara taşımakla dünya medeniyetine büyük katkı yapmışlardır. Bu bölge Aramî, Keldanî, Sabî ve Süryanî gibi samî edebiyatlarının doğduğu ve geliştiği bir saha olmuştur. Bilhassa klasik Doğu Hristiyan Edebiyatı açısından çok önemli bir coğrafyadır.

Hristiyanlık dini her ne kadar Filistinde doğduysa da bir devletin resmi dini olarak ilk kez bu bölgede gelişmiştir. Hz. İsa'nın daha sağlığında, Urfa kralı Abğarla mektuplaştığı ve krala havarilerinden bazılarını gönderdiği rivayet edilmektedir. el-Cezira bölgesinde ilk Hristiyanlaşmanın Havari Petrus arkadaşı Tomas onun kardeşi Adday ve onların şakirtleri Agay ve Mara aracılığıyla Miladî ilk yüzyılda başladığı ifade edilmektedir.

Kilise rivayetlerine göre Hz. İsa döneminde Urfada Osrhoene kralı 9. Abğar hüküm sürmekteydi. Ukoma (Kara) lakabıyla anılan bu kral kara sedef hastalığına yakalanmıştı. Rivayete göre kral bir keresinde heyetiyle beraber Hannan isimli elçisini o sırada Ortadoğuda bulunan Roma İmparatoru Tiberius' a göndermişti. Heyet dönüşte Kudüs'e uğrar ve burada oturan her ferdin ağzında yeni bir peygamberden bahsedildiğini duyarlar. Heyet Kudüs'te on gün kaldıktan sonra Urfa'ya döner ve Hz. İsa hakkında duyduklarını Abğar kralına anlatırlar. Hz. İsa'nın mucizeler gösterip hastaları sıhhaate kavuşturduğunu duyan Abğar Hannan başkanlığında yeni bir heyeti Hz İsa'ya göndererek onu ülkesine davet eder. Ancak Hz. İsa cevabî mektubunda memuriyetinin İsrail ülkesinde kaybolmuş koyunlara olduğunu hatırlatarak teşekkür eder ve kendisine birisini göndereceğini bildirir. Aynı rivayetlere göre Hz. İsa'nın dünyadan ansızın ayrılmasından sonra Havari Toma'nın kardeşi ve 70 azizden olan Adday Urfa'ya gönderilir. Şehre gelen Adday Filistinli bir yahudi olan Tobias' ın evinde kalır sonra Kral Abğar'a takdim edilir. Adday beraberinde getirdiği Hz. İsa'nın mendiliyle Abğar'ı iyileştirir ve Hristiyanlığı ona kabul ettirir. Bu olaydan sonra kral Hristiyanlığı devletin resmi dini olarak kabul eder.¹² Daha sonraki tarihlerde Adday ve halefleri bölgede misyonerlik faaliyetlerine başlar ve bölgenin ahalisini

---

¹²Marî b. Süleyman, **Ahbaru Batariketi Kursi'l-Meşrik Min Kitabu'l Müceddel**,1-2; Ebu'l-Farac,1.164; Çelik, Mehmet, **Süryani Kilisesi Tarihi**, 1, 39-40; Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, 259; Kadir Albayrak, **Keldanîler ve Nasturîler**, 67.

Hristiyanlaştırdılar. Böylece Hristiyanlık bu bölgeden bilhassa Doğu dünyasına yayılır. Böylece Doğu Hristiyanlığı'nın ilk edebiyatı ve Aramca ve Süryanicede gel bu bölgede gelişir.

Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra Mezopotamya bölgesindeki hristiyanlar birçok dini zulümlerle karşılaştılar. Çünkü doğu zihniyet ve inanç sistemine sahip olan bölge halkı batı zihniyet ve inanç sistemini benimseyemediler. Böylece Hristiyanlık dünyasında doğu- Batı, Süryanî-Yunan, Semitik-Bizans ve Nasturî-Ortodoks şeklindeki kutuplaşmalar meydana geldi. Bölge halkı siyasî yönden Roma'nın hakimiyetini kabul ettiyse de Urfa ve Nusaybin gibi merkezlerde dini eğitimlerini devam ettirerek benliklerini korumaya çalıştılar. Süryaniler Miladî Yedinci asra kadar İskenderi'yeden almış oldukları Antik felsefeyi tetkik etmişler ve bunu da kendi akidelerini yaymak ve savunmak için kullanmışlardır. Öyleki Nasturiliğe bağlı Süryanilerin el-Cezira Bölge'sinde elli tane mektebi vardı bu mektebelerin başında Urfa ve Nusaybin mektepleri gelmekteydi.¹³

Arap kültürü ve edebiyatına gelince Milattan önce bölgenin bilhassa kırsal kesiminde yayılmış olan Arap nüfusu milattan sonra daha da artmıştır. Urfa ve çevresinde Roma'ya bağlı olarak kurulan Abğarlar Devleti her ne kadar Süryaniceyi yazı dili olarak kullanmışsa da etnik olarak bir Arap devletiydi. Bunun yanında bilhassa Kuda kabilesinin iki kolu Tenuh ve Behra ile Rabia Araplarının iki büyük kabilesi Tağlib b. Vail ve Bekr b. Vail bölgenin doğu kısımlarına yayılmışlardı. Tağlib kabilesi Habur havzasında Bekr Kabilesi Dicle kenarında göçebe olarak yaşıyorlardı. Daha sonraki yıllarda Ufeyle ve Numeyriler bölgeye göçmüşlerdi.¹⁴ İslamî fetihten sonra Bekr kabilesine mensub muhtelif batınlar ve bilhassa bunlardan Şeybanlar fethedilen kasaba ve şehirlere yerleşmeye başladılar. Bu sebepten dolayı Arap edebiyatı erken dönemlerden itibaren bu bölgede oluşmaya başladı. Cahiliyye Döneminin Muallaka şairlerinden Amr b. Kelsum el-Cezira bölgesinde yaşamış Tağlipli bir Arap

---

¹³ Nihat, Keklik, **İslam Mantığı Tarihi ve Farabi Mantığı**, 19-20; Ülken Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, 87; Fazıl Halil İbrahim, **Halid b. Yezid Siretuhu ve İhtime-tuhu'l-İlmiyye**, 32.

¹⁴ Yakut, **Muccemu'l-Bulden**, Aynı yer; Welhausen, 75; Işıltan, 29-31.

şairidir. Abdülmesih b.Asele eş-Şeybani ve Cabir b. Hunne et-Tağlibi Cahiliyye Döneminin el-Cezirah Arap şairleridir.¹⁵

III. el-Cezira'nın Fethi ve Bölgede Arap Kültürünün Oluşum Tarihi

Sûriye ve Irak'ın fethinden sonra Müslüman Arap Ordularının hedefleri el-Cezira bölgesine yöneldi. Tarihte sürekli olarak Roma - Bizans ve İran İmparatorlukları arasında el değiştiren bölge, İslâmî fetihden önce Bizans yönetiminde idi. Sûriye ve Irak müslümanların eline geçtikten sonra el-Cezira bölgesi kendiliğinden onların eline geçmek durumundaydı. Çünkü Bizans devleti Sûriye'deki mağlubiyetlerden sonra bölgede çok az sayıda kuvvet bulunduruyordu. Buna ilaveten uzun zamandır Bizan ve İran İmparatorlukları egemenliğinde yaşamaya alışmış olan yerli halkın İslâm ordularına karşı koyacak örgütlü orduları yoktu. Daha da önemlisi bölgenin bilhassa kırsal kesimlerinde islami fetihden önce buraya gelip yerleşmiş İyad, Tağlib, Rabia ve Tenuh gibi Arap aşiretleri vardı. Bu sebeplerden dolayı fethi en kolay olan bu bölge olmuştu.

İslâm kaynaklarında el-Cezira'nın fethi ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Kaynaklardaki bütün rivayetler bölgenin fatihi olarak İyaz b. Ğanem¹⁶ konusunda mütefiktirler. Buna karşın bölgenin fetih tarihi ve fetheden ordugâh konusunda çelişkili haberler vermektedirler.

Taberî'deki Seyf b. Ömer'in bir rivayetine göre, Irak'ın fethinden sonra H.16 yılının Recep ayında Ömer b. Malik komutasındaki bir birlik bölgeye bir taarruz yapmış ve Temimli Ziyâd b. Hanzala Diyar-ı Mudar'ın merkezi olan Urfâ'ya kadar ilerleyebilmiştir.¹⁷

Taberî'deki Seyf'in bir başka rivayetine göre el-Cezira'nın asıl fethi H.17 yılında gerçekleşmiştir. Bu rivayete göre Sûriye'yi kaybetmek istemeyen Rumlar Hıms'ta bulunan Ebu Ubeyde'ye karşı büyük bir tarruza geçtiler. Bu taarruzlarında

¹⁵ Ahmed, Hasan ez-Zeyyat, - **Tarihu'l-Edebi'l Arabi**, 64-65.

¹⁶ Ebu Saad İyaz b. Ğanem b. Zuheyr el-Fihri, el-Kurşî ilk hicret eden sahabilerden Bedr Savaşı'na katılmış, Irak cephesinde görev almış H. 20 yılında Hıms'ta vefat etmiştir. Bkz. İbn Saad, **et-Tabakatu'l-Kubra**, III, 417-418; İbnu'l-Esir, **Usudu'l-Ğabe Fi Marifeti's-Sahabe**, IV, 163-164; İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, VIII, 117.

¹⁷ Welhausen, 76.

bölgede bulunan Tenuh, Rabia, İyad ve Tağlib gibi Hıristiyan Arab kabilelerinden de yardım aldılar. Bu durumu öğrenen Ebu Ubeyde Hz. Ömer'e bir mektub yazarak Irak cephesinden kendisine yardım göndermesini istedi. Bunun üzerine Hz Ömer Saad b. Mâlik'ten, el-Kaka'nın emrinde bir orduyu Ebu Ubeyde'ye göndermesini bunun yanında el-Cezira Araplarını geri çevirmek için Süheyl b. Addi'yi Rakka'ya, Abdullah b. Abdullah b. İtban'ı Nusaybin, Harran ve Urfâ'ya, el-Velid b. Ukbey'i el-Cezira'nın kırsal kesimlerindeki Arapların üzerine göndermesini ve savaş olması halinde bütün bu birliklerin İyaz b. Ğanem'in emrine girmesini bildirdi. Bu emir üzerine Hıms'tan kalkan İyaz ve orduları el-Firaz üzerinden bölgeye girdiler. Hıms'a saldıracak el-Cezireli Araplar Kûfeli birliklerin gelişini duyunca memleketlerine geri döndüler. Süheyl b. Addi Rakka'ya geldi ve burayı aldı. Abdullah b. Abdullah Nusaybin'i alıp Musul'a kadar ilerledi. el-Velid b. Ukbe ise Hristiyan Arapları iteat altına aldı yalnız İyadlılar Rum ülkesine kaçtılar. İyaz'ın bölgeye girmesiyle Irak'tan gelen birlikler de onun emrine girdiler ve H. 20 yılına kadar bölgenin bütün şehirleri fethettiler.¹⁸

Buna karşın el-Vakidi'ye isnad eden el-Belazuri'ye göre el-Cezira'nın fethi Sûriye Cebhesi Orduları tarafından gerçekleşmiştir. Belazuri'ye göre Ebu Ubayde Amvas vebasında öldükten sonra yerine İyaz b. Ğanem'i bıraktı. Hz. Ömer de onu Hıms, Kınnesrin ve el-Cezira bölgelerine emir tayin ettiğini mektubla bildirdi. Bunun üzerine H.18 yılının Şaban ayının ortalarında Perşembe günü beş bin kişilik bir ordu ile el-Cezira bölgesine girdi. Öncü kuvvetlerine Meysara b. Mesruk el-Absî sağ kanadına Sait b. Amir b. Hızıyam el-Cumahî sol kanadına Safvan b. el-Muattal es-Sulemî kumanda ediyordu. İyaz'ın komutasındaki Sûriye Cebhesi Orduları H.20 yılına kadar bölgenin bütün şehirlerini fethetti¹⁹.

Tell-Mahreli Dionysios, Süryanî Mihail gibi bölgenin müelliflerine göre ise Selefki 952/M.640 tarihinde Araplar Fırat'ı geçtiler ve Mezopotamya bölgesine hakim oldular. Bizans tarihçisi Theophanese göre Sûriye müslümanlar tarafından iteata alındıktan sonra Osrhoene Prokuratoru olan Yohannes Kataias Halep yakınında bulunan İyaz b. Ğanem'in yanına gelerek Fırat'ı geçmemesi şartıyla ona yıllık vergi vermeyi vaad etmiştir. Fakat Bizans İmparatoru Heraklios buna kızdı ve onu valilikten

---

¹⁸ el-Taberî . **Tarihu't-Taberî**. IV.56; Welhausen,76; Işıltan, 60-63.

¹⁹ el-Balazuri. **Futuhu'l-Buldan**, 247-249; Welhausen,78; Işıltan,50-51.

azlederek yerine Ptolomaïos'u tayin etti. Yeni vali vergiyi vermeyince İyaz Mezopotamya'ya girdi.²⁰

El-cezire ile ilgili fetih rivayetleri yukarıda verdiğimiz noktalarda birleşmektedir. Biz rivayetleri iyice tedkik edip karşılaştırdıktan sonra bölgenin fethini şu şekilde özetleme imkanına sahip olduk. Taberî'nin vermiş olduğu rivayetler doğrudur. Ancak Irak'tan bölgeye H. 17 yılında yapılan akınlar bölgenin güney kesimlerinde kalmıştır bütün bölgeyi kapsamamıştır. Zaten bu tarihte Irak cephesinden gelen birlikler bölgeyi fethetmek için değil Hıms'a saldıracak olan Bizans ve Bizans taraftarı Hristiyan Arap birliklerini geri püskürtmek için gönderilmişlerdir. el-Cezira bölgesine yapılan akınlar ilk olarak Irak Cephesinden başladıysa da asıl fethi Sûriye Cephesi Orduları tarafından gerçekleştirilmiştir. Irak birliklerinin saldırılarından korkan Osrhoene Valisi Yohannes Hıms'ta bulunan İyaz b. Ğanem'in yanına giderek Fırat'ı geçmemesine karşılık ona yıllık vergi vermeyi taahhut etmiş ve kısa bir süre de olsa vergiyi vermiştir. Bu duruma sinirlenen Bizans Kralı Heraklios onu azletmiş ve yerine Patalemios'u getirince Patalimios vergiyi vermemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömeri'n emriyle İyaz b. Ğanem H.18 yılında bölgeye girerek H. 20 yılına kadar bütün bölgeyi fethetmiştir. Fetihten sonra bölgenin idari yönden Sûriye Ordugah'ına bağlanmış olması buranın Suriye Orduları tarafından fethedildiğini göstermektedir. Diyar-ı Rabia'nın doğu kesimi hariç bölge coğrafi konum itibarıyla de Sûriye Ordugah'ına daha yakındır. Ayrıca fetihten önce bölgenin Bizans elinde olması Bizans ile Suriye Orduları'nın savaşa görevlendirildiği biliyoruz.

Fetihten sonra İslamî Fetih Ananesi'ne uygun olarak bölgeye İyaz b. Ğanem emir tayin edildi. İyaz b. Ğanem, el-Valid b. Ukbe'yi Diyar-ı Rabia'ya, Habib b. Mesleme'yi Diyar-ı Bekr kısmına vali tayin etti. Kendisi de bölgenin merkezi olan Diyar-ı Mudar'da kaldı. İyaz b. Ğanem el-Cezira bölgesinin fethini tamaladığı H.20 yılında vefat etti²¹. Hz. Osman halifeliği sırasında el-Cezira bölgesi valisi Ömer b. Saad'ı azlederek Kınnesrin ve Hıms ordugahlarıyla beraber bölgeyi Şam genel valisi Hz. Muaviye'nin emrine verdi. Bu arada Hz. Osman Hz. Muaviye'ye bir talimat göndererek Arap aşiretlerini Bizans hududuna yerleştirmesini istedi. Bu emir üzerine Hz. Muaviye Temim kabilesini Diyar-ı Rabia'ya, Kays ve Esed kabilelerini de bölgenin çeşitli

²⁰ Wellhausen. 78: Isiltan.68-69.

²¹ el-Balazuri. 2.55: İbnü'l-Esir. el-Kamil Fi't-Tarih. III.91.

yerlerine yerleřtirdi²². Daha sonraki yıllarda Hilal Süleym gibi aşiretler bölgeye yerleřti²³.

Hz Ali ve Hz Muaviye arasındaki mücadele esnasında el-Cezira bölgesinin Diyar-ı Rabia kısmı Hz Alin'in tayin ettiği el-Aştar'ın yönetimindeydi. Diyar-ı Mudar Dahhak b Kays liderliğinde Muaviye'nin safında yer aldı. Ancak H.36/ M.657 yılında yapılan Sıffin Savaşı'ndan sonra bölge tamamıyla Hz.Muaviye'nin denetimine geçti²⁴.

Emeviler döneminde el-Cezira bölgesi Bizans ve Ermeniye bölgelerine karşı gaza yapacak orduların garnizon merkezi oldu. Emevilerin ilk döneminde Yemeni Araplarının devlet içinde etkin rol alması el-Cezira bölgesinin sakinleri Mudarî Kaysileri kıskandırdı. Ancak Hz. Muaviye bunları sürekli Bizans'a karşı gaza ettirerek dikkatlerini dışarıya yölendirdi.²⁵ Muaviye'den sonra oğlu Yezid halife olunca el-Huseyn b.Ali ve Abdullah b .Zubeyr Yezid'in halifeiliğine muhalefet ettiler. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Abdullah b Zubeyr Medine'de halifeliğini ilan etti.²⁶ Emeviler'in Yemeniler'e çok yakınlık göstermelerine kızan el-Cezireli Mudari Kaysiler'in lideri Dahhak b.Kays Abdullah b. Zubeyr'e biat etti²⁷. Kaysileri Emeviler'in saflarından ayırmak isteyen Abdullah b Zubeyr, Dahhak b.Kays'ı şam, Kaysilerin önemli reislerinden Zufar b el-Haris'i de el-Cezira valiliğine Atadı²⁸. Emevilerle baş edemiyen Kaysiler, Emevlerle Irak valisi Muhtar es-Sakafî arasındaki Hazir Savaşı'ndan sonra Muhtar'ın idarecisi İbrahim el-Aştar'ın saflarında yer aldılar. Bu savaştan sonra bölge İbrahim el Aştar'ın idaresine girdi. Yine bölgenin bilhassa

---

22 el-Balazurî, 264; Wellhausen, 75; Sağık,İbrahim Arcun, **Osman b. Affan**, 80-81.

23 Işıltan,31.

24 Dinaverî, **el-Ahbaru't-Tival**, 154; Muhammet es-Seyyid el-Vakil, **Cavlatun Tarihiyyetun Fi Asri'l-Hulafa er-Raşidin**, 547.

25 Işıltan, 105; şeşen,10.

26 et-Taberi,V,530; İbnu'l-Esir,**el-Kamil**, IV, 145; Yakubi,II, 247; Ebu'l-Farac,I,186.

27 et-Tabari,V,535-537.

28 Yakubî . II, 255; K. Philip Hitti, **Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi**, II,432.

Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rabia kısımlarında Şarî Haricilerin siyasî faaliyetleri arttı²⁹. Hişam'dan itibaren Emevî Halifeleri Şam'ı terkederek Kuzey Sûriye şehirlerinde ikamet etmeye başladılar. Bu durum devletin içindeki Yemenî nüfuzunu kırmak isteyen el-Cezira halkını memnun etti.³⁰

Emevî Halifesi el-Valid H.90/M.709 yılında kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i el-Cezira bölgesine emir tayin edince Mesleme el-Cezira eyaletinin merkezini Kınnesrin'den Harran'a taşıdı böylece bölge Sûriye'den bağımsız bir halde idare edilmeye başlandı³¹. Hişam halife olduktan sonra Şam'ı terkederek el-Cezira bölgesinde bulunan Rusafa'ya yerleşti ve burada ziraaat işleriyle meşgul oldu. Devletin ve şahsî hazinelerini arttırmak gayesi ile bölgede kanallar açtırarak buradaki verimli arazileri sulamış ve büyük gelirler elde etmiştir.³²

el-Valid'i öldürten Yezid b. el-Valid halife olunca Ermeniye ve Kafkaslarda savaşıyan Mervan b. Muhammed Yezid'e muhalefet etti. Emevi devletindeki Yemenî nüfuzunu kırmak isteyen bölgenin halkı başta Kaysiler Mervan'a biat ettiler.³³ Burada bölgemiz tarihi açısından önemli olan Mervan b. Muhammed hakkında biraz bilgi vermekte yarar görüyoruz. Mervan b. Muhammed babası Harran'da valilik yaparken burada doğmuş daha sonra bölge halkıyla bilhassa Ermeniye ve Kafkaslarda büyük başarılar elde etmiştir.³⁴

Mervan b. Muhammed Kaysîlerin yardımıyla Hilafeti elde edince Sûriye'de sukuneti tesis eder etmez devletin hazinelerini ve idari teşkilatlarını Şam'dan Harran'a taşıyarak burayı kendisine başkent yaptı.³⁵ Böylece Emevî Devleti'nin merkez ağırlığı

29 et-Taberî, VI, 92; Dinaverî, 293; İşıltan, 106.

30 Ebu'l-Farac, I,195; İşıltan, 114.

31 Abu'l-Farac, I,190; İşıltan, 107; Şeşen,10.

32 Abu'l-Farac, I, 95; İşıltan, 114.

33 et-Taberî, VII, 296; İbnu'l Esir, **el-Kamil**, V, 305-310; Yakubî, II, 336; İşıltan, 110; Yusuf el-İş, **ed-Davlatu'l-Amaviyya**, 309.

34 es-Suyutî, **Tarih'ul-Halefa**, 254; İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, X, 50.

35 et-Taberî, VII, 311-313; İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, V,324; Ebu'l-Farac, I,197; İşıltan,111; el-İş, 309.

Sûriye'den el-Cezira bölgesine kaymış oldu. Bunun neticesinde Suriye'nin ordu birlikleri el-Cezira bölgesine taşındı.

Mervan b.Muhammed bölgede kanallar açarak ziraat ve ticareti geliştirdi. Onun devrinde el-Cezira bölgesi en parlak dönemlerinden birini yaşadı.Devletin en çok vergi ödeyen vilayeti haline geldi.³⁶ Ancak el-Cezira bölgesinin islam imparatorluğuna olan hakimiyeti çok kısa sürdü.İran ve Irak'ı ele geçiren Abbasiler H.132/M.750 yılında Zab Irmağı kıyısında Mervan b.Muhammedi yendiler ve bölgeye hakim oldular. Emevî Devleti de bu bölgede tarihe karıştı.³⁷

el-Cezira bölgesi Emeviler Dönemi'nde ilimi ve edebi faaliyetler açısından büyük bir canlılık yaşadı. Gerek Abdülmelik zamanında devlet divanlarının arapçalaştırılması sonucunda yerel halkın arapçayı yazı dili olarak kullanmaları gerekse Arap aşiretlerinin buraya yerleşmeleriyle ve nihayetinde Mervan b.Muhammed'in hilafet merkezini Harran'a taşımasıyla Müslüman Arap kültür muhitinin tamamiyle oluştuğunu görmekteyiz. Emeviler döneminin üç büyük şairinden olan Gıyas b.Salt b.Tarika diğer meşhur adıyla el-Ahtal el-Cezira bölgesindedi. M.640 yılında Rusafede doğan el-Ahtal Cusam b.Bekr kabilesinin Tağlib kolundan hristiyan bir şairdi³⁸. Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz İskenderi'yedeki Hellenizm okulunun Hayatta kalan son hocalarını Antakya ve Harra'na nakledince Harran'da eski Yunan felsefesi tedris edilmeye başlandı. Burada yetişen Sabii ve Süryani alimler eski Yunan Felsefesini hem müslamanlara öğrettiler hemde bu ilimlerle ilgili eserleri Arapçaya tercüme ettiler.³⁹

Abbasiler elde ettikleri Zab zaferinden sonra intikam almak ve Emevî taraftarı Suriyeli ve el-Cezireli Arapları yıldırım için Emevî Ailesine karşı büyük bir katliama giriştiler⁴⁰. Bunun neticesinde Emevilerle beraber iktidarlarını kaybettiklerini anlayan Araplar ayaklanmaya başladılar. İlk isyan yine el-Cezira bölgesinde meydana geldi. Bölgedeki Kaysiler Ebu Muhammed es-Süfyanî'yi hilafete namzet göstererek isyan

36 Yakubi, II, 337-338; İşıltan,109; Şeşen, 11.

37 Hittî, II, 438; İbn Kesîr , X, 46; el-İş, 337.

38 Ahmed, Hasan ez-Zayyat,**Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, 161. Emeviler Dönemi el-Cezira Bölgesi'de şiir hayatı için Bkz. Muhammed Mustafa Haddara, **eş-Şi'r Fi Sadri'l-İslam ve'l-Asri'l-Emevî**, 205-257.

39 Fazıl, İbrahim, 34; Şeşen, 10; Hasan,İbrahim,II,345.

40 et-Taberî, VII, 438; İbn'ul-Esir, **el-Kamil** ,V,433.

ettiler.⁴¹ Daha sonraları İshak b. Müslüm el-Ukayli bölgeye gelerek Abbasilere karşı olan ayaklanmanın liderliğini yaptı. Ancak İshak b. Muslim teslim olduktan sonra Abbasilere karşı bölgedeki ayaklanmalar son bulmuş ve bölge sükunete kavuşmuştur.⁴² Abbasi İmparatorluğundaki Acem nüfuzuna karşı Arap direnişi bu bölgede gerçekleşti.

Harun er-Reşid halife olunca Bizans'a karşı gazaları sıklaştırmak ve daha iyi teşkilatlandırmak maksadıyla o zamana kadar el-Cezira eyaletine bağlı olan Suğur'u ayrı bir vilayet haline getirdi ve bölgeye Avâsım adı verildi⁴³. Harun er-Reşid son yıllarında Bağdad'ı terkedrek el-Cezira bölgesindeki Rafika'ya yerleşti bölgede imar işleriyle ilgilenerek bölgede ziraatı geliştirmeye çalıştı. Suruç Harran ve Rakka'da kanallar açtırarak münbit olan bu arazileri sulamaya çalışmıştır.⁴⁴

Emin ile Mamun arasındaki iktidar mücadelesi sırasında Acem unsuruna öncelik veren Abbasiler'e küskün olan el-Cezira'nın Arap aşiretleri Amr ve Nasr b. Şebes liderliğinde ayaklandılar ve el-Cezira bölgesindeki şehirleri yağmalamaya başladılar. Ancak Memun Emin'i ortadan kaldırdıktan sonra Abdullah b. Tahir'i Suriye ve el-Cezira bölgelerine vali tayin edip ayaklanmaları bastırmasını istedi. İlk başta iki kardeş mücadelesi şeklinde başlayan daha sonra Arap ile Acem unsurları arasındaki bir mücadeleye bürünen el-Cezire isyanları böylece kapanmış oluyordu⁴⁵

Hicrî Üçüncü Asırdan itibaren Abbasi İmparatorluğu zayıflama dönemine girmişti. Abbasiler Emeviler'le olan mücadelelerinde genellikle Arap olmayan unsurlara dayandılar. Emeviler döneminde devlete hakim olan Arap unsurunun yerine Abbasiler döneminde özellikle Farslar ve Türkler hakim olmaya başladı. Abbasi Devletinin bu siyaseti islâma girmiş fakat etnik özellikleri terketmede güçlük çeken bu topluluklar arasında milliyetçilik ruhunun oluşmasına neden oldu. Bunun yanında İmparatorluk topraklarının çok genişlemiş olması merkezi otoritenin zayıflamasına sebep oldu.

---

41 et-Taberî, VII, 443-444 .

42 et-Taberî , VII,470-471; Yakubi,II,385; el-Balazurî,276.

43 et-Taberî, VII,234; İbnu'l-Esir,el-Kamil ,VI, 108.

44 Abu'l-Farac,I, 205; Dinaverî,390; İşıltan, I16; Şeşen, 12.

45 İşıltan, 117-142.

Bunların sonucunda İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde ayrılıkçı hareketler doğmaya başladı. Bilhassa merkezden uzak olan bölgelerde nüfûzunu güçlendiren bölge komutanları Bağdat'taki Halifeliğin otoritesini kabul etmekle beraber bağımsız hareket etmeye başladılar. Böylece yarı bağımsız hale gelen bölgesel emirlikler yalnızca hutbeyi Abbasî Halifesi adına okutmak ve yıllık vergiyi vermekle yetinmeye başladılar⁴⁶.

Aynı durum el-Cezire bölgesinde de meydana geldi. Zaten Emevî-Abbasî mücadelesi esnasında, Emevilerin saflarında yer alan bölgenin Arap aşiretleri Abbasiler'in Araplardan çok Acem unsuruna öncelik vermelerini hazmedememişledi. Bundan dolayı devlet gücünü tekrar elde etmek isteyen bölgenin Arapları uzun süre Abbasî Hilafeti'ne karşı isyanlar yapmışlardır⁴⁷. Abbasî Halifeliğinin bölgedeki otoritesinin bozulmasını fırsat bilen Tağlib Kabilesi'ne mensub Hamdan b. Hamdun bölgedeki Haricilerle sıkı bir ittifak kurarak H.272M.885 yılında Mardin Kalesi'ni ele geçirdi. Daha sonraki yıllarda onun halefleri el-Cezira'nın bütün bölgelerine hakim olabildiler.Tarihte Hamdaniler adıyla bilinen bu devlet Seyfu'd-Devla Ali ile zirve noktasına ulaştı. Seyfu'd-Devla bilhassa Bizans topraklarına yaptığı akınlarla İslâm tarihinde kendinden söz ettirdi. Abbasi İmparatorluğu içindeki bölgesel parçalanmalar çerçevesinde Arap nüfûsunun mümesili bu Hamdaniler Devleti olmuştu. Dördüncü yüzyılda arap edebiyatı en parlak devrini bu bölgede yaşadı. Seyfu'd-Devle el-Hamadanî sarayında alim edip ve şairleri toplayarak bölgede ilim ve edebiyatın gelişmesine vesile oldu.⁴⁸

İllicî Dördüncü Asırda el-Cezîra Bölgesi'ne Kuşeyr, Ukayl, Kilâb ve Numeyr gibi bedevî kabileler göç etmeye başladı. Bu göçebe kabileler Hamdâniler Devleti'nin Irak'taki Büveyhiler tarafından sıkıştırılıp zayıflatılmasından sonra bölgede mahallî emirlikler kurmaya başladılar. Musul'da Ukaylîler, Urfa ve Harran çevresinde Numeyrîler, Halep ve çevresinde Mirdesîler, Diyar-ı Bekr bölgesinde Mervanîler devleti kuruldu⁴⁹.

46 Hasan İbrahim Hasan, **Tarihu'l-İslami es-Siyasi ve'd-Dini ve's-Sekafi ve'l-İctimi**, III,

47 et-Taberî, VII,446-447; el-Balazurî, 276; Işılta, Aynı yer.

48 M. Sobernheim, "Hamdaniler", İ.A.,5,179; Şeşen,14; Yıldız, **Büyük İslam Tarihi**,VII, 85.

49 Ali Muhammed el-Çamidî, **Biladüş-Şam Kubeylu'l- Ğazvi's-Salibî**, 58.

IV. el-Farîkî'nin Yaşadığı Asırda el-Cezira Bölgesi'nde Siyasi Durum

A. Mervaniler:

Hicrî Dördüncü Asrın ikinci yarısında el-Cezira bölgesinin hakimi olan Hamdanîlerin durumu zayıflamaya başlayınca Irak'taki Büveyhilerin bölgedeki etkileri arttıysa da bölgenin bilhassa Diyar-ı Bekr kısmı Bad b. Dustuk' un denetimine girmeye başladı. Harputlu Bad b. Dustuk ilk başlarda Maden ve Hizan çevresindeki dağlarda birçok adamı etrafında toplayarak eşkiyalık yapıyor ve Ermeniye'deki bazı şehirlere akınlar düzenliyordu⁵⁰. Büveyhî Hükümdarı Azud ed-Davla öldükten sonra Bad b. Dustuk Diyar-ı Bekir bölgesindeki şehirlere baskınlar düzenlemeye başladı. Sonunda H. 374/M.984 yılında Meyyafarikîn şehrini alarak Mervânî Emirliği'nin temelini atmış oldu.⁵¹ Bad b. Dustuk kısa bir süre içerisinde Diyar-ı Bekir ve Diyar-ı Rabia'da bir çok kaleyi alarak hakimiyet sahasını genişletti. Ancak Hamdânî Nasr'ud-Devle el-Hasen'in oğulları H.380/M.991 yılında Tur Abdin'de Bad b. Dustuk'u öldürdüler⁵².

Bu arada, Bad b. Dustuk'un yeğenleri olan ve Siirt'in Kirmas köyünde değirmencilik yapan Mervan b. Lekek'in oğulları da Bad'ın Hamdânîler'le olan mücadelesinde yanında yer almışlardı. Bad öldürülünce yeğeni Ebû Ali el-Hasan b. Mervan dayısı Bad'ın hanımı ile evlenerek onun yerine geçti. Ebu Ali Hamdanîleri takib ederek onları iki defa üstüste yendi. Böylece Mervânî emirliği resmen kurulmuş oldu⁵³. Hamdanîlerin bölgeden çekilmelerinden sonra Ebû Ali kardeşleriyle beraber bir çok şehri işgal ederek bölgenin tümüne hakim oldu.

Ebû Ali'nin ölümünden sonra Mervânîlerin başına Ahmed b. Mervan geçti. Mervanî Emiri Ahmed H.415 /M.1024'te Amid şehrini de alınca Abbasî halifesi el-Kadir Billah Ahmed b. Mervan'a çeşitli hediyeler ve bütün Diyar-ı Bekr bölgesinin hakimi olduğunu tescil eden resmi mühürler gönderdi. Abbâsîlerle rekabet halinde olan

50 İbnu'l-Azrak, el-Farîkî, **Tarihu Meyyafarikîn**, 49-58.

51 İbnu'l-Azrak, Aynı yer: İbnu'l-Esir, **el-Kamil** .IX.35-36.

52 İbnu'l-Azrak , Aynı yer: İbnu'l-Esir, **el-Kamil** .IX. 370.

53 İbnu'l-Azrak, Aynı yer.: Mükrimün Yınanç, "Diyarbekir" **İ. A. III**, 610.

Mısır Fatımî halifesi el-Hakim bi Emrillah de ibn Mervan'ın emirliğini tanıdı. Bizans imparatorluğu ve Büveyhi emiri de ibn Mervan'a hediyeler göndermişler ve bölgenin hakimi olduğunu kabul etmişlerdir⁵⁴. Böylece Mervani emirliği üç büyük devlet ve Sünnî Halife tarafından resmen kabul edilmiş oldu.

Mervânî emirliği en parlak dönemini Nasr'ud-Devle Ahmed b. Mervan zamanında yaşadı. Ahmed'in zamanında Mervânî Emirliği'ni yalnızca Diyar-ı Bekr değil el-Cezîre'nin diğer bölgelerine de yayıldı. Ahmed dirayetli ve edip bir kişiydi. Mervani Emirliği her ne kadar İslam dünyasının küçük bir coğrafyasına hakim olduysa da döneminin en zengin ve en istikrarlı emirliğiydi. Döneminin en zengin emirlerinden olan Ahmed etrafında edipler ve şairleri toplayarak bu bölgede bir kültür muhitinin oluşmasına da çalıştı. H. 430/M.1039 yılında daha sonraları Mervânî Emirliğini ortadan kaldıracak olan Fâhru'd-Dvla Mühhammed b. Cüheyr Mervaniler'e vezir oldu. Ahmed b. Mervan 53 yıl hüküm sürdükten sonra H.453/M.1062'de vefat etti.⁵⁵

Ahmed'in vefatından sonra oğlu Nizâm'üd-Din Meyyafarikîn diğer oğlu Said ise Amid'e hakim oldu. Kardeşler arasındaki anlaşmazlık sonucunda Selçuklu Devleti'nin mudahalesi artmaya başladı. Mervani emiri Said, Tuğrul Bey'in yanına giderek kardeşini şikayet etti.⁵⁶ 455 te Tuğrul Bey Sait ile beraber 5000 kişilik bir orduyu Diyar-ı Bekr bölgesine gönderdi ancak vezir İbn Cüheyr'in araya girmesiyle kardeşler barıştı⁵⁶. Zaten Horasan bölgesinde bütün rakiplerini yenen Selçuklular Abbâsî Halifesi'nin çağrısı üzerine dikkatlerini bu bölgelere yönelttiler. İşte bu tarihlerden sonra Selçuklular Mervânî Emirliği'nin içişlerine müdahale etmeye başladılar. H.458'de Salar-ı Horasan bölgeye geldi fakat tuzağa düşürülerek öldürüldü.⁵⁷

H.462/M.1070 yılında Alparslan Suriye'ye yaptığı sefer esnasında Diyar-ı Bekr bölgesine uğradı. Mervani emiri Said Alparslan ve veziri Nizamülmülk'ün huzuruna gelerek kardeşini tekrar şikayet etti. Nizamüddin Alparslan'a yalvardı ve ona yüklü bir

---

54 İbnu'l-Azrak,104.

55 Mükrimin H. İnanç, 601-626; İbnu'l-Esir, **el-Kamil** ,X, 17; İbn Kesîr,XII,87.

56 İbnu'l-Azrak,160.

57 İbnu'l-Azrak, 170;Turan,153.

para verdiğinden Alparslan onu yerinde bıraktı.⁵⁸ Bu tarihlerden sonra el-Cezira bölesinde ve Kuzey Suriye’de Türkmenlerin ve Selçuklu komutanlarının faaliyetleri arttı. Bu durum üzerine Mervanîler ve Musul Emiri Müslüm b. Kureyş el-Ukaylî ittifak kurarak Türk akınlarını ve Türkmenleri bölgeden kovmaya çalıştılar⁵⁹.

Mervanî Devleti’nin başına Mansur geçince vezir İbn el-Anbarî’yi azledip yerine Hristiyan tabip Ebû Salim’ı kendisine vezir yaptı. Ebu Salim yönetim kadrolarına Hristiyanları almaya başladı. Bu durum müslüman vatandaşların tepkisine neden oldu.⁶⁰ Nihayetinde daha önce Mervânîlerin vezirliğini yapmış olan Arap asıllı Fahr’ud-Devle b. Cüheyri ilk önce Abbasi Halifesi sonra Sultan Melikşah’ın yanına giderek Selçuklu Devleti’nde iyi bir mevki kazanmıştır. Mervani Devleti’nin zenginliğini Melikşah’a anlatarak bu bölgenin fethedilmesi gerektiğini arz etti. Gerek İbn Cüheyri’nin gerekse Nizamülmülk’ün ısrarı üzerine Melikşah İbn Cüheyri bu bölgeyi fethetmeye görevlendirdi. İbn Cüheyri komutasındaki Selçuklu Ordusu Diyarbakır bölgesinin hepsini H.478-7/M.1084 yılında Selçuklu devletine kattı. Memleketin kurtarmak amacıyla Mansur İsfahan’da bulunan Melikşah’ın yanına gitmesi bir sonuç vermedi Melikşah Mervanîlerin topraklarını İbn Cüheyri’ye ikta ederek Mansuru Irak bölgesinde bulunan Harbe şehrine gönderdi.⁶¹

Melikşah’ın vefatından sonra Harbe şehrinde sürgünde olan Mervani Emiri Mansur şairimiz İbn Esed ile işbirliği yapıp Meyyafarîkin’e gelerek Mervanîleri yeniden canlandırdıysa da bu durum yalnızca altı ay gibi kısa bir süre devam etti. Melikşah’ın kardeşi Suriye Meliki Tutuş Meyyafarîkin’i H.486/M.1093 yılında alarak Mervanîleri tamamıyla ortadan kaldırdı. Son Mervanî emir Mansur H.489/M.1096 yılında Cezirat b.Ömer (Cizre)’de öldü.⁶²

58 İbnu’l-Azrak. 186; İbnu’l-Esir, **el-Kamil** .X, 64; Turan, 168-171.

59 Turan. 202-204.

60 İbnu’l-Azrak. 202-207; Turan, 204-206.

61 İbnu’l-Esir, **el-Kamil** .X, 134-135; Turan, Aynı yer.

62 İbnu’l-Azrak. 230-232.

B. Selçuklular:

Aslen Türkistanlı olan Selçuklular, ataları Selçuku'n İslamiyeti kabul etmesinden sonra Maverannehr bölgesine gelerek Gazneli Devleti ile beraber hareket etmeye başladılar⁶³. Fakat Maverannehr bölgesinde nüfuzlarının artması Gazneli Sultanı Mahmut ile aralarının açılmasına sebep oldu. Gazneli Mahmud'un vefatından sonra oğlu Mesut ile H431/M.1040 yılında yaptıkları Dandanakan Muharebesi'nden sonra Horasan bölgesinde devlet kurdular. Muharebeden sonra yaptıkları kurultayda Tuğrul Bey sultan ilan edildi. O devrin adeti gereğince civar hümdarlara fetihnameler gönderdiler. Aynı zamanda Tuğrul Bey'in imzasını taşıyan bir mektup Selçuklu elçisi Ebu İshak el-Fukkaî ile Bağdat'taki Abbasî Halifesi'ne gönderildi. Selçuklular bu mektuplarında son durumlarını arz ediyorlar ve hak yolunda yürüyeceklerini Emiru'l-Muminin'e sadakatlarını ve onun emrinde olacaklarını bildiriyorlardı. Yine alınan kararlar gereğince ellerindeki ve ileride fethedilecek memleketler Selçuklu ailesi reisleri arasında taksim edildi. Böylece sultan sıfatı ile başkent Nişapur'da kalan Tuğrul Bey fethedeceği ülke olarak Irak bölgesini aldı.⁶⁴

Selçukluların mektubunu alan Abbasî halifesi el-Kaim bi Emrillah Selçukluların sultanlığını tanıdı ve Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'i Bağdad'a davet etti.⁶⁵ Bilindiği üzere Abbasî Halifeliği Miladî Onbirinci /Hicrî Beşinci asırda tüm otoritesini kaybetmiş bir yandan Mısır'daki Şif Fatimî Devleti diğer yandan Sünnî Halifeliğin merkezi olan Irak bölgesindeki Şii Büveyhilerin baskısı altında sıkışıp kalmıştır. Sünnî Abbasî Halifeliği'nin merkezi olan Irak Bölgesine Büveyhiler hakim durumdaydı. Büveyhilerin komutanı el-Besasirî adıyla bilinen Aslan et-Turkî Büveyhî Devleti içindeki nüfuzunu arttırmış ve Mısır'daki Şii Halifelerle ittifak kurup Sunnî Halifeliği

---

63 Selçukluların devlet kurmalarından önceki faaliyetleri için Ekz: Altan Köymen, (**Büyük Selçuklu İmparatorluğu I Kuruluş Devri.**

64 İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, IX, 504-510; İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, 27.

65 İbrahim Hasan, IV, 10; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, 66-67.

ortadan kaldırmak çabası içine girmişti.⁶⁶ Sünnî olan Selçukluları kendisinin kurtuluşu olarak gören Abbasi Halifesi Selçukluları Irak ve Sûriye bölgelerine çekmek istiyordu. Ancak Tuğrul Bey ilk başta devletini iyice güçlendirmek istediğinden Abbasi Halifesi'nin davetine hemen icabet etmedi.⁶⁷ Selçuklular üç yıl gibi kısa bir süre içinde İran'ın bir çok bölgesini aldılar ve İsfahan şehrini kendilerine başkent yaptılar. Böylece doğu İslâm aleminin en güçlü devleti durumuna geldiler.⁶⁸

Selçuklular devlet olarak el-Cezira ve Kuzey Sûriye'yi almadan önce Türkmen Aşiretleri önceleri bağımsız bir halde, daha sonra Selçuklu Devleti'nin direktifleri doğrultusunda bu bölgelere akınlar yapmaya başladılar.⁶⁹ Başlangıçta Doğu Anadolu'ya yönelen keşif hareketleri el-Cezira bölgesine kadar devam etti. İbn'ül Esîr'e göre Türkmen âşiretlerinin bu bölgeye yaptıkları ilk akın H.433/M.1042 yılında olmuştur. Boğa ve Anasioğlu liderliğindeki Türkmen grupları Diyar-ı Bekr bölgesi'ne gelerek köyleri yağmaladılar ve Meyyafarıkın şehrini kuşattılar.⁷⁰ Bunun üzerine Musul Emiri Kurvaş b. Ukayl ve Mervânî Emiri Nasr'ud-Devle Ahmed, Türkmenlere saldırdıysalar da onları yenemediler. Bu durumda başta Abbasi Halifesi, Büveyhî Hükümdarı, Mervânî Emîri ve Ukaylî Emîri Türkmenleri Nişâbur'da bulunan Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'e şikâyet ettiler. Tuğrul Bey'in bunlar hakkında bir şey yapamadığını gören bölgenin mahallî emirleri Türkmenlere saldırarak onları yendiler. Bu yenilgiden sonra Türkmenler Kuzeye doğru çıkarak Azarbaycan'a döndüler.⁷¹

Iran bölgelerinde Selçuklular'ın durumu güçlendikçe Büveyhîlerin huzursuzlukları artmaya başladı. Bu arada Fatimî propogandacısı el-Müeyyid fi'd-Din

66 Hittî, III. 746- 747; el-Ğamidi, 110-112.

67 el-Ğamidi; aynı yer: Turan, 106-109.

68 İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, IX. 504-510; Claude Cahen, **Osmalılardan Önce Anadoluda Türkler**, 40.

69 el-Ğamidi, 94-106.

70 İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, IX. 384; Abu'l-Farac, I. 300-301; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vakayı-Namesi (925-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, 82-84.

71 İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, IX. 387-389; Turan, 120; el-Ğamidi, 96; Ali Sevim, **Anadolunun Fethi Selçuklular Dönemi**, 47-48; Abu'l-Farac, I. 300-301; Mateos, 82-83.

eş-Şirazi İrak'ta ve Batı İnan bölgelerinde Şiiliği yayma çabası içinde idi⁷². Buvéyhilerin Türk asıllı komutanı Besâsiri adı ile bilinen Aslan et-Türkî Fatimilerle mektuplaşarak Bağdad'daki Sünnî Halifeliği'ni yıkmaya çalışıyordu. Bu durumdan endişelenen Halife el-Kaim H.447/M.1055 yılında Tuğrul Bey'i Bağdad'a çağırıldı.⁷³ Halifenin çağrısı üzerine Bağdad'a gelen Tuğrul Bey muhteşem bir törenle karşılandı. Böylece Sünnî Halifeliği'nin merkezi İrak bölgesine hakim olan Şii Buvéyhî Devleti ortadan kalktı. Bağdat camilerinde hutbe Abbasi Halifesi'nden sonra Tuğrul Bey adına okundu.⁷⁴

Ancak Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim İnal, el-Besasiri ve Fatimiler'in teşvikiyle Cibali bölgesinde isyan edince Tuğrul Bey İrak'ı terketmek zorunda kaldı. Bu durumu fırsat bilen el-Besâsiri bölgedeki emirlerden yardım alarak Fatimiler'in bayraklarını taşıyor bir halde Bağdad'a girdi. Abbasi Halifesi el-Kaim'i tutuklayarak Ane Şehri'ne kaçırdı⁷⁵. Tuğrul Bey kardeşi İbrahim İnal'ın isyanını bastırdıktan sonra Bağdad'a geri döndü. Halifeyi tutsaklıktan kurtardıktan sonra makamına oturttu ve el-Besâsiri'yi yakalayarak öldürttü. Halife Tuğrul Bey'i Doğunun ve Batının sultanı ilan etti. Bu olaydan sonra el-Cezira bölgesinde ve Kuzey Sûriye'de bulunan bütün mahalli emirler Tuğrul Bey'in yanına koşarak bağımlılıklarını arz ettiler. Bu koşullarda onların topraklarına el koymak istemeyen Tuğrul Bey bağımlı olmaları şartıyla onları yerlerinde bıraktı. Böylece Mervâniler dahil olmak üzere bütün bölge Selçukluların yüksek hakimiyetini kabul etmiş oldu.⁷⁶ Bu olaydan sonra gerek Türkmen aşiretlerinin gerekse Selçuklu Devlet Komutanları'nın el-Cezira, İrak ve Sûriye bölgelerinde faaliyetleri arttı.

Selçuklu Devleti'nin ilk sultanı Tuğrul Bey'in Eylül H.455/M.1063 yılında vefatı üzerine Alparslan sultan seçildi⁷⁷. Selçukluların temel siyasetlerinden birisi de Şii Fatimî Devleti ile mücadele edip Sünnî Abbasi Halifeliği'nin hamiliğini yapmaktı.

---

72 el-Ğamidi, 107-208.

73 Hasan İbrahim, **Tarihu'l-İslam**, IV, 110-119; el-Ğamidi, 115; Sevim, 58; Cahen, 42.

74 İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, X, 609; Kafesoğlu, 38.

75 İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, IX, 640-645; Kafesoğlu, 40-41; el-Ğamidi, 118; Cahen, 43.

76 İbnu'l-Esir, **el-Kamil**, IX, 646-649; Kafesoğlu, 41; el-Ğamidi, 119; Cahen, 43.

77 Turan, 147.

Sultan Alparslan Doğu Anadolu'da Bizansa karşı hakimiyetini güçlendirdikten sonra Suriye ve Mısır üzerine yürümeye karar verdi. Hicaz bölgesinde Mekke Emiri Muhammed el-Kasım el-Huseynî, Fatimiler yerine hutbeyi Abbasî Halifesi ve Alparslan adına okutması ve Fatimilerle arası açılan Halep Emiri Muhammed b.Nasr el-Mirdesî'nin de Alparslan'la mektuplaşarak ittifak kurması Alparslan'ı bu bölgeye sevketti⁷⁸. Alparslan H.463/M.1070 yılında Sûriye'ye yaptığı sefer esnasında Diyar-ı Bekr'e uğradı Mervanî Emiri Nasr b.Mervan Meyyafarikîn'de Alparslan ve veziri Nizamu'l-Mülk'ü karşıladı ve yüzbin dinar verdi. Bundan dolayı Alparslan onu yerinde bıraktı⁷⁹. Alparslan Sûriye'de Mısır üzerine yürüyeceği sırada Bizans'ın Doğu Anadolu'ya doğru hareket ettiğini duyunca Mısır seferini iptal ederek geriye döndü ve meşhur Malazgit Zaferi'ni kazandı.⁸⁰

Üçüncü Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında ise el-Cezira bölgesinin Diyar-ı Rabia ve Diyar-ı Mudar kısımlarına hakim olan Müslüm b. Kureyş el-Ukeylî, Fatimilerle temas kurup ve Mervaniler'den de yardım alarak Türk güçlerini bu bölgelerden atma çabası içine girdi⁸¹. Bu durumdan kuşkulanan Melikşah Mervaniler bahsinde de ifade ettiğimiz şekilde H.476/M.1085 yılında İbn Cüheyr'i Diyar-ı Bekr bölgesine göndererek Mervanî Emirliğini ortadan kaldırmış oldu. Daha sonraları Melikşah bizzat kendisi Irak ve Suriye'ye seferler düzenleyerek bu bölgeleri de kendi hükmü altına aldı.H.479/M.1086.

V. Hicrî Beşinci Asırda el-Cezira'da Edebî ve Kültürel Durum:

Arap Edebiyatı tarihçileri Arap Edebiyatını tarihi açıdan birbirlerini izleyen çağları göz önünde bulundurarak çeşitli dönemlere ayırmışlardır. Tezimizin konusu olan el-Hasan b. Esed el-Farikî İkinci Abbasî dönemde yaşamış bir şair ve dilcidir. İkinci Abbasî Dönemi şii Büveyhilerin H 334 yılında Sünnî Abbasî Halifeliği'nin merkezi

78 İbnu'l-Esir, *el-Kamil*, X. 62: el-Ğamidi, 120-140.

79 İbnu'l-Azrak, 186-188. ; Beysanoğlu, 54; Abu'l-Farac, I, 320; Mateos, 138.

80 İbnu'l-Esir, *el-Kamil* X.65; Turan, 178-184; Sevim, 78-81; Kafesoğlu, 54-59.

81 el- Ğamidi, 233-261.

Bağdad'a girmelerinden başlar ve Tatarların H.656 yılında Abbasî Halifeliği'ni ortadan kaldırmalarına kadar devam eder⁸².

el-Hasan b.Esed el-Farikî'nin yaşadığı Asırda, İslâm Dünyası siyasî yönden büyük bir çöküş ve parçalanma içinde olmasına rağmen ilim ve kültürel alanlarda olumlu bir gelişme içinde olduğunu görmekteyiz. Hatta geçmiş dönemlere nazaran ilmî faaliyetlerin zirve noktasına ulaştığını söyleyebiliriz. Bu asır kimine göre İslâm Medeniyeti'nin altın çağı, kimine göre İslâm Rönesansı'nın gerçekleştiği devirdir.⁸³

Abbasî İmparatorluğu'nun siyasî yönden parçalanması neticesinde İslâm Coğrafyası'nın çeşitli bölgelerinde yeni devletler ortaya çıktı. Bu yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla meydana gelen siyasi oluşumlar beraberinde yeni ilmî ve kültürel merkezlerin meydana gelmesine neden oldu. Birinci Abbasî Dönemi'nde ilim ve edebiyat merkezleri olan Bağdat ve Samarra'nın yanında artık Büveyhî'lerin merkezleri Şiraz, Rey ve İsfahan, Samanî'lerin merkezi Buhara, Gaznelilerin merkezi Gazne, Fatimî'lerin merkezi Kahire Hamdanîler'in merkezi Halep ve Endülüs'ün şehirleri ilim ve edebiyat merkezleri haline geldiler.⁸⁴ Yeni oluşan bu merkezler, Bağdat ile siyasî ve kültürel bir yarışın içine girdiler. Bu gibi merkezlerin çokluğu beraberinde ilmî ve kültürel hayatta rekabeti de getirdi. Merkezler arasındaki bu rekabet ilmî ve kültürel hayata yeni bir ivme kazandırdı. Yeni kurulan devletlerin idarecileri gerek idarî gerekse kültürel yapılanmada Abbasî Halifeliği'ni örnek alıyorlardı. Bundan dolayı âlim ve edîpleri merkezlerine çekebilmek için oldukça çömert davranıyorlardı. Devletler arasındaki bu rekabet âlim ve edebiyatçılar için sahayı genişletmiş ve onlar için yeni fırsatların doğmasına vesile olmuştur. Artık Abbasî Sarayı'nın dışında âlimlerin ve şairlerin gidebileceği başka alternatifler de vardı.

Diğer yandan Abbasîler'in ilk dönemlerinde oluşan ilmî ve kültürel birikim meyvelerini bu dönemde vermeye başlamıştı. Bilindiği üzere Abbasî Halife ve idarecileri ilim ve kültürel hayatın gelişmesine büyük özen göstermişlerdi. Saraylarını âlim ve edebiyatçılara açmışlar ve onlara maddî ve manevî desteklerini vermişlerdir. Bu dönemde İslâma girmiş İran, Hint, Süryanî ve Yunan asıllı insanlar ilmî ve kültürel

---

82 ez-Zeyyat, 5.

83 Alunet Güner, "Büveyhiler Döneminde Çok Seslilik." Yayınlanmamış Bildiri.

84 Hasan İbrahim, IV, 420-421.

birikimlerini Arapçaya tercüme ederek İslâm Kültür hayatının canlanmasına vesile olmuşlardır. El-Cezira bölgesinde Urfa, Harran ve Nusaybin okullarında Süryanî ve Sabîî asıllı alimler eski Yunan Felsefe ve ilimlerini Arapçaya tercüme ederek İslam medeniyet hayatına büyük katkılar yapmışlardır⁸⁵. Çeşitli medeniyet ve kültürün kaynaşması neticesinde müslüman Arap kültürü yeni bir boyut kazanmıştı. Diğer yandan İslamî fetihler zirve noktasına ulaşmış olmasından dolayı müslüman halklar heyecan devresinden sukunet devresine geçmiş ve daha çok ilim ve ümranla uğraşmaya başlamışlardı.

Bu asırda İslâm dünyasındaki ilmî ve kültürel gelişmeye sebep olan bir başka etken de okul ve kütüphanelerin kurulmuş olmasıdır. Bundan önceki dönemlerde eğitim ve öğretim meşitlerde yada emir veya âlimlerin meclislerinde yapılıyordu.⁸⁶ Bu dönemde bugünkü üniversitelere benzeyen okullar açılmış eğitim ve öğretim geniş halk kitlelerine de yayılma imkanı bulmuştur. Selçuklular döneminde vezir Nizamülmülk, İslâm alemindeki İsmailî Hareketi'ne karşı müslümanları aydınlatmak maksadiyle Nizamiye Medreseleri'nin ülkenin her tarafına yaymıştır.⁸⁷ Bunun yanında kağıt sanatının gelişmesi kitapların çoğalmasına vesile olmuştur. İnsanlar kitapları nash ederek çoğaltıp okuma imkanına kavuşmuşlardı. Dolayısıyla daha önceleri küçük bir azınlığın tekelindeki okuma ve öğrenme geniş halk kitlelerine yayıldı.

Edebî hayata gelince bütün bu kültürel ve ilmi gelişmelerin edebiyatı etkilemesi doğaldır. Edebiyatçı ve yazarların düşünce hayatında akıyon bulması tabiidir. Çünkü edebiyat bütün bu gelişmeleri bünyesinde toplayan ve onları ifade eden bir unsurdur. Düşünce dünyasının gelişmesi ile beraber yazı diline ilmî usul ağır basmaya başladı. Dil biliminin gelişmesiyle beraber müştak kelimeler çoğaldı. Yabancı bir çok kelime Araplaştı. Şehir hayatının getirdiği refah ve ve incelik yazı diline de yansdı. Zor ve anlaşılmayan kelimeler yerine sade bir dil kullanılmaya başlandı. Secili ve kulağa hoş gelen kelimeleri kullanmak bir edebî sanat olarak telakki edildi. Makamat edebiyatı doğdu. Dil çalışmaları açısından Beşinci Asra şerhler dönemi de diyebiliriz. Çünkü daha önceki asırlarda yaşamış olan dilciler yazmadık konu bırakmamışlardı. Bu

85 Hasan İbrahim Hasan,II,345.

86 Hasan İbrahim, IV, 421-422.

87 Hasan İbrahim. IV, 425.

dönemde yaşayan dilciler görüşlerini ifade edecek bir konu bulamayınca yazılan eserleri şerh etmekle kendilerini ispat etmek cihetine gittiler.⁸⁸

Şiire gelince zaten Abbasîlerin ilk dönemlerinden itibaren Arap şiiri gerek iç yapı gerekse konu bakımından önemli değişikliğe maruz kalmıştı. Sosyal hayattaki değişiklik ve yenilikler şiiri de etkiledi. Abbasîler döneminde Araplar gerek evlenmeler gerekse diğer sosyal şartlar nedeniyle yabancı unsurlara iç içe yaşamaya başladılar. Emeviler Dönemi'nde sosyal hayata baskın olan Arap karakteri değişti. Gerek Cahiliyye Döneminde gerekse Emeviler Dönemindeki Arap şiiri daha çok bedevi çöl hayatını yansıtıyordu. Oysa Abbasiler dönemindeki şiirler daha çok şehir hayatını yansıtmaya başladı. Bu dönemin kültür hayatına etkin olan acem unsuru bedevi şiirden çok şehir hayatını anlatan şiirlerden hoşlanıyorlardı. Birçok konuyu birden işleyen uzun kasideler yerine konu bütünlüğünü arzeden mukattalar daha yaygın hale geldi. Bu dönemdeki şairler klasik arap şiirinin manalarını yeterli bulmayıp şiire sosyal hayatın getirdiği yeni manalar kazandırdılar. Şiirin manalarına kadar sözlerine de büyük ehemmiyetler verdiler. Bu çağ şiirde bedîî sanatlar çağıydı. Klasik arap şiirinde tesadüfen görülen cinas tıbak gibi bedîî sanatlar bu dönemde biliçli ve sıkça kullanılmaya başlandı. Öyleki artık sırf bedîî sanatlar yapabilmek için şiir söyleyen şairler olmuştur. Şiirlerde istiare ve teşbihler çoğaldı. Mukattaları nazm etmek için kısa vezinlere rağbet arttı kabile ile övünme yerine şahsi övünme ön plana çıktı. Zühd ve hikmet konularını işleyen şiirler arttı. Nasihatleri ifade eden İhvanîyyat mukattaları çoğaldı. Doğa ile ilgili vâsif şiirleri çoğaldı bahçeleri vâsfeden zühriyyet ve şarap meclislerini vâsif eden hamriyat mukattaları bağımsız mukattalar şeklinde söylendi. Gazel müzekker ve müennes olmak üzere iki kısma ayrıldı. Bütün bunlara rağmen eski usluba bağlı olan şairler de yok değildi.⁸⁹

El-Cezira bölgesindeki kültürel ve edebî duruma gelince Mısır'daki Fatimî ve Endülüs'teki Emevî Devleti'ni bir kenara bırakacak olursak Doğu İslam dünyasında oluşan siyasi bölgeler içinde Arap unsurunu temsil eden bölge, el-Cezira bölgesi idi. Hicri Dördüncü asırda bu bölgede kurulan Hamdaniler Devleti tamamıyla bir bedevi

---

⁸⁸ Hasan İbrahim, III, 353-357.

⁸⁹ Bu dönemde Arap Şiiri için Bkz. Şavki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî V (Mısır-Şam)** ; Şavki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî VI (Irak-İran)** ; Omar Farruh, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**; Muhammed Abu'l-Anvar , **eş-Şiru'l-Abbasi Tatavvuruhu va Kiyamuhu'l-Fenniyye** .

Arap karakterini taşıyordu.⁹⁰ Dolayısıyla bu dönemde Arap edebiyatı ve şiiri en çok bu bölgede canlılığını korudu. Hamdanî Devleti'nin en meşhur emiri Seyfu'd-Devla el-Hamadani sarayında edip ve şairleri toplayarak canlı bir edebî muhit oluşturmaya çalışmıştı. Hamdanîlerin merkezi Halep şiir ve edebî faaliyetler açısından Bağdad'ı gölgede bırakacak duruma gelmişti. Bu dönemin en ünlü şairi el-Mutenebbî, Seyfu'd-Devlen'in Bizans'a yaptığı akınları methederek Arap Şiiri tarihinde altın sayfalar açmıştı.⁹¹ Yine Hamdanî Emiri olan Ebu Firas el-Haris b.Said el-Hamedanî, Bizans'a esir düştüğünde yazdığı Rûmiyyât kasideleri Arap Şiirinin en duygulu örnekleridir.⁹² El-Vava er-Raffa diğer meşhur şairlerdi Diğer yandan bu bölgede büyük dilciler de yetişmiştir. Ebu Ali el-Farisî, İbn Cinnî, İbn Haliveyh gibi. İbn Cinnî dil alanında o kadar değerli eserler yazdı ki el-Luma adlı eseri yirmi dilci tarafından şerhedildi⁹³. Bu bölgede dönemin en ünlü Edibi ise Ebu Firaz el-İsfahanî'dir. Bu asırda hitabet sanatı bir çöküş içinde olmasına rağmen bu bölgede büyük bir gelişme içinde olduğunu görmekteyiz. Bizans Devleti ile Hamdanîler arasındaki amansız savaşlar nedeniyle müslümanları cihada teşvik maksadıyla Abdurrahim b. Nubate'nin söylemiş olduğu hamasî hutbeleri bu alanda emsalsiz örneklerdir.⁹⁴

Hamdanîlerin halefleri Mervanîler de diyar-ı Bekr bölgesinde ilim ve edebiyata önem verdiler. Döneminin en zengin emiri Ahmed b. Mervan sarayında âlim edip ve şairleri toplayarak onlara bolca ihsanlarda bulunmuştur. Diyar-ı Bekr bölgesi tıpkı Seyfuddevle zamanında olduğu gibi âlim ve şairlerin karargahı olmuştur. Bölgenin önemli şehri olan Amid ilim ve kültürel yönden İslâm dünyasının dördüncü dereceden merkezi haline gelmiştir. Meşhur edip ve hatib İbn Nubate ve çeşitli tezkire ve tabakat ve edebî eserler yazmış olan Abulkasım el-Hasan b. Bişr el-Amidî, Mervanîlerin vezirliğini yapmış el-Mağribî, el-Menezî, Şari ed-Delle, İbn es-Savdavî gibi şairler burada şöhret bulmuşlardır. et-Tihamî, İbn Sinan el-Hafacî, İbn Heyyus el-Halebî gibi

90 Hasan İbrahim. III. 114-125.

91 Şavki Dayf. *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 505-506.

92 Şavki Dayf. *Tarihu'l-Adebi'l-Arabî*, VI, 707-711.

93 Muhammed.el-Muhtar. *Tarihu'n-Nahvi'l-Arabî*, 33.

94 Şavki. Dayf. *Tarihu'l-Adebi'l-Arabî*, VI, 811-812.

şairler dışarıdan gelip Mrvanileri methetmişlerdir. Bunlardan başka Hatip İbn Akil ve İbn Bakrun gibi önemli edebî Őahsiyetler burada şöhret bulmuşlardı.⁹⁵

---

⁹⁵ Mükrimin, H. , Yınanç, "Diyarbakir" ,İ.A. , III, 625.

BİRİNCİ BÖLÜM HAYATI VE ESERLERİ

I. İsmi Nesebi ve Künyesi

İsmi, el-Hasan b. Esed b.el-Hasan'dır⁹⁶. Nesebi ile ilgili bir malumat bulmamamıza rağmen Meyyefarikîn halkının ileri gelen ailerinden birisine mensub olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü İbn Esed aşağıdaki fahriyyesinde şerefli kişilere mensub olduğunu bizzat kendisi söylemektedir.

وإن أنت ناديت أهل الحفظ

فعرض بذكري أو ناد بي

يحبك فتى نسبه الكرام

مفاخره حلية الناس

Bunun yanında karışık bir dönemde Meyyafarikîn şehri halkının onun emirliğini kabul etmiş olması köklü bir aileye mensub olduğunu teyid etmektedir. Künyesi Abu Nasr'dır. Memleketi olan Meyyafarikîn şehrine nisbetle nisbesi el-Fariki'dir.⁹⁷ Çok kısa bir süre de olsa Meyyfarikin'e emirlik yapmış olması hasebiyle el-Emir unvanını da almıştır.⁹⁸

96 Yakut, **Mucemu'l-Udeba**, VII, 54; el-Kıfî, **Enbehu'r-Ruvat**, I, 329; el-İsfahanî, **Haridetu'l-Kasr ve Ceridetu'l-Asr**, II, 416; es-Safedî, **el-Vafi Bi'l-Vafeyet**, II, 401; İbn Şakir el-Kutbi, **Fevatu'l-Vafeyet**, I, 321; Abdülbakî, el-Yemânî, **İşaratu't-Tayin Fi Teracim en-Nuhât ve'l-Luğavvin**, 85.
97 el-Kıfî, I, 329; el-İsfahanî, II, 416; İbn Tağriberdî, **en-Nucum ez-Zahira**, V, 140; el-Yafî, **Miratu'l-Cinan**, I, 143; Celaluddin, es-Suyfî, **Buğyetu'l-Vuat Fi Tabakati'l-Luğavvin ve'n-Nuhât**, I, 500.
98 Yakut, Aynı yer; İbnu'l-Adim, **Buğyetu't-Taleb Fi Tarih Haleb**, V, 324.

II. Doğumu ve Yetişmesi

Elimizdeki kaynaklarda el-Hasan b. Esed el-Farikî' nin doğumu ve yetişmesi ile ilgili bir bilgiye rastlayamadık. Onun hayatı hakkında bilgi toplamak için başvurduğumuz kaynaklar bütün çabalarımızı boşa çıkardı. İlgili kaynaklardaki bilgiler birbirinin tekrarı olan kısa malumatlardan başka bir şey değildi. Ancak elimizde bulunan bu çok az malumatı tahlil ettiğimizde onun Hicri Beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü İbn Esed öldürülmeden iki yıl önce Selçuklu Sultanı Melikşah'ın vefatı neticesinde Meyyafarikîn şehri'nde ortaya çıkan siyasî olayları yönlendirmiş ve Selçuklu Ailesi arasındaki kavgadan faydalanarak Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından Irak Bölgesinde bulunan Harba Köyü'nde iskana mecbur edilen Mervanî Emiri Mansur b. Mervan'ı çağırarak şehri ona teslim etmiştir. Bu olaydan sonra Mervanî Emiri altı aylık gibi kısa bir süre de olsa Mervanî Emirliği'ni yeniden canlandırmış ve Meyyafarikîn'i kendisine teslim eden İbn Esed'i de kendisine vezir yapmıştır. Sonunda İbn Esed'in bu siyasî faaliyeti hayatına malolmuş ve Selçuklu ailesinden Suriye Meliki Tutuş'un emriyle H.487/M.1095 yılında Harran'da öldürülmüştür⁹⁹. Dolayısıyla öldürülmeden iki yıl önce böyle bir siyasî faaliyet içinde bulunmuş olması ve İbn Mervan'ın onu kendisine vezir seçmiş olması öldürüldüğünde ihtiyar bir yaşta olmadığını göstermektedir. Bunun yanında onun çok geç bir yaşta vefat ettiğini ifade eden bir kaynağa da rastlayamadık. Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında kırk ile altmış yaşları arasında öldüğünü düşünürsek Hicri Beşinci asrın ilk çeyreğinde doğduğunu söylemekte bir mahzur görmemekteyiz. İbn Esed Hicri Beşinci asırda doğdu ve aynı asırda vefat etti¹⁰⁰ diyen Said el-Afğanî de bu görüşümüzü teyid etmektedir.

Öğrenim durumu ve yetişmesine gelince bu konuda da elimizde detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Ancak onun el-İfsah adlı eserini iyice tedkik ettiğimizde yetişmesi ile ilgili bazı öz bilgilere ulaşmaktayız. İbn Esed bu eserinde kendi kültürel ve edebî birikimini üç temel kaynağa dayandırmaktadır. Bunlar kendilerinden ders aldığı hocaları, meclislerine katılıp bilgi ve marifet duyduğu faziletli alim ve edebiyatçılar ve okuduğu değerli kitaplardır. İbn Esed bu eserinin sonuç kısmında çocuk yaşta iken

⁹⁹ İbnu'l-Azrak, *Tarihu'l-Farikî*, 234.; İbn Tağriberdi, V, 140-141.

¹⁰⁰ el-Hasan b. Esed el-Farikî, *el-İfsah Fi Şerhi Ehyatin Muşkileti'l-İrab*, 6.

değerli bir hocadan arapça ve arap şiiri ile ilgili dersler aldığını ifade etmektedir¹⁰¹. İbn Esed aynı eserindeki bir beyitin irabını yaparken “ Bu beyiti arapçaya çok meraklı ve bu işe gönül vermiş değerli bir hocadan duydum. O sıralar çocuktum beyiti iyi anlamak için irabını hocadan sordum o da bana irabını izah etti.”¹⁰² demektir. Aynı eserinde “Biz bu bilgilerimizi çevremizdeki fazilet sahibi alimlerden duyduk ve değerli ilim kitaplarından okuduk.”¹⁰³ demektir. İbn Esed’in bu sözlerinden daha küçük yaşta iken çevresindeki hocalardan dersler aldığını ve şehrindeki edebiyat ve ilim meclislerine katılarak iyi bir öğrenim dönemi geçirdiğini ve bilhassa Arap dili ve Edebiyatı alanında iyi bir birikime sahip olabildiğini söyleyebiliriz.

İbn Esed gençlik yıllarında el Menezî’nin¹⁰⁴ kurmuş olduğu Meyyafarikîn Merkez Camisi Vakıf Kütüphanesi’nde görev almıştır. Burada Arap dili ile ilgili eserlerin nash işinde çalışmıştır. Böyle bir görevde çalışmakla Arap dili ve edebiyatı ile ilgili eserleri tanıma ve okuma fırsatını bulabilmiştir. Çünkü el-Kıfî, el-Farikî’nin Şarhu’l-Luma adlı eserini zikrederken Abu Tahir es-Sulafi’den şu rivayeti nakletmektedir. “el-Farikî bu bilgileri nereden almıştır Onun yaptığı dilci ve edebiyatçıların eserlerinden alıntı yapmaktır. Yaptığı şey İbn Cinnî’nin el-Hasais ve Sirru’s-Sinaateyn ve Abu Said es-Sayrafi’nin kitaplarından alıntı yapmaktan başka bir şey değildir. Ancak bu söylediklerimi yapmış olması bile az değildir. O Meyyafarikîn Vakıf Kütüphanesi’nde iken Seyrafi’nin yazmış olduğu Kitab-ı Sibeveyh’in Şerhi’ni kendi kalemiyle nash etmiştir.”¹⁰⁵

İbn Esed’in bilhassa Arap dili ve Şiirini öğrenme hususunda büyük bir çaba içinde olduğunu görmekteyiz. el-Kıfî’nin naklettiği bir rivayete göre İbn Esed bir gece evinin caddeye bakan eyvanında oturuyordu. O sırada caddede yürüyen sarhoş bir

---

101 el-Farikî, 225.

102 el-Farikî, Aynı yer.

103 el-Farikî, 386.

104 Ahmed b. Yusuf el-es-Seleki el-Manazi, Mervanilerin İnşa ve Resail Divanına Reis olmuş değerli bir şairdi Amid ve Meyyafarikîn’de kütüphaneler kurmuş ve değerli kitaplar bahşetmiştir. Bkz: İbn Kesir, el-Bidaye ve’n-Nihaye, XII, 54; İbn Azrak, Tarihu’l-Farikî, 131.

105 el-Kıfî, 330; Ferruh, III, 203.

adamın el-Kan vel-Kan¹⁰⁶ şiirinden bir beyitin bir mısrasını tekrarlayarak söylediğini duydu. Beyitin ikinci mısrasını sarhoşun ağzından almak için yağmur altında ve çamurlu yolda uzun süre sarhoşun peşinden yürüdü. Sarhoş uzun bir süre yolda giderken çamurda kaydı ve düşerken beyitin ikinci mısrasını söyledi bunun üzerine İbn Esed sarhoşa “Ey zalim bu beyiti daha önce söyleseydin de beni bu kadar yormasaydın olmaz mıydı.” Dedi.¹⁰⁷

Netice itibariyle Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında İbn Esed’in küçük yaşlarından itibaren bölgesindeki medrese hocalarından Arap dili ve nahvi konusunda dersler aldığı gençlik yıllarında çevresindeki ilim ve edebiyat meclislerine katılarak ilim ve edebiyet ehlinde dersler dinleyerek kültürel düzeyini yükselttiğini ve bilhassa Meyyafarikîn kütüphanesindeki memuriyeti esnasında kitapların nash işinde çalışırken Arap dili ve edebiyatı ile ilgili eserleri tanıyıp okuyarak bu konuda uzmanlaşmış bir ilim adamı olduğunu söyleyebiliriz.

III.Siyasi hayatı

Gerek eski tabakat kitapları gerekse çağdaş eserler el-Hasan b.Esed el-Farikî’nin siyasi hayatı ile ilgili çok kısa ve karışık bilgiler vermektedirler. Kaynaklar onun, Selçuklu Sultanı Melikşah ve veziri Nizamülmük zamanında Mervanîler’in ikinci merkezi olan Amid’in Harac divanı reisliğini idare ettiğini bildirmektedirler. Bu eserlere göre İbn Esed bu görevini yaparken zorbalıklara ve suistimallere karışmış, bundan dolayı Mervanî Emiri tarafından tutuklanıp hapse atılmış ve öldürülmek üzere iken Sultan Melikşah nezdinde nüfuz sahibi olan el-Kamil adlı bir tabibin aracılığıyla ölümden kurtulabilmiştir. Fakat daha sonraki yıllarda halkın teşvikiyle Mervanî Emiri’ne karşı isyan etmiş ve bu hareketinden dolayı İbn Mervan tarafından öldürülmüştür¹⁰⁸. Tabakat kitaplarının İbn Esed ile ilgili vermiş oldukları bu bilgiler bir

106 El-Kan ve'l-Kan Şiiri: Anımi insanların söylediği bir şiir türüdür. Bu şiir Bağdat'ta doğdu.

Bağdatlılar hikaye ve masalları bu şiir türünde nazmetmeye başladılar. Daha sonraları vaaz ve Hikemleri de bununla nazmettiler. Bu şiirin bir tek kafiyesi vardır. Birinci beyit ikinci beyitten Uzundur. Bkz: el-Kıftî, enbehu'r-Ruvat, I,332.

107 Yakut, **Mucemu'l-Udeba**, VIII, 56;

108 el-Kıftî, I,329; el-Kutbi ,I,321; el-Feyruzabadi, **el-Bulğa** ,81; el-Hansari, **Ravzatu'l-Cennat** , III, 80; Şemsu'd-Din ez-Zehbî, **Siyer A'lami'n-Nubeia**, XIX,80-81; Cemalu'd-Din es-Sabunî, **Tekmiletu İkmali'l-İkme**, 203; Omar Rıza Kalhale, **Mu'cemu'l-Melîfin**, III,206; Farruh,III, 203.

çok tarihi olayla çelişki içinde olduklarını görmekteyiz. İbn Azrak 'ın Meyyafarikîn Tarihi başta olmak üzere bölgenin tarihi ile ilgili kitapları incelediğimizde Melikşah ve veziri Nizamülmülk nezdinde nüfuz sahibi olduğu ve İbn Esed'i ölümden kurtardığı iddia edilen el-Kamil adlı tabibin Mervânî Emiri Mansur zamanında Mervanîler devleti içinde önemli yere gelmiş ve Mansur'un vezirliğini yapmış Hıristiyan bir kişi olduğunu öğreniyoruz. Fakat bu şahıs devlet yönetimine müslümanlardan çok Hıristiyan tebayı getirmeye çalışmış bu nedenle de müslüman halkın tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Hatta anlaşmak için Selçuklu Sultanının yanına giden Mervânî Emiri Mansur'u Selçuklulara karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir.¹⁰⁹ Dolayısıyla adı geçen tabibin Melikşah ile iyi ilişkiler içinde olmadığını tahmin ediyoruz Diğer taraftan Mervânî Emirliği H.478/M.1085 yılında ortadan kaldırılmış¹¹⁰ oysa el-Farikî H.487/M.1095 yılında Selçuklu ailesinden Suriye Meliki Tutuş tarafından öldürülmüştür.¹¹¹ Bu eserler el-Farikî'nin siyasî hayatı ile ilgili Yakut'un vermiş olduğu bir rivayeti esas alarak yanlış bilgiler vermektedirler.

Yakutu'l-Hamevî Mucemu'l-Udeba adlı eserinde, el-Mufassal adlı kitabın şerhini yapan İmam Muvaffakuddin Ebu Baka Yaiş İbn Ali b. Yaiş¹¹² en-Nahvî'nin Kazasker Nureddin Mahmut b. Zengi'den naklen anlattığı bir rivayete göre Diyar-ı Bekr Bölgesi'nin Emiri olan b. Mervan'ın yanına el-Ğassanî adıyla bilinen yabancı bir şair gelir. İbn Mervan'ın adeti ise yanına gelen şairi misafir eder ve ikramda bulunurdu. Ancak sefer yorgunluğunu atsın ve şiirlerinde düzeltmeler yapsın diye üç gün sonra huzuruna kabul ederdi. Bu adet üzere el-Ğassanî adlı şair huzura kabul edilmek için üç gün bekler fakat kendine olan güveninden dolayı bu üç gün zarfında emiri methetmek için herhangi bir kaside hazırlamaz. Emir'in huzuruna çağrılacağı sıra hazırlıksız olan şair bu zor durumdan kurtulmak için el-Hasan b. Esed'in bir kasidesini alarak kendisinin şiiriymiş gibi yapar ve bu kasideyle emiri metheder. Kasidede hiç bir değişiklik yapmadan yalnızca İbn Esed'in yerine kendi ismini yazar. el-Ğassanî'nin

¹⁰⁹ İbnu'l-Azrak,233; Turan,204-205.

¹¹⁰ İbnu'l-Azrak,208-212; Turan, 204-205.

¹¹¹ İbnu'l-Azrak, 233;İbn Tağriberdi,V,140-141; İbn'l-Adim,V,330.

¹¹² Yaiş b. Ali b. Yaiş el-Halebî, Hicri yedinci yüzyılda yaşamış ünlü bir Arap dilcisidir. Bkz. İbn Hallikan, Vefayatu'l-Ayan, VII, 46; İbnu'l-İmad, Şezaratu'z-Zehab,V, 228.

söylemiş olduğu methiyenin İbn Esed'e ait olduğunu anlayan İbn Mervan bu duruma çok sinirlenir ve "Bu yabancı adam bizimle alay mı ediyor" diyerek şaire kızar. Aynı zamanda durumdan emin olmak için kasideyi bizzat kendi eliyle yazarak İbn Esed'e gönderir ve kasidenin kendisine ait olup olmadığını sorar. O sırada emirin yanında bulunan birisi Amid'te bulunan el-Ğassanî'ye durumu bildirir. Zor bir durumda olduğunu anlayan el-Ğassanî hemen bir mektup yazarak yanında bulunan çetin kölesine verir ve mektubu İbn Esed'e ulaştırmasını söyler. el-Ğassanî mektubunda şöyle diyordu "Emirin huzuruna çıktığımda şiir söyleme yeteneğine sahip olmama rağmen o sıra şiir söylemekte güçlük çektim. Beğendiğim bir kasideni aldım ve onunla emiri methettim. Bu durumun senden sorulacağını tahmin ediyorum. Eğer durum senden sorulursa olumlu cevap vereceğini temenni ederim". Bu arada el-Ğassanî'nin kölesi İbn Mervan'ın mektubundan önce İbn Esed'in yanına varır. İbn Esed, İbn Mervan'a verdiği cevapta adı geçen kasidenin kendisine ait olmadığını ve bunu ilk kez duyduğunu söyler.¹¹³

İbn Esed'in cevabı İbn Mervan'a ulaştığında duruma şaşırır ve bu dedikoduyu çıkaran kişilere kızarak "Siz beni sultanların yanında rezil etmek istiyorsunuz. Bunu yapmanızın sebebi de başkalarına yaptığım ihsanları kıskanmanızdandır" diyerek el-Ğassanî'ye daha da bol ihsanda bulunur. Bu olaydan sonra da el-Ğassanî kendi memleketine döner. Ancak kısa bir süre sonra Meyyafarikîn halkı İbn Esed'in etrafında toplanarak ondan kendilerine emir olmasını ve İbn Mervan'a karşı isyan etmesini hutbeyi yalnızca Melikşah adına okutmasını ve İbn Mervan'ın adının hutbeden çıkarılmasını istediler. İbn Esed Meyyafarikîn halkının bu isteğini olumlu karşılar. Meyyafarikîn'deki bu durum İbn Mervan'a ulaştıca ordusunu hazırlayıp şehri kuşatır fakat teslim alamaz. Bu durum üzerine İbn Mervan Selçuklu Sultanı Melikşah ve veziri Nizamülmülk'ten yardımcı kuvvetler ister. Melikşah yukarıda adı geçen şairin komutasında bir orduyu İbn Mervan'ın yardımına gönderir. Yukarıda adı geçen şair Diyarbakır bölgesinden ayrıldıktan sonra Melikşah'ın yanına giderek Selçuklu devletinde iyi bir mevki kazanır ve devletin önemli şahsiyetlerinden birisi olmuştur. İbn Mervan ve Melikşah'ın göndermiş olduğu yardımcı kuvvetler Meyyafarikîn şehrini teslim alırlar. Şehir teslim alındıktan sonra İbn Esed tutuklanır ve İbn Mervan'ın huzuruna getirilir. İbn Mervan, İbn Esed'in öldürülmesini ister ancak el-Ğassanî

---

113 Yakut.**Mucemu'l-Udeba**.55; es-Safedî, II,401-403; el-Kutbi,I,321-324.

duruma müdahale ederek İbn Esed'in şefaathçisi olur. İbn Mervan öldürülmesinde ısrar ettiyse de Ğassanî "Bu adamla aramda özel bir husus var ve bir daha böyle bir tasarrufa kalkışmayacağıma ben kefil olurum" diyerek İbn Esed'i ölümden kurtarır.¹¹⁴

el-Ğassanî daha sonra İbn Esed'i yanına çağırır ve "Beni tanıyormusun" diye sorar. İbn Esed "Hayır ben seni tanımadım ancak sen beni ölümden kurtarmak için Allah'ın bana gökten gönderdiği bir meleksin" der. el-Ğassanî " Ben bir zamanlar senin kasideni alıp İbn Mervan'ı methetmiştim. Sen benim kusurumu açığa çıkarmamıştın. Senin o iyiliğine karşılık bende bu iyiliği sana yaptım" diye cevap verir. İbn Esed ise "Vallahi çalıdıktan sonra sahibine bu kadar faydalı olan bir kasideyi hiç duymadım" diyerek el-Ğassanî'ye teşekkür eder.¹¹⁵

Gerek Yakut gerekse bu hikayeyi kendisinden nakleden Safedî ve İbn Şakir el-Kutbî bu hikayenin sonunda İbn Esed ile ilgili bilgiyi şöyle sürdürmektedirler. Bu yazarlara göre İbn Esed bu olaydan sonra kötü bir duruma düştü ve bütün dostlarını kaybetti ve sonunda muhtaç bir hale geldi. Bu durumundan kurtulmak isteyen İbn Esed İbn Mervan'ı metheden bir kaside yazarak onunla yeniden ilişki kurmak istedi. İbn Esed'in kasidesini alan İbn Mervan "Bu adamın bizden kurtulması yetmiyormuş gibi şimdi de bizden maişet istemektedir kendi kendisini bize hatırlattı" diyerek öldürülmesini emreder. İbn Mervan'ın bu emri üzerine İbn Esed öldürülür.¹¹⁶

Yakut, Safedî ve İbn Şakir'in vermiş oldukları bu efsanevî hikaye de bir çok tarihî olayla çelişmektedir. Çünkü her şeyden önce şunu biliyoruz ki, Mervanî emirliği H.478/M.1085 yılında ortadan kaldırılmıştır. Sultan Melikşah Diyarbekir bölgesindeki Mervanî emirliğinin çalkantı içinde olduğunu anlamış ve bilhassa daha önce bu emirliğin vezirliğini yapmış olan İbn Cüheyr'in teşvikiyle H. 478/M.1085 yılında İbn Cüheyr'in komutasında bir orduyu bölgeye göndermiştir. İbn Cüheyr Selçuklu ordusuyla bölşgeyi fethetti ve bölşgeyi Melikşah adına yönetmeye başladı.¹¹⁷ el- Farikî

114 Yakut,**Mucemu'l-Udeba**,57; es-Safedî,II,401-403; el-Kutbî,I,321-324.

115 Yakut,**Mucemu'l-Udeba**,58; Safedî,II,401-403; el-Kutbî,I,321-324.

116 Yakut,**Mucemu'l-Udeba**; Safedî,II,403; İbn Şakir el-Kutbî,I,424.

117 İbnu'l-Azrak,208; Turan,204.

ise, H.487/M.1095 yılında Suriye meliki Tutuş tarafından Harran'da öldürülmüştür.¹¹⁸ Dolayısıyla İbn Esed'in Mervanî emiri tarafından öldürüldüğünü ifade eden bilgiler sıhhatli değildir.

el-Gassanî adlı şair'in İbn Esed ile ilgili bu hikâyesine gelince bu konu muhtemelen yukarıda adı geçen İbn Cüheyr ve Tutuş ile bağlantılıdır. Çünkü İbn Cüheyr bir süre Mervânîlerin vezirliğini yapmış sonra Halifenin yanına Bağdad'a oradan da Selçukluların yanına giderek orada önemli bir konuma gelmiş ve Sultan Melikşah'ın emri ile Diyar-ı Bekr bölgesine gönderilerek orayı fethetmiştir. Tutuş'a gelince, Sultan Melikşah kardeşi Tutuş'u H470/M. 1075 yılında Suriye'ye göndermişti. Tutuş, H.471/1078 yılında Diyar-ı Bekr bölgesine gelerek fethetmek istemiş fakat başaramayınca Melikşah'tan yardım istemiştir.¹¹⁹

Biz başta Meyyafârikîn Tarihi, Tarih-i Halep ve diğer önemli tarih kitaplarını inceledikten sonra el-Fârikî'nin siyasî hayatını şöyle özetleyebiliriz. Meyyafarikîn asıllı olan el-Hasan b. Esed el-Farikî siyasî hayatına Mervanîler'in ikinci önemli şehri olan Meyyafakîn'de el-Menezî'nin kurmuş olduğu kütüphanede küçük memuriyetle başlamıştır.¹²⁰ Gerek şairliği gerekse edebiyatçılığı sayesinde Mervanîlerin dikkatini çekmiş ve İbn Esed gibi birikimli bir insandan yararlanmak istemişlerdir. Bu arada Mervanî emir ve idarecilerini metheden İbn Esed Ahmed zamanında Amid'teki harac divanı reisliğine getirilmiştir. Ancak kaynakların bildirdiğine göre bilhassa Mansur zamanında Hristiyan tabib el-Kamil'in devlet yönetiminde etkili olduğu sıralarda İbn Esed halka iyi davranmamış ve süstimalere karışmıştır¹²¹

Giriş bölümünde de anlattığımız gibi Mervanî Emirliği Mansur zamanında büyük karışıklıklara sahne olmuştur. Bir yandan Selçuklu Devleti'nin baskısı diğer yandan Bizans Devleti'nin taarruzları altında sıkışıp kalmıştır. Nihayetinde Hristiyan Tabib el-Kamil'n devlet idaresinde çok etkili olması müslüman halk arasında tepkiyle karşılanmıştır. Şairimiz el-Farikî de tabib el- Kamil'in safında olduğunu ve Selçuklulara karşı hareket ettiğini tahmin ediyoruz.

¹¹⁸ İbnu'l-Azrak,233; İbn Tağriberdi,V,140-141; İbnu'l- Adim,V, 330.

¹¹⁹ el-Ğamidi, 159.

¹²⁰ el-Kıfî,I,339 ; Omar Ferruh,III,203.

¹²¹ Yakut,**Mucemu'l-Udeba**, VIII,55; es-Safedi,II,401-402 ; el-Feyruzabadi, 81; el-Yemenî, 85-86.

Mervanîlerin bu karışıklık döneminden kuşkulanan Selçuklu Sultanı Melikşah vezir Nizamülmülk'ün ve İbn Cüheyr'in telkinleri üzerine Mervanî Devleti'ni ortadan kaldırmak istemiş ve İbn Cüheyr komutasındaki Selçuklu Ordusu H.478/ M.1085 yılında Dıyar-ı Bekr bölgesini fethederek Mervanî Devleti'ni ortadan kaldırmıştır. Bu arada Mervanî idaresindeki Selçuklu karşıtı görevlileri azledilirken İbn Esed de tutuklanmış ve tam öldürüleceği sıra İbn Cüheyr'in tavassutuyla kurtulabilmiştir. Yakut'un vermiş olduğu rivayeti esas alırsak İbn Cüheyr, İbn Esed'i yukarıda zikrettiğimiz iyiliğine karşılık kurtarmıştır. İbn Cüheyr'in İbn Esed'i kurtarmasının belki de siyasî sebepleri vardır. Çünkü İbn Cüheyr her ne kadar Selçuklu adına hareket ediyorsa da bölgede kendi adına bağımsız bir devlet kurma hayalindeydi. Nihayetinde onun bu niyetinden kuşkulanan Melikşah bölgeyi fethettikten iki yıl sonra bölge emirliğinden onu azletti.¹²²

Mervanî Devleti'nin ortadan kalkması üzerine memleketi Meyyafarikîn'e gelen İbn Esed burada eğitim ve öğretim faaliyetlerine başlamış ve etrafında bilhassa halkın alt tabakalarından kalabalık bir gurubu toplayabilmiştir¹²³. İbn Esed bu kültürel faaliyetlerini yürütürken Meyyafarikîn'de Selçuklu'lara karşı Mervanîler lehine siyasî altyapı oluşturmak istediğini tahmin ediyoruz. Bu arada Selçuklu Veziri Nizamülmülk H. 485 yılında Batınîler tarafından öldürülünce Selçuklu Sultanı Melikşah Bağdad'a geldi ve burada vefat etti. Bunun üzerine hanımı Türkan Hatun küçük yaştaki oğlu Mahmud'u sultan ilan etti. Fakat bu duruma karşı çıkan Berkyaruk kardeşi Mahmud'un gözüne mil çekerek onu öldürdü ve Selçuklu tahtına oturdu.¹²⁴

Sultan Melikşah'ın ölüm haberi Meyyafarikîn'e ulaşınca halk arasında galayana sebep oldu. Bizans'ın tehdidi altında olan Meyyafarikîn halkı şehri teslim alması yahut onun adına yönetecek birisini göndermesi için Berkyaruk'a bir heyet gönderdiler. Berkyaruk Meyyafarikîn heyetini olumlu karşıladı ve şehri teslim almak için bizzat kendisinin geleceğini vadetti. Fakat Berkyaruk ne kendisi geldi ne de şehri idare edecek bir adam gönderdi. Bunun üzerine Meyyafarikîn halkı Abu Salim Yahya b.el-Hasan b.el-Mihvar isminde birisini şehrin sarayına getirip oturtular. İbn el-Mihvar bu duruma

---

122 el-Ğamidi, 191.

123 İbnu'l-Azrak,234.

124 Turan,231.

karşı geldiyse de görevi kabul etmeye mecbur ettiler. Sonunda İbnu'l-Mihvar kısa bir süre sonra bu görevi bıraktı. Meyyafarikîn halkının bir kısmı ise Selçuklular tarafından sürgüne gönderilen Mansur b. Mervan'la haberleşerek onu şehirlerine çağırarak istedikiler. Bu gurubun başında el-Farikî vardı. Meyyafarikîn'in bu karışık döneminde el-Farikî etrafındaki gırtlakla şehrin surlarını korumaya ve denetimi altına almaya başladı. Sonunda kendini şehre emir ilan etti. Halk da onun emirliğini kabul etti. Meyyafarikîn'in bu durumunu öğrenen Mansur b. Mervan İbn Esed ile haberleşerek onunla işbirliği yapmak istediğini bildirdi. Şehri tek başına idare edemeyeceğini anlayan el-Farikî, Mansur b.Mervan'ı Meyyafarikîn'e çağırarak şehri ona teslim etti. İbn Mervan da İbn Esed'i kendisine vezir yaptı ve ona Muhyi'd-Devla (Devleti Dirilten) unvanını verdi.¹²⁵

Meyyafarikîn'de bu siyasi olaylar cerayan ederken Şehrin ileri gelenleri Kadı Abu bekr b. Salim el-Mihvar, İbn Zeydan ve İbn Musaid b. Belek, Nusaybin'de bulunan Suriye Meliki Tutuş'un yanına giderek şehri teslim almasını istedikler.¹²⁶ Alparslan oğlu Tutuş kardeşi Melikşah zamanında bütün Suriye'ye hakim olmuştu.¹²⁷ Sultan Melikşah'ın vefatını duyunca el-Cezira bölgesinin şehirleri Rakka,Habur ve Rahbe'yi aldı. Tutuş Nusaybin ve Amid'i de aldıktan sonra Meyyafarikîn heyetiyle beraber şehre geldi ve şehri kuşattı. Mansur b. Mervan Meyyafarikîn'i Tutuş'a teslim ederken Tutuş'un veziri Abu'n-Necm'e sığınarak hayatını kurtarabildi. Vezir İbn Esed ise bir müddet saklandıktan sonra gizlice Halebe kaçtı H.486/M.1092.¹²⁸

IV.Vefatı

El-Hasan b.Esed Haleb'e geldikten sonra sıkıntılı günler geçirdi.Gerek maddî sıkıntıdan gerekse memleketine olan özleminden dolayı memleketine dönmeye karar verdi. Bu arada Tutuş'un onu affedeceği ümidine kapılarak Tutuş'u metheden bir kaside

¹²⁵ İbnu'l-Azrak,234 : İbnu'l-Adim,V,325. İbn Tağriberdî,V, 140.

¹²⁶ İbnu'l-Azrak,234.

¹²⁷ Turan,257-259.

¹²⁸ İbnu'l-Azrak,235.

hazırladı ve o sıra Harran'da bulunan Tutuş'un yanına geldi.¹²⁹ Bu arada melik Tutuş bütün Suriye'ye ve el-Cezira bölgesine hakim olmuş ve Büyük Selçuk Devleti'nin tek hakimi olma çabası içine girmişti. İbn Esed Harran'da Tutuşa şu mukattasını okudu.

لو أن قلبك لَمَّا قِيلَ قَد بَانُوا
يَوْمَ النَّوَى صَخْرَةَ صَمَاءِ صَوَانِ
لَعِيلٍ صَبْرِكَ مَغْلُوبًا وَنَمِّ بِمَا
أَخْفَيْتَهُ مَدْمَعِ لَلسَّرِ صَوَانِ
زَجَرْتُ أَشْيَاءَ فِي أَشْيَاءَ تَشْبِهُهَا
إِذْ بَيْنَهُنَّ رِضَاعَاتُ وَأَلْبَانِ
فَقَالَ لِي الطَّلْحُ يَوْمَ طَالِحٍ وَنَوَى
وَ حَقَّقَ الْبَيْنَ عِنْدِي مَا وَأَى الْبَانِ
وَاسْتَحَلَبْتُ حَلَبٌ حَفْنِي فَانْحَلِبَا
وَ بَشَّرْتَنِي بِحَرِّ الْقَتْلِ حِرَانِ
فَالْحَفْنُ مِنْ حَلَبٍ مَا أَنْفَكَ مِنْ حَلَبِ
وَ الْقَلْبُ بَعْدَكَ مِنْ حِرَانِ حِرَانِ

Tuş ve beraberindeki idarecileri İbn Esed'in söylemiş oldu kasideyi dinledikten sonra beğendiler. O sırada Tuuş'un yanındaki bazı kimseler, "Efendim bu şairi tanıyormusunuz" dediler. Tuuş hayır diye cevap verince "Efendim bu adam Meyyafarikîn'de sizi beklemeyip şehre kendisini emir ilan eden sonra şehri İbn

129 İbnu'l-Azrak,235; İbn Tağribirdi,V.140-141; İbnu'l-Adim,V. 330.

Mervan'a teslim eden kişidir." dediler. Bunun üzerine Tutuş öldürülmesini emretti ve H487/M.1095 yılında Harran'da asılarak öldürüldü¹³⁰.

el-Farikî'nin bu şekilde öldürülmesi Meyyafarikîn'deki ayan tabaka arasında büyük korku uyandırdığını görüyoruz. Hatta şehri Tutuş adına yöneten Abu Tahir el-Anbarî durumdan endişelenerek çocuklarını alıp Hitağ'a kaçtı. Fakat Tutuş onu ve oğullarını yakalatarak öldürdü ve derilerini yüzdürerek cesetlerini Meyyafarikîn'de dolaştırdı.

V.Edebi Şahsiyeti

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İbn Esed el-Farikî küçük yaştan itibaren bölgedeki medreselerde eğitim görmüş yine çevredeki ilim ve edebiyat meclislerine katılarak derin bir edebî ve kültür birikimine sahip olmuştur. İbn Esed gençlik yıllarında Meyyafarikîn Merkez Camisi Vakıf Kütüphanesinde çalışmıştır. el-Kıfî'nin belittiğine göre bu kütüphanede bir çok değerli edebiyat kitabını nash etmiştir. Çok değerli ilmi kitabın bulunduğu böyle bir kütüphanede nash işinde çalışmakla Arap dili ve edebiyatı ile ilgili temel eserleri tanıma ve okuma fırsatını bulmuştur.

İbn Esed zamanla bilhassa Arap dili ve nahvi konusunda uzmanlaşmış ve çevresinde bu konuları en iyi bilen kişi konumuna gelmiştir. El-İfsah adlı eserindeki bir beyitin irabını yaparken "Bir edebiyat meclisinde değerli bir kraatçı bu beyitin irabını bana sordu bir saat düşündükten sonra beyitin irabını ona izah ettim ve benim izahımı beğendi."¹³¹ başka bir beyitin irabını yaparken "Bu beyiti zarif bir kişi bana okudu ve kendi okuduğu beyitin irabını bana sordu bende irabını ona açıkladım"¹³² demektedir.

İbn Esed Amid'te Mervanî Emirliği nezdindeki siyasi hayatı bittikten sonra memleketi olan Meyyafarikîn'e gelerek dersler vermeye başladı. Meyyafarikîn'in Büyük Camisinde dersler verirken büyük bir öğrenci kitlesini etrafında toplayabilmiştir. Hatta

---

130 İbnu'l-Azrak, 229-238; İbn Tağrıberdi, V, 140-141; İbnu'l-Adim, V, 324; el-Yafii, **Miratu'l-Cinan Fi Marifeti Ma Yutabar Min Havadisi'z-Zemen**, III, 143.

131 el-Farikî, 123.

132 el-Farikî, 177.

siyasî konularda bile bu kitleyi yönlendirebilecek bir düzeyde olması onun ilim alanındaki ağırlığını göstermektedir¹³³.

El-Hasan b. Esed el-Farikî arap dilini yalnız öğrenmekle kalmamış bölgenin medreselerinde hocalık yaparak öğrendiklerini başkalarına aktaran nahiv alanında eserler yazarak ve şiirler nazm ederek pratiğe dönüştürebilmiş önemli şahsiyetlerden birisidir. Hayatının büyük bir kısmını siyasî faaliyetlerde geçirmiş olmasına rağmen Arap dili ve Edebiyatına küçümsenmeyecek eserler kazandırmıştır. Çoğu aşk hikem ve nasihat alanında olmak üzere dörtüzy beyite yakın bir şiir külliyesi ve birçok dilci ve edebiyatçının övgü ve beğenisine mazhar olan üç nahiv kitabı kazandırmıştır.

el-Farikî ile ilgili bilgi veren Arap Edebiyatı Tarihi kitaplarına baktığımızda birçok dilci ve edebiyatçının beğeni ve övgüsüne mazhar olduğunu görmekteyiz. Bu kaynaklar el-Farikî'nin Arap dili ve edebiyatını çok iyi bildiğini ve yazdığı üç nahiv kitabıyla büyük bir dilci olduğunu ifade etmektedirler. Şiirlerinde kullandığı dilin çok fasih olduğunu ve şiirleriyle istidlal yapılabileceğini söylemektedirler.

Yakutu'l- Hamevî, Mucemu'l- Üdeba adlı eserinde “İbn Esed büyük bir nahivci ve örnek alınabilecek bir dilcidir. Dil alanındaki büyüklüğünü gösteren iki büyük nahiv kitabı yazmıştır. Şiirleri çok güzel kafiyede çok başarılı şiirlerinde cinas sanatını çok kullanmış içinde bedi sanatı olmayan bir beytini bulamazsın”¹³⁴ demektedir.

el-Kıfî ise “İbn Esed Arap dili ve Edebiyatının mühim bir kaynağı, zamanının allemesi, şiirleri çok yaygın nahiv alanında ırabı zor olan beyitler konusunda değerli bir nahiv kitabı vardır. İbn Cinnî'nin el-luma'ını şerheden sanatsal değeri çok yüksek olan bir eseri vardır.”¹³⁵ demektedir.

el-İsfahani el-Haride adlı eserinde el-Farikî için “Şiirleri mükemmel. Nazm sanatını iyi bilen kelimeleri anlamlı ve belağatlı döneminin en önemli şahsiyetlerindendir. Şiirlerini doğal söylerdi. Fakat bedii sanatları kullanmada tekellüfe kaçardı. Revi ve kafiyelerinde Luzum Mele Yelzem ve cinas sanatlarını kullanırdı.”¹³⁶

¹³³ İbnu'l-Azrak, 233; İbnu'l-Adim, V, 330.

¹³⁴ Yakut, **Mucemu'l-Udeba**, VIII, 54-57.

¹³⁵ el-Kıfî, 329.

¹³⁶ el-İsfahani, II, 416-418.

İbn Teğriberdî, “ İbn Esed meşhur bir şairdi. Faziletli ve dili fasih birisiydi Arap dili ve Edebiyatını çok iyi bilen biriydi.”¹³⁷ Demektedir.

İbn Şakir el-Kutbî, “ Abu Nasr, nazmı ince birinci sınıf bir dilci Arap dili konusunda İmam birisiydi.”¹³⁸ Demektedir.

İbnu'l-İmad, “ Dili fasih başarılı ve belağatlı bir şair, Arap dilini çok iyi bilen iyi bir dilci ve edib birisiydi.”¹³⁹ Demektedir.

VI. Eserleri

A. el-İfsah fi Şerhi Ebyetin Muşkileti'l-İrab: Yakut'ul-Hamevî İbn Esed'in bu eserini bu isle, İbn Şakir ve es-Safedî ise bu eseri el-İfsah fi'l-Avis adıyla zikrettiler. İsmail Paşa el-Bağdadî, Katib Çelebî ve Suyutî'de ise el-İfsah fi Şerhi Ebyetin Muşkilitin şeklinde geçmiştir.

el-Farikî'nin bu eseri 1958 yılında Said el-Afğanî tarafından tahkik edilip er-Rummi'ye nisbet edilerek yayımlandı. Said el-Afğanî, eserin Paris Kütüphanesindeki yazma nüshasını esas alarak er-Rummaniye ait olduğunu zannetmiştir. İlim çevrelerinin tenbihi üzerine ve eserin diğer nüshalarına muttali olduktan sonra yeni eklemeler ve tashihler yaparak 1973 yılında gerçek yazarına nisbet ederek yeniden yayınladı.¹⁴⁰

İbn Esed'in bu eseri konusu itibariyle tek eserdir. el-Farikî bu eserinde irabı ve anlaşılması güç olan 258 şiir beyitinin irab ve izahını ilmi bir şekilde yapmıştır. Ele aldığı bu beyitlerin bir kısmı söyleyeni belli ve hüccet olarak nahiv kitaplarına geçmiş beyitlerdir. Bir kısmı ise nahivciler tarafından luğz¹⁴¹ sanatı için tertib edilmiş beyitlerdir. Bu iki tür arasındaki ortak özellik ise okundukları zaman anlaşılması güç olmalarıdır.

---

¹³⁷ İbn Teğriberdî, V.140-141.

¹³⁸ el-Kutbî, 321.

¹³⁹ İbnu'l-İmad, V, 324.

¹⁴⁰ Muhammed İbrahim el-Benna, “el-İfsah fi Şerhi Ebyetin Muşkileti'l-İrab” Macallatu Mahadi'l-Mahtutati'l-Arabiyye, II, 1978, 347-381.

¹⁴¹ Luğaz Şiirleri: Çözülmesi sezgi veya istihrac sayesinde bir ima yoluyla mümkün olan bilmece türü şiirlerdir. Bkz. **Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, 273.

el-Farikî bilhassa söyleneni belli olan beyitlerin irab ve izahlarını yaparken arap nahvi ile ilgili çok nadir ve zarif bilgiler vermektedir. Yine bu beyitlerin irabını yaparken Kufe ekolu ile Basra ekolu arasında kıyas yaparak Basra mektebine göre irab yapmaktadır. Luğz ile ilgili beyitlerin tahlilinde ise luğzu çözmekle yetinmektedir. Bu eser, el-Farikî'nin Arap dili ve nahvi alanında geniş ve derin bilgiye sahip olduğunu gösteren bir eserdir.

Abdu'l-Vahhab b. İbrahim ez-Zincanî bu eserin "Muhtasar Şarhı'l-Ebyatı'l-Muşkileti'l- İrab" adıyla bir muhtasarını yazmıştır. Bu eserin bir nüshası yazma halinde Suudî Arabistan Muhammed b. Suud İslamî Üniversitesi Kütüb hanesi Yazmalar bölümünde bulunmaktadır¹⁴² Diğer bir nüshası İrlanda Dublin Kütübhanesi bulunmaktadır.¹⁴³

B. Şarhu'l-Luma Yakut, Mucemu'l-Udeba adlı eserinde el-Farikî'nin bu esrinden bahsederken hacimli ve değerli bir nahiv kitabı olduğunu söylemektedir¹⁴⁴. el-Kiftî de bu eserin Arap nahvi alanında kıymetli bir eser olduğunu zikretmiştir. Eski yazarlardan İbn Şakir el-Kutbî, es-Suyutî, el-Feyruzabadî, ez-Zerkeşi İsmail Paşa el-Bağdadî çağdaş yazarlardan Omar Ferruh, Şevki Dayf ve Muhammed el-Muhtar ibn Ebahu el-Farikî'nin bu eserinden övgüyle bahsetmektedirler.¹⁴⁵ el-Luma bilindiği üzere H. Dördüncü Asırda yaşayan meşhur dilbilimci Abu'l-Fath Osman b. Cinnî'nin sarf ve nahiv ile ilgili çok değerli bir eseridir. el-Farikî bu eseriyle İbn Cinnî'nin Luma'nı şerhetmiştir. Çünkü İbn Cinnî'nin bu eseri Hicrî Beşinci yüzyılda bütün dilcilerin dikkatini çekmiş ve üzerinde belki yirmiye kadar şerh yapılmıştır. Yaptığımız bütün araştırmalara rağmen el-Farikî'nin bu eserini elde edemedik.

C. Kitabu'l-Huruf :el-Farikî'nin hayatı ile ilgili bilgi veren kaynakların hiçbirisi el-Farikî'nin bu eserinden söz etmemektedirler. Ancak bizzat kendisi el-İfsah adlı eserindeki 117'nci beyitin irabını yaparken "B harfi'nin irabtaki yeri ve anlamları

¹⁴² Ali Huseyn el-Bavvab, *Fihrist el-Mahtutat el-Musavvara Fi Mektebeti'l-İmam Suud*, 118.

¹⁴³ Arthur. Arbrî, *Fihrist el-Mahtutat el-Arabiyye fi Mektebeti Tşheatr Beti*, I, 192.

¹⁴⁴ Yakut, *Mucemu'l-Udeba*, Aynı yer.

¹⁴⁵ İbn Şakir el-Kutbî. I.321; Suyutî, Aynı yer; Feyruzabadî. *el-Bulğa*, 82 ; ez-Zerkeşi; *Ukudu'l-Cuman Ala Vefayat'ul-Ayan*, Yazma, 90.

ile ilgili bilgileri detaylı bir şekilde Kitabı'l-Huruf adlı eserimde verdim."¹⁴⁶ demektedir. Bu açıklamasından da bu eserin Arapçadaki harf olan kelimelerin nahivdeki yerlerini izah eden bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Bu eserde elimize geçmedi.

D. Yanlışlıkla el-Farikî'ye Nisbet Edilen Eserler: İsmail Paşa el-Bağdadî Hediyyetü'l Arifin isimli eserinde el-Farikî'nin eserleri arasında ez-Zebed Fi Marifeti Kulli Ahad isimli eseri de zikretmektedir.¹⁴⁷ Yine Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi "el-Farikî" maddesi yazarı Dikici büyük bir ihtimalle Bağdadî'den etkilenerek ez-Zebed Fi Marifeti Kulli Ehad isimli eseri el-Farikî'nin eserleri arasında göstermektedir.¹⁴⁸ Yaptığımız araştırmalar neticesinde adı geçen eserin el-Farikî'nin değil H. 738 yılında vefat eden Şaraf b. Esed el-Mısri ed-Dimyati'ye ait olduğunu tesbit ettik.¹⁴⁹ el-Bağdadî isim benzerliğinden dolayı eserin yazarını karıştırmış olduğunu düşünüyoruz. el-Kıfî, İbn Şakir el-Kutbi, ez-Zerkeşi ve el-Feyruzabadî, el-Farikî'nin el-Elğaz isimli bir eserinden söz ediyorlar.¹⁵⁰ Bizim kaneatimize göre bu eser el-İfsah isimli eserin bir başka adıdır. Eski yazarlardan yalnızca ez-Zerkeşi onun şiir divanından bahsetmektedir.¹⁵¹ Çağdaş yazarlardan ise el-Afgani, Bilici onun şiir divanının Tahran Milli kütüphanesinde olduğunu ifade etmektedirler.¹⁵² Biz İran Cumhuriyeti Ankara Konsoloslugu aracılığıyla Tahran Milli Kütüphanesi'nden numaralı eserin bir mikro filmi istememiz olumlu bir netice vermedi. Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul kütüphanesinde bulunan Tahran Milli Kütüphanesi

---

146 el-Farikî, 221.

147 Bağdadî, **Hediyyetu'l-Arifin**, I, 288.

148 Dikici, "Farikî", **D. İ. A.**, XII, 168.

149 Katib Çelebi, **Keşfu'z-Zunun**, II, 949.

150 el-Kıfî, Aynı yer; el-Kutbi, Aynı yer; Zerkeşi, Aynı yer; el-Feyruzabadî, Aynı yer; el-Yafî, III,

143; İbnu'l-İmad, III, 380.

151 ez-Zerkeşi, 90.

152 el-Farikî, 19; Dikici, Aynı yer.

Katalogunu incelediğimizde adı geçen eserin el-ifsah adlı kitabının bir nüshası olduğunu tesbit ettik.¹⁵³

---

¹⁵³ Scyyid Anvar, *Fihrist Kütübhane Milli Tahran Arabî*, VII, 236-237.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİİRLERİNİN TAHKİKİ VE TERCÜMESİ:

قافية الألف والهمزة

قالواهم ملاء¹⁵⁴ جم فقلت لهم

لا معشرا أبقت الدنيا ولا ملاء

Dediler ki: Onlar kalabalık bir seçkinler grubudur.

Onlara dedim ki : Bu dünya ne seçkinleri ne de sıradan kişileri bıraktı.

هُمَا الْجَدِيدَانِ¹⁵⁵ وَالدُّنْيَا وَعَاؤُهُمَا

فَكَمْ لَهَا فَرَعًا مِنَّا وَكَمْ مَلَاء¹⁵⁶

Onlar bu dünyanın yeni devranıdır.

Bu dünyanın havuzu biz insanoğlundan nice kez doldu ve boşaldı.

يَا مَنْ إِذَا مَا بَدَا وَالْبَدْرُ كَانَ لَهُ

عَلَيْهِ فِي الْحُسْنِ إِشْرَاقٌ وَ لِأَلَا

Ey ay ile beraber görüldüğü zaman

aydan daha güzel ve daha parlak olan(sevgilim)

154 ملا جم : Sayıca kalabalık seçkin ve zengin cemaat.

155 الجديان = هما الليل والنهار : Gece ve gündüz. Dünyanın devranı.

156 el-Hazirî, Lumahu'l-Mulah, 8.

كَمْ قَدْ سَأَلْتُكَ فِي وَصْلِ¹⁵⁷ فَلَا نَعَم

.. كَأَنْتَ جَوَابُكَ لِي فِيهِ وَ لَا لَاء

Kaç keredir senden vuslatı talep ediyorum.

Bu konudaki cevabın ne evet ne de hayır oldu.

فَشَا¹⁵⁸ الرِّيَاءُ فَلَا قَوْمٌ أَشِحَاءُ

و لَا أَصَادِقُ خِلَانٍ أَوْدَاءُ

İnsanlar arasında riya yayıldı. Ne insanlar dost aramada cimridirler
ne de ben vefalı dostlar bulabildim.

فَلَسْتُ أُدْرِي ذَهُولًا¹⁵⁹ مِنْ تَلَوْنِهِمْ

هُمُ الدَّوَاءُ لِمَا أَشْكُو أَمْ الدَّاءُ¹⁶⁰

Dostlarımın çok renk değiştirmelerinden (kılıktan kılığa girmelerinden)şaşkın bir
haldeyim

Onlar mı bu derdimin ilacı yoksa sebebi mi Bilmiyorum

الْعَيْشُ أَحَقَرُ أَنْ يَغْنِيكَ ضَرَاءُ

مِنْهُ وَأَقْصَرُ أَنْ تُلْهِيكَ سَرَاءُ

Hayat üzölmeye değmeyecek kadar önemsizdir.

Mutluluğu da neşe vermeyecek kadar kısadır.

157 الوصل = مانقى الأحياء Sevgililerin buluşması. Vuslat.

158 فشا : Yayıldı. Çok yaygın oldu.

159 ذهل Şaşırdı. Yolunu kaybetti.

160 el-Hazirî, 8; Bu makatın ilk iki beyti Zerkeşi `de 90-91. Zerkeşi`de ikinci beytin aczi-
لي عنه و لا لا

فَاسْتَنْهَضِ الْعِزْمَ وَ لِيَصْحَبِكَ مُعْتَزِمًا

نَجْمٌ إِذَا دَجَّتِ الظُّلْمَاءُ¹⁶¹ سَرَّاءُ¹⁶⁴

Karanlıklar üstüne çöktüğü zaman azmine güven
ve yol arkadaşı olarak yıldızları seç.

فَلَيْسَ تَرْضَى بِذِلِّ الْعَيْشِ فِي وَطَنِ

إِلَّا قَعِيدَةٌ¹⁶² بَيْتٍ وَهِيَ¹⁶³ سَرَّاءُ¹⁶⁴

Bir yerde hakir bir şekilde yaşamaya ancak
çocukları çok olan bir dul kadın razı olabilir.

مَا الْعُمُرُ لَوْ فَهِمَ الْإِنْسَانُ غَايَتَهُ

إِلَّا مَكَارُهُ لَا تُغْنِي وَ أَنْوَاءُ¹⁶⁶

İnsanoğlu bu dünyadaki gayesinin farkında olsaydı bu dünya hayatı neki
Bu hayat bitmeyen çile ve ızdıraplardan başka bir şey değildir.

وَمَا الْبَرِيَّةُ إِلَّا وَاحِدٌ وَ هَمٌّ

فِي قِيَمَةِ الذَّاتِ أَكْفَاءُ¹⁶⁵ وَ أَسْوَاءُ¹⁶⁶

Bütün insanlar ancak ve ancak birdirler.
İnsanlar değer olarak denk ve eşittirler.

161 السراء : Gece yoldaşı.

162 قعيدة البيت : Çocukları üzerinde oturmuş dul kadın.

163 السراء : Çocukları çok olan dul kadın.

164 el-Haziri, 8.

165 أسواء =متساوين : Eşittirler. Denktirler.

166 el-Haziri, 8.

قافية الباء

إِذَا مَائِبًا¹⁶⁷ بَلَدِي رَحَلْتُ

وَأَلْقَيْتُ حَبْلِي عَلَى¹⁶⁸ غَارِبِي

Bir memleket beni kabul etmiyorsa
hırkamı omuzuma atar oradan göçer giderim.

وَأَصْبَحْتُ ذَا كَوْكَبٍ¹⁶⁹ طَالِعٍ

لِجَوْبِ الْمَفَاوِزِ أَوْ غَارِبٍ

Susuz çölleri geçebilmek için ya kılıcımı çekmiş bir halde
ya da kılıcımı kınına sokarak gezerim.

فَبَاعِدْ إِذَا مَا نَوَيْتَ الرَّحِيلَ

بِهَمِّكَ فِي الْأَرْضِ أَوْ قَارِبٍ

Göç etmeye niyetlendiğin zaman himmetine göre
ya uzaklara yada yakın yerlere git.

فَمَنْ لَجَّ فِي خَوْضِ لُجٍّ¹⁷⁰ الْفَلَاةِ

لَمْ يَقْرَبِ الْمَوْتَ فِي قَارِبٍ

Çölün güruhuna dalan kimse
ölüme sandal ile yaklaşmaz.

167 Memleketi kendisine uygun gelmez oldu. نيا به البلد أو الوطن = لم يوافقته

168 Omuz. : الغارب : كندی yolunda gitti. ألقى حبله على غاربه

169 Burada kılıç anlamında kullanılmıştır. : الكوكب

170 : لَجَّ الْفَلَاةِ : Çölün genişliği.

فَسِرُّ أَوْ تَمُوتُ غَرِيبًا بِغَيْرِ

أَخٍ لَكَ رَاثٍ وَلَا نَادٍ .

Gidebildiğin yere git ve yabancı bir yerde öl.

Senin için ağlayan yada sana ağıt söyleyen kardeşin olmazsa bile.

وَإِنْ أَنْتَ نَادَيْتَ أَهْلَ¹⁷¹ الْحِفَاظِ

فَعَرَّضْ بِذِكْرِي أَوْ نَادِ بِي

Vefalı kişileri çağırma ihtiyacını hissedersen

benim adımı an ya da beni çağır.

يَحِبُّكَ فَتَى نَسَبَتْهُ الْكِرَامُ

مَفَاجِرُهُ جِلْيَةُ النَّاسِ

Şerefli insanlar mensub bir delikanlı senin çağrına cevap verir

Bu delikanlının iftiharını soy defterini tutan için bir ziynettir.

شَرَفْتُ فَأَكْثَرْتُ غَيْظَ الْحَسُودِ

وَأُنْكَرَنِي أَعْرَفُ النَّاسِ بِي¹⁷²

Ben şerefli oldukça kiskancın kızgınlığını artırdım.

Beni en iyi tanıyanlar bile beni tanımaz oldu.

أَحَبُّ عَلَيَّ مَا نَالَني مِنْكَ مِنْ¹⁷³ قَلْبِي

وَأَغْضَى¹⁷⁴ عَلَيَّ أَشْيَاءَ مِنْكَ تُرِيبُ

Senden gelen acılar benim için en tatlı şeylerdir.

Senden gelen dehşet şeylere bile sabrederim.

171 الحفاظ = الدفاع عن الشرف 171 Şerefi ve namusu korumak.

172 el-Haziri, 20.

173 القلى : Aşırı derecede buğz etmek.

174 أغضى على : Sabrederim.

وَلَوْ بَعْدَ أَنْ أَفْنَىٰ وَأَبْلَىٰ¹⁷⁵ دَعَوْتَنِ

أَجَابَكَ عَظْمٌ فِي التُّرَابِ¹⁷⁶ تَرِيبٌ¹⁷⁷

Ben öldükten ve yok olduktan sonra beni çağırırsan
toprak içinde toprak olmuş bir kemik sana cevap verir.

إِذَا اكْتَشَفْتَ مِنْكَ السَّعَادَةَ جَانِبًا

وَهَبَّ لَكَ رِيحٌ صَابًا¹⁷⁸ وَجَنَائِبَ

Saadet bir gün senin kapını çalarsa
ve bu dünyada havaların iyi esmeye başlarsa

فَلَا تَرْضَىٰ إِلَّا السَّيْرَ فِي صَدْرٍ

مَوْكِبٍ يَحْفُ¹⁷⁹ بِأَعْلَامٍ لَهُ وَجَنَائِبَ

Bayrakları ve sancakları ile ilerleyen bir
alayın önünden başka bir yerde yürümeye razı olma.

شَابَ رَأْسِي لِفَرَطٍ مَا أَنَا لَاقٍ

مِنْ هَوَاكُمُ أَيَّامَ شَرِّخِ¹⁸⁰ الشَّبَابِ

Sizin aşkıınızdan çektiğim ızdıraplardan dolayı
gençliğimin ilk günlerinde iken saçlarım beyaz oldu.

175 بلى : Yok oldu.

176 التراب : Topraklaşmış. Toprak olmuş.

177 el-Haziri,20.

178 الجنائب : Güneyden esen rüzgarlar.

179 يحف بأعلام و جنائب : Alemleri ve sancakları olan alay.

180 شرح الشباب : Gençliğin ilk günleri.

وَفَرَانِي سَيْفُ الْجَفَا¹⁸¹ بِشَبَاهِ

أَي دَاءٍ مِّنْ جَرَحٍ ذَاكَ الشَّبَابِي¹⁸²

Hicran kılıcı keskin dişleriyle beni kesti.

Bendeki bu kılıç yarasının ilacı nedir

ذُرَيْبِي¹⁸³ أَصْحَبُ الدُّنْيَا وَحِيدًا

خَفِيفَ الْحَاذِ¹⁸⁴ سَيَّارَ الرُّكَّابِ

Bırak bu dünyada malı ve iyali az, bineği

daima seyir halinde tek başıma yaşayayım.

رَفِيقُ ذَوِي الرُّكَا¹⁸⁵ فِي كُلِّ فَجٍّ

فَلَائِقَةٌ خِلَالُ ذَوِي الرُّكَابِي¹⁸⁶

Dağların yamaçlarında yaşayan göçerlerin yoldaşı olayım.

Bu göçerlerin dosluğu bana daha uygundur.

وَأَصْبَحْتُ قَدْ أَخْلَصْتُ فِيكَ¹⁸⁷ إِنَابَةً

شَأُوتُ¹⁸⁸ بِهَا فِي الْحُبِّ كُلِّ مُنِيبٍ

Sana itaat etmede çok ihlaslı davrandım.

Aşka itaat edenlerin hepsini geçtim.

181 الشبا : Bir şeyin keskin tarafı.

182 el-Haziri, 20.

183 ذرئبي=أتركي : Beni kendi halime bırak.

184 خفيف الحاذ : Malı ve ailesi az olan kimse.

185 الركا : Göçebelerin su içmek için kazıdıkları su kuyuları.

186 el-Haziri, 21.

187 الإنابة = الطاعة : İtaat etmek.

188 شأوت = سبقت : Geçtim.

فَصَلِّني وَصَالاً فِيهِ آمَنُ¹⁸⁹ كَاشِحاً

مُنِيْتُ¹⁹⁰ بِهِ فِي حَبِّكُمْ وَ مُنِي بِي¹⁹¹

Bana biraz yaklaş ki senin aşkımdan dolayı belalı olduğum
bir düşmanın düşmanlığından emin olabileyim.

يَا نَاكِثٌ¹⁹² نَقَضَ الْعُهُودِ وَلَمْ يَخَفْ

مَا فِي كِتَابِ عَتِيدِهِ¹⁹³ وَ رَقِيبِهِ

Günah meleşinin defterinde yazılanlardan korkmadan
ahdi bozan sevgilim.

أَنْضَى¹⁹⁴ هَوَاكَ شَبِيْبَتِي وَ ذَوَى بِهِ

عُودِي لَهُ وَ عُرِيْتُ¹⁹⁵ مِنْ وَرَقِي بِهِ

Sana olan bu aşkım benim gençliğimi mahvetti.
Senin aşkımdan dallarım kurudu ve yapraklarım soldu.

وَ رَجَوْتُ أَنْ تُرَقِيَ بَعْدَ أَنْ أَيْنَ مَنْ

رَامَ الرُّقِيَّ بَعْدَ فَرَقِي بِهِ¹⁹⁶

Bu Uzri aşkınla yücelmeni temenni ediyorum.
Uzri aşkı ile yücelmeyi isteyip efsaneleşen var mıdır.

189 الكاشح = مضمحل العداوة : Düşmanlığı gizleyen kimse.

190 مني به = ابتلاه : Belalı oldu.

191 el-Haziri, 21.

192 نكث نقض العهود : Ahdi bozdu. Verdiği sözü tutmadı.

193 العتيد=الرقيب : İnsanı takib edip günah ve sevap defterini tutan melek.

194 أنضى : Zayıf düşürdü.

195 عري من ورقة : Yapraklarını döktü. Burada hayatiyetini, canlılığını kaybetti.

196 el-Haziri, 21.

أَلَا أَرَانِي مِنْكَ بَيْنَ حَوَادِثٍ

تُجَدِّدُ أَحْزَانِي وَبَيْنَ نَوَائِبِ

Nedendir bilmiyorum. Hüzünlerimi arttıran davranışlar ve senden gelen musibetler altındayım.

فَلَا الْبُعْدُ يُسَلِّينِي وَ لَا الْقُرْبُ نَافِعُ

لَقَدْ طَاحَ¹⁹⁷ قُرْبِي فِي الْهَوَىٰ وَ وَأَىٰ بِي¹⁹⁸

Ne senden uzakta olmam seni unutturur ne de sana yakında olmamın faydası vardır. Sana yakın olmama rağmen senden çok uzaktayım.

تَقَىٰ اللَّهُ فِي قُرْبِ الْمَعْنَىٰ¹⁹⁹ فَإِنَّهُ

مِنَ الشَّقْوَىٰ وَالْأَحْزَانِ بَيْنَ²⁰⁰ كِتَابِ

Allah'tan kork da senin aşkından dolayı hasta olana biraz yaklaş.

O sana olan özleminden ve kederlerinden sanki iki kaya parçası arasında kalmıştır.

فَمَا لِي مِنْ ذَنْبٍ وَقَدْ جِئْتُ تَائِبًا

وَلَيْسَ عَلَيَّ ذَنْبٌ مُصِرٌّ كِتَابِ²⁰¹

Benim herhangi bir suçum yoktur. Tövbekar bir halde sana geldim.

Suçunda ısrar eden kişi de tövbekar gibi değildir.

197 : طاح قومه في الهوى : Aşkta vuslatı yakaladı.

198 el-Hazirî, 21.

199 المعنى : Sevda acısından hasta olmuş kişi.

200 الكنية = الكتاب : Ordunun saldırıya geçen öncüleri.

201 el-Hazirî,21.

يَا مَنْ لَهُ مِنْ فُؤَادِي مَوْضِعٍ عَجَبٍ

ملكت²⁰² فِيهِ قِيَادِي فَوْقَ مَا يَجِبُ

Ey benim gönlümde acayıp bir that kuran sevgilim.

Bu tahtınla benim kalbimin dizginlerine fazlasıyla hakim oldun.

أَعْرَضْتَ²⁰³ عَنِّي فَدَمَعُ الْعَيْنِ مُنْسَكِبٌ

وَالْقَلْبُ مِنْ حَرِّ نِيرَانِ الْهَوَى²⁰⁴ يَجِبُ

Sen benden yüz çevirdin diye gözyaşlarım sel gibi akmakta.

Aşkın ateşinden dolayı kalbim çarpmakta.

لَمْ يَبْقَى لِي سَبَبٌ²⁰⁵ أَدُنُّو إِلَيْكَ بِهِ

إِلَّا تَقَطَّعَ حَتَّى لَيْسَ لِي²⁰⁶ سَبَبٌ

Beni sana yaklaştıracak kopmayan bir bağım kalmadı.

Beni sana yaklaştıracak bir hilem de kalmadı.

مَا كَانَ حُبُّكَ إِلَّا مِحْنَةً قَضَيْتَ

وَكُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْبَلَوَى لَهُ سَبَبٌ²⁰⁷

Senin aşkın biten bir deneyimden başka bir şey değildir.

Her belanın da bir çaresi vardır.

202 ملك قياده: Dizginlerine hakim oldu. İteatine aldı.

203 أعرض عنه: Yüz çevirdi, yüz vermedi

204 وجب = يجب: Kalbin çarpması.

205 السبب=الحبل وكل شيء يتوصل به إلى غيره: Dostluk bağı.

206 ليس لي سبب=طريق ويقال تقطعت هم الأسباب=أعيتهم الحيل

207 el-Haziri.21

مَنْ مَجْرِي²⁰⁸ مِنْ شَادِنٍ²⁰⁹ مُذْ حَفَانِي

لَمْ يَسُغْ²¹⁰ فِي فَمِي لَذِيذُ الشَّرَابِ

Bir ceylan yavrusundan beni kim koruyacaktır.

Beni terkettiği günden bu yana en lezzetli şarabın bile ağızımda tadı yoktur.

فَعَلْتُ عَيْنُهُ الْمَرِيضَةَ فِي الْحُبِّ

بِقَلْبِي كَفِعْلِ لَيْثِ الشَّرَى²¹¹ بِي²¹²

Onun baygın gözleri Fırat kenarındaki yırtıcı aslanın parçalaması gibi benim kalbimi parçaladı.

وَقُلْتُ لِأَيَّامٍ أَسَاتِ فَأَحْسِنِي

وَكُفِّي فَقَدْ أَوْجَعَتْنِي بِالْأَسَى ضَرْبًا

Günlerime bana kötü davrandınız yeter artık bana iyi davranın dedim.

Onlar ise acılarıyla daha da vurmaya başladılar.

وَأَفْرَدْتَنِي²¹³ بِالْهَمِّ حَتَّى أَرَى الْوَرَى

ضَرْبًا²¹⁴ وَ مِنْهُ فِيهِ لِي لَا أَرَى²¹⁵

Günlerim dertlerimle beni başbaşa bıraktı.

Bütün insanların dertli olduğunu fakat bana benzer kimsenin olmadığını görüyorum.

208 أحاره : Onu komşu edindi. المحير : Koruyan, Sığınma hakkı veren kimse.

209 الشادن=ولد الطي : Annesinden ayrılabilen ceylan yavrusu. Genç kızlar buna benzetilir.

210 ساغ الشاب : İçilmesi kolay olan şarap.

211 الشرى : Fırat kenarında aslanları çok olan bir yer.

212 el-Haziri, 21

213 أفردتني بالمهم : Hüznün ve kederde beni emsalsiz yaptı.

214 الضرب = المثل : Benzeri.

215 el-Hazirî, 21.

وَكُلُّ يَوْمٍ فِيْنَا لَذَا الدَّهْرِ حِطْبٌ²¹⁶

وَصُرُوفٌ²¹⁷ تَعْرُو وَنَكَبٌ فَتَنَكَبُ

Bu dünyanın her gün üzerimize çöken belaları ve zorlukları vardır.

Bu belalar bizi vurdukça biz tökezleriz.

بَيْنَمَا نَحْنُ مِنْهُ فِي حِلْبَةٍ²¹⁸ الْأَمَالِ

نَجْرِي إِذْ أَعَثَّرْتَنَا فَتَنَكَبُوا

Bu dünyada biz emellerimizi gerçekleştirme ümidi içinde iken dünyanın musibetleri bize çelme atar ve düşürür. Biz de düşeriz.

نَسْتَلِدُ الدُّنْيَا فَنَحْنُ إِلَيْهَا

أَبْدًا غِرَّةً²¹⁹ نَحْنُ وَنَصْبُوا

Saf olmamızdan dolayı bu hayattan zevk almaya ve dünyamıza sımsıkı sarılmaya çalışıyoruz.

وَنَرْجِي الْبَقَاءَ جَهْلًا وَأَنَا

غَرَضٌ²²⁰ لِلْمُنُونِ فِيهَا وَنَصَبٌ²²¹

Cahilce bu dünyada ebedî kalacağımızı zannediyoruz.

Halbuki bu dünyada biz ölüm için bir nişan tahtasıyız.

216 محطب الدهر : Zamanın musibetleri veya belaları.

217 صرُوف الدهر=نوارلد : Zamanın musibetleri, belaları.

218 حلبة الآمال : Emellerin peşinde olmak. Ümit içinde olmak.

219 العر=غرو : Acemi, deneyimsiz, gafil.

220 غرض للمنون : Ölümün hedef tahtası.

221 النصب : Nişan tahtası.

أَيُّ عَيْشٍ صَفَا لِحَلْقٍ وَمَا كَانَ
لَهُ مِنْ حَوَادِثِ الْبَدْهِرِ²²² قَلْبٌ

Hangi halkın yaşamı mutlulukla devam etti ki

Zamanın musibetlerinin altüst etmediği hangi toplum vardır ki

أَفَمَا فِي الْأَنْامِ ذُو فِطْنَةٍ يَفْهَمُ
هَذَا وَمَنْ لَهُ فِيهِ²²³ قَلْبٌ

Bu insanlar arasında uyanık ve gönül sahibi olup da

bu söylediklerimi anlayan yok mu

فَاسْتَعِدُّوا فَإِنَّ لِلدَّهْرِ أَحْدَاثًا

لَهَا فِي الْأَنْامِ طَعْنٌ وَضَرْبٌ

Zamanın darbelerine her an hazırlıklı olun.

Çünkü zamanın, insanları vuran ve yarayalan darbeleri vardır.

لَيْسَ يَبْقَى لَهَا وَإِنْ أَمْهَلَتْهُ
غَفْلَاتُ الزَّمَانِ عَبْلٌ²²⁴ وَضَرْبٌ

Buna rağmen zaman unutup ihmal etse bile

darbeleri ve acıları ebediyyen devam etmez.

إِنَّ لَيْلَ الشَّابِّ لَأَحْفَاءٌ فِيهِ

بَعْدَ ظُلْمَائِهِ مِنَ الشَّيْبِ²²⁵ شُهْبٌ

Siyahlığından sonra gençlik gecesinin

kırları ortaya çıkmaya başladıysa

222 قلب : Değişim

223 له قلب : İdraki olan kimse.

224 العبل=الضخم من كل شيء : Zamanın büyük darbeleri

225 شهب من الشيب : İhtiyarlanmanın alameti beyaz kıllar.

مؤذن بالرحيل إن ركضت فيه

لحيل الزمان بلق و شهب²²⁶

Bu kırlar göçü haber vermektedir. İnsanoğlu kır atlarla
kaçmaya çalışsa da bundan kurtulamaz.

ياناسي العهد هل قابلت عهدي أو

أوليتني²²⁷ من حفاظ العهد ما وجبا

Ey sözünde durmayan, bu durumunu benim vefamla kıyasladın mı
Ya da ahde vefa etmekte gereğini bana gösterdin mi

يا من جمال محياه و رونقه

إليه ساق ما يختاره و جي

Zarifliği ve endamının güzelliği ile istediği kişiyi
peşinden koşturan ve sürükleyen sen

سبيتي²²⁸ بجمال لم يدع أحدا

إلا و أذهله عن رشده و²²⁹ سببا

Herkesin aklını çelen ve herkesi yolundan çıkaran
Bu güzelliğinle beni kendine esir ettin.

226 el-Haziri. 21.

227 أوليتني = أوعدني : Bana vadettin

228 سبيتي = أسرني : Beni esir ettin.

229 سببا : Yolundan etti. Şaşırttı.

يَا مَنْ مُجَاجَاةٌ²³⁰ فِيهِ الْخَمْرُ أَبْرَزْهَا

كَالْمِسْكِ تَجَرَّهَا مِنْ دُونِهِ وَ²³¹ سَبَا²³²

Şarabın ortaya çıkardığı ağız suyun misk gibidir.

Fakat bu miskin ticaretini senin dışındakiler yapmaktadır.

عَوَّدْتُهُ مِنْ عُيُونِ النَّاسِ كُلِّهِمْ

بِالْكَفِّ خَوْفًا عَلَيْهِ وَسَبَا

Bütün insanların nazarından korktuğum için
onu elimle büyüledim

مَا أَنْ ذَمَّمْتُ زَمَانًا ثُمَّ فَارَقْتَنِي

إِلَّا حَمَدْتُ لَهُ وَقْتِي الَّذِي ذَهَبَا

Hiç bir zamanım olmadı ki kendisinden önce geçen zamanımı
ona medhetmiş olmayayım.

وَلَا إِسْتَدَمْتُ لِذِيذِ الْعَيْشِ مِنْهُ وَلَمْ

تَجْعَلَ حَوَادِثَهُ عَيْشِي اللَّذِيذِ هَبَا²³³

Mutlu hayatımı sürdürmedim.

Zamanın olayları mutlu yaşamımı bana bağışlamadı.

230 : المجاجة = الريق

231 : سبها = شرابها للشرب لا للبيع

232 el-Haziri, 21.

233 ez-Zerkeşi, 90-91.

أرْسُولِي إِذَا الْحَبِيبُ قَرَأَ مِنِّي
كِتَابًا فَسَلِّهُ رَدَّ الْجَوَابِ

Ey elçim yar bizim mektubuzu yere atarsa
bize cevap göndermesini söyle.

وَإِذَا قَالَ كَيْفَ كَانَ فَحَاثُّهُ

بِوَجْدِي وَفِيهِ فِعْلَ الْجَوَى²³⁴ بِي²³⁵

O nasıldır diye sorarsa yangınlar içinde olduğumu ve
aşkının bende neler yaptığını ona söyle.

---

234 Gizli aşk. الجوى=هوى باطن

235 ez-Zerkeşi,90-91.

قافية التاء

قَدِيمًا كَانَ فِي الدُّنْيَا أَنْاسٌ

بِهِمْ يَخْتَبِئُ الْعُلَى وَالْمُكْرَمَاتُ

Geçmişte bu dünyada öyle insanlar vardı ki
yücelik ve mertlik onlarla yaşıyordu.

فَلَمَّا غَالَ²³⁶ فِعْلَ الْخَيْرِ دَهْرٌ

بِهِ عَاشَ الْخَنَا وَالْمَكْرُ مَاثُوا²³⁷

Zaman iyilikleri kötülükle kandırınca
ve fesat yaşayınca öldüler.

تَمَنَّتُ أُمُورًا فِيكَ نَفْسِي فَمِنْ لَهَا

قُبَيْلَ الرُّدَى لَوْ أَدْرَكْتَ مَا تَمَنَّتُ

Gönlüm senden birşeyler istemektedir. Ben ölmeden istediklerini ver
Ölmeden önce istediklerimi elde etseydi istemezdi.

فَلَا تَكُ كَالدُّنْيَا تَضِنُّ²³⁸ عَلَى الْفَتَى

بِنَائِلِهَا حَتَّى إِذَا مَاتَ مَنَّتْ²³⁹

İhsanıyla delikanlıya cimrilik yapan dünya gibi olma.

Dünya delikanlı öldükten sonra ancak ona ihsanda bulunur.

236 غال: Aldattı. Yendi.

237 el-Haziri, 34.

238 تضمن على الفتى بنائلا : Atasında delikanlıya cimrilik yapar.

239 el-Haziri,34.

لَو نَظَرْتَ عَيْنَكَ فِي

فِي هَذَا الْوَرَى أَيْقَنْتَا

Gözlerin bu varlığı iyice görmüş olsaydı şuna emin olurdu.

فَلَا يَغُرَّتْكَ مَنْ

سَبَّأَلَهُ²⁴⁰ قَدْ سَبَّأَا

Bıyıkları kulağına doğru bükülmüş olan seni aldatmasın.

فَإِنْ كَفَّيْ هَذِهِ الدُّنْيَا

لَهُ قَدْ سَبَّأَا

Bu dünyanın tokatı ona da hazırlanıyor.

كُنْ سَامِرِيًّا²⁴¹ لَا تَكُنْ

مِمَّنْ إِلَيْهَا إِلْتَفَتَا

Dost sahibi olmaya çalış.

Bu dünyanın malına göz dikenlerden olma.

فَلَسْتُ أَنْ زُخْرُفُهَا

حَاوَلْتُ فِي النَّاسِ فَتَى²⁴²

Bu dünyanın gösterişi hiç bir delikanlıya kalmadı.

عَدِمْتُ اِحْتِيَالِي فِيكَ لَمَّا اقْتَنَصْتَنِي

بِلِحْظِكَ إِذْ لَيْسَ اخْتِيَارَ كَحِيلَةٍ

Bakışlarınla beni tavlayınca sana karşı koyacak bir çarem kalmadı.

240 سَبَّأَلَهُ=السبيل: Bıyıkların uç kısmı. سَبَّأَلَهُ سَبَّأَلَهُ : سَبَّأَلَهُ سَبَّأَلَهُ

241 سَامِرِي=المسامير ليلا : Gece mulabbeti arkadaşı.

242 el-Haziri,34.

و ما صاد ألباب الألباء²⁴³ في الهوى

و أعوزهم صبرا كعين كحيله²⁴⁴

Aşkta sürmeli gözler gibi akıllı kişilerin gönlünü
çabucak avlayan başka bir şey yotur.

إن نلت من دنياك شيئا ففر به

فإن لجمع الدهر من صرفه شتى

Hayatında bir şeyi başarabildiysen onu keyfini çıkar.
Çünkü dünyanın birçok belası vardır.

فَكَمٍ مِنْ مُشْتٍ لَمْ يُصَيِّفْ بِأَهْلِهِ

245 و آخر لم يدركه صيفٌ و قد شتّى

Nice kişi vardır ki kışı ailesiyle geçirdi fakat yaza yetişemedi
Ve nice kişi vardır ki kışı ailesiyle geçirmişti fakat yaza ulaşamadı.

ضَلَّ امْرُؤٌ لِدَنَّانٍ²⁴⁶ أَنشَا

ثُمَّ لَهَا بَعْدَ ذَاكَ²⁴⁷ زَفَّتْ

İçki küplerine iştihak duyan ve onları sürekli dolduran kişi
sapıtır ve zelil olur.

243 لبيب=ألباء : Akıllı insanlar.

244 el-Haziri,34.

245 el-Haziri,34.

246 الدن=الدنان : İçki küpleri.

247 زفت الإناء : Kabı içki ile doldurdu.

وَلِلْكُؤُوسِ الَّتِي عَلَيْهِ

مِنْهَا عَرُوسِ الْمَدَامِ²⁴⁸ زُفَّتْ

İçki kadehlerinden kendisine muhabbet gelini olarak sunulan kadehlere iştihak duyan kişi de sapıtr.

بُعْدًا لِرَأْيِ الْعُؤَاةِ²⁴⁹ فِيهَا

وَمَنْ إِلَيْهَا عَيْنَيْهِ لَفَّتْ

Gözü içki kadehlerinde olandan ve içkiyi metheden sapıklardan uzak durunuz.

وَالْمُذْمِنِينَ²⁵⁰ بِهَا إِذْ عَلَيَّهَا

مَلَا حِيفَ²⁵¹ الْأُرْذَلِينَ لَفَّتْ

İçkiye tutkun olan ve içki meclislerinde bağdaş kurup oturanlardan da uzak durunuz.

يَزَعَمُ شَرَابَهَا سَفَاهًا

إِذَا لَهُمْ نُظْمَتٌ وَصَفَّتْ

İçki kadehleri kendileri için dizildiğinde cahilce içmeyi şöyle savunur.

248 المدام : İçki, şarap.

249 العوأة = الغاوي: Sapıklar

250 من بالشراب : Çok içen, İçki mübtelası.

251 الملاحف: Üstüste giyilen elbiseler.

بِأَنَّهَا رَأْسُ كُلِّ عَيْشٍ

قَدْ أَخْلَصْتَهُ لَهُمْ وَصَفْتُ

Her şeyin başı olduğunu ve sadık bir dost olduğunu
iddia eder.

وَزَعَمُوهُمْ لَوْ صَفَا مُحَالٌ فِيهَا

فَلَا حَتَّ لَهُمْ وَشَفَّتْ

Bunu söyleyenlerin sözlerinde doğruluk payı yoktur.
İçki onları sadece kandırmaktadır.

كَمْ قَتَلْتُ مُسْرِفًا عَلَيْهَا

فَانْحَلَّتْ جِسْمَهُ وَشَفَّتْ

Halbuki içki kendisine bağımlı nice kişiyi öldürdü.
Onun vücudunu zayıf düşürüp hasta etti.

وَكَمْ بِهِ أَظْهَرَتْ سَفَاهًا

فَأَحْرَقَتْ حَاسِدًا وَشَفَّتْ²⁵²

Ve nice kes sefehata sebep oldu. Nice kiskancın gölünü yaktı sonra
soğuttu.

هَلْ مِنْ سَبِيلٍ إِلَى خَلِّ أَخِي ثِقَةٍ

عَلَيْمِ نَفْسٍ بِمَا فِي الْوُدِّ قَدْ تَأْتِي

Güven verici ve gönlümdeki geçenleri okuyabilen
bir dost bulmak mümkün mü

252 el-Haziri,35.

فَقَدْ سَأَمْتُ مُدَاجَاتِي²⁵³ بَنِي زَمَنِ

مَا مِنْهُمْ غَيْرِ جَافِي الطَّبَعِ قَتَاتٍ²⁵⁴

Zamanımın insanlarına riyakar davranmaktan bıktım.

Bu insanlardan hilekar ve vicdansız olmayanı yoktur.

سَاحِرُ الْأَلْحَاطِ أَقْلَقَنِي

وَهُوَ فِي حِفْضٍ²⁵⁵ وَفِي دَعَاةٍ

Büyülü bakışlı biri beni huzursuz yaptı

O ise mutlu ve huzurluydu.

لَيْتَ شِعْرِي مَنْ عَلَيَّ بِهِ

مِنْ دَوَاعِي²⁵⁶ حُبِّهِ دَعَتِ

Keşke duygularım onda beni tahrik eden sevdalı bir

imasını sezebilseydi.

إِنْ أُمْتُ وَجُدًّا فَلِي قَدَمٌ

بِي إِلَى حَتْفِ الْعِدَى سِعَةً

Eğer vecd içinde mlürsem beni kabre götürecek ayaklarım vardır.

أَوْ تُرِقُّ تِلْكَ اللَّحَاظُ دَمِي

فَهِيَ فِي حِلٍّ وَفِي سِعَةٍ

Yoksa onun bakışları benim kanımı akıtacak.

Bunu yapsa da dökülecek kanlarım ona feda olsun.

253 المرأة - المداجاة : Riyakar davranmak. İki yüzlü olmak.

254 el-Haziri.35.

255 في حِفْضٍ وَ دَعَاةٍ : Huzur ve rahat içinde olmak.

256 الدواعي : İçten gelen dürtüler.

لِي جُنُوبٌ عَنْ مَضَاجِعِهَا

تَنَحَّافِي إِذْ بِهَا نَبَتٌ²⁵⁷

Yarımın olmadığı bir yerde durup kalamam

لَيْسَ لِلْقَلْبِ فِي هَوَاكِ عَلَيَّ الْهَجْرُ

بَقَاءٍ فِي حَالَةٍ وَثَبَاتٍ

Hicran ateşinden dolayı kaibim yerinde duramıyor.

كَيْفَ يَبْقَى وَ لِلْعَرَامِ عَلَيْهِ

كُلَّ يَوْمٍ وَ لِلْجَوَى وَ ثَبَاتٌ²⁵⁸

Nasıl dursun ki aşkın ve ızdırabın her gün kalbim

üzerinde saldırıları vardır.

وَ بَدْرٌ تَمُّ لَوْ أَنَّ الْبَدْرَ يَشْبَهُهُ

فِي وَصْفِهِ حِينَ أَعْيَانَا²⁵⁹ وَ مَنَعَتِهِ

Güzellikleriyle ve parlaklığıyla bizi yolumuzdan şaşırır

Bir dolunaya benzer.

لَمْ يَسْتَطِعْ نَاطِرٌ يَوْمًا تَأْمَلِهِ

مِنْ نُورِ إِشْرَاقِهِ حُسْنًا وَ مَنَعَتِهِ²⁶⁰

Vakarından ve nur saçan güzelliğinden dolayı

hiçbir kimse ona doyasıya bakmaya güç yettiremez.

257 el-Hazirî, 35.

258 el-Hazirî, 35; el-Yemenî,86; el-Feyruzabadî,82.

259 =أعجزه فلم يهتدي لوجهه : Parlaklığından dolayı yüzüne bakamaz oldu.

260 ez-Zerkeşi,90.

قافية الشاء

لَا تُعْجِبَنَّ لِنبوءِ مُسْمِعِ أَحْمَقِ

سَجَدَتْ تَعَالِبُ إِذْ دَعَا وَ²⁶¹ دَلَاهِتُ

Dedikoducu ahmak kişinin söylediklerine kulak asma

فَالْكَئِبُ مِنْ جُورٍ وَ نَبْوَةٍ²⁶² مِنْة

إِنْ سَارَ فِي مَهْلٍ وَ عَاوَدَ لَاهِتُ²⁶³

Köpek minnet zâcısından dolayı

yavaş yürüdüğü zamanlarda bile dilini çıkararak yürür.

لَيْتَنِي أَقْطَعُ الزَّمَانَ مَعَ الْحَبِّ

وَ إِنْ طَالَ عِشْرَةٌ وَ حَدِيثًا

Keşke zamanımı yarımle geçirebilsem

Muhabbetimiz ve konuşmalarımız uzun sürse bile

فَحَدِيثُ الْحَبِيبِ حُسْنًا وَ إِنْ دَامَ

تَرَاهُ عِنْدَ الْمُحِبِّ حَدِيثًا²⁶⁴

Sevgilinin konuşmaları hoştur. Uzun sürse bile sevenin yanında

yeni başlamış gibidir.

261 الدلهت = الدلاهت : Aslanlar.

262 التبوة : Bir şeyden kaçmak tiksinnmek.

263 el-Haziri. 39.

264 el-Haziri.39.

لَمْ أَفِيقْ مِنْ خَمَارٍ²⁶⁵ بَيْنِكَ إِذْ بِنْتٌ
وَلَا ذَاقْتُ الْجُفُونَ²⁶⁶ حِثَّائَا

Senin ayrılık sarhoşluğundan hala ayılmadım.

Gözlerim en kısa süreli uykuyu bile tatmadı.

وَلَقَدْ أَضْحَتِ الْعِزَائِمُ لِلْقَلْبِ
إِذَا رَامَ أَنْ تَفِرَّ حِثَّائَا²⁶⁷

Kalbimin azimetleri sana ulaşmak için

Sen isteseydin sana doğru uçacaktı.

غَرَّ الزَّمَانُ طَمَاعَةَ ابْنَائِهِ

سَكَرَتْ بِهَا الْأَشْيَاخُ وَالْأَحْدَاثُ

Zaman hırslı insanlarını kandırdı.

Gençler ve ihtiyarlar zamanın meşgalesi ile sarhoş oldular.

فَصَحُّوْا وَقَدْ كَذَّبَتْهُمْ آمَالُهُمْ

فِيهَا وَقَدْ صَدَّقَتْهُمْ الْأَحْدَاثُ²⁶⁸

Ayıldıklarında bu dünyadaki ümitlerinin yalan olduğunu gördüler.

Gerçekler onlara doğruyu gösterdi.

أَرْتُوا لِمَنْ لَيْسَ لَهُ إِرْثٌ

وَأَبْنُوهُ وَلَهُ فَاِرْتُوا

Kimse olmamanın sahipleri olun

Onu evladınız kabul edin ve ona şefkat gösterin

265 : خمار البين : Ayrılığın verdiği sarhoşluk. Ayrılıktan dolayı aklını oynatmak.

266 : الحيات : Kısa süreli uyku.

267 Haziri, 39.

268 Haziri, 39.

يا باغي الخلد أَلَسْتَ الَّذِي

غُدِّي بِمَا جَاوَرَهُ²⁶⁹ الْفَرْتُ

Ey ebediyeti uman kişi sen işkenbenin yanından
gıdalaran biri değilmiydin.

وَعِشْتَ عَيْشًا بَعْضُهُ لَيِّنٌ

سَهْلٌ وَبَعْضُهُ خَشِنٌ وَعِثْ

Hayatının bir kısmını kolay ve sakın yaşadın.
Bir kısmını ise zor ve çileli bir şekilde geçirdin.

أَصْلِحْ إِذَا أَصْلَحَ دَهْرٌ وَإِنْ

أَفْسَدَ فَإِنَّهُضُ مُفْسِدًا وَعِثْ²⁷⁰

Eğer zamanın iyi ise sende iyi ol.
Şayet zamanın kötü ise sende kötülüklerini göster.

لَيْتُ بِلا خُرْقٍ²⁷¹ وَلا لَوْثَةٍ

وَالْخُرْقُ وَاللُّوْثَةُ فِي اللَّيْتِ

Sertliği ve acımasızlığı olmayan aslan olur mu
Sertlik ve acımasızlık aslanın özelliğidir.

غَيْثٌ بِلا عَيْثٍ إِذَا مَا هَمًّا

وَالْعَيْثُ لَا يَخْلُو مِنَ الْعَيْثِ²⁷²

Yağdığında tahribi olmayan yağmur olur mu
Tahribsiz yağmur olmaz.

269 الفرت : İşkenbenin içindeki yemek artıkları.

270 el-Haziri, 39.

271 الخرق : Sertlik, Ahmaklık.

272 el-Haziri,39.

وَلَمَّا سَمِعَتْ الْحَادِيْنَ²⁷³ تَرْتُمَا

وَقَائِلَهُمْ وَالْعَيْسَ²⁷⁴ تَحْدِي بِهَمْ حَثُوا

Göç kervanında kervancıbaşının mırıldanmasını duyunca

Develerin hızlıca yürüdüğünü gördüğümde

أَسَلْتُ دُمُوعَ الْعَيْنِ حِينَ ارْتَوَتْ بِهَا

رِمَالُ النَّقَا²⁷⁵ فِي أَثَرِهِمْ وَالنَّقَا حَثٌ²⁷⁶

Onların arkasında gözyaşı döktüm.

Yuvarlak çakıl taşları bile benim gözyaşarımla ıslandı.

273 الحادي = الحادين : Şarkı söyleyerek develeri yürüten kişiler.

274 العيس : Alaca renkli develer.

275 النقا من الرمل : Eğri büğrü kum taşları.

276 ez-Zerkeşi,90.

قافية الجيم

يَا نَفْسَ إِنَّ الْحِلْمَ لِي صَاحِبٌ

فَنَافِقِي الْحَسَّادِ أَوْ ²⁷⁷ دَاجِي

Ey nefsim hoşgörü benim için bir dosttur.

Yalnızca beni kıskananlara karşı iki yüzlü ol.

فَإِنِّي الْهَوْنَ لَهْمَ وَالشَّحِي ²⁷⁸

مُعْتَرِضًا مَا بَيْنَ أَوْ دَاجِي

Ben onların boğazlarında duran ve çabukça çiğneyebileceği
bir kemik parçasıyım.

وَاللَّيْلُ فِي أَوْجِهَهُمْ حَيْثُ مَا

أَمْوًا بَطِيَّ السَّيْرِ أَوْ دَاج

Nereye giderlerse gitsinler önleri hep karanlık ve gece olsun.

إِيَّاكَ وَالْهَوْنَ لِيَرْدَى إِذَا

عَفَا لِأَخْلَاقٍ وَإِنْ هَاجَ

Zelil kişiden uzak dur. Zaten o ahlaksızlığından dolayı helak olacaktır.

فَإِنَّ فِيهِ رَبًّا أَكْرَمَةَ

إِنْ حَاسَدَ شَانَ وَإِنْ هَاجِي

Eğer onda bazı iyilikler bulunuyorsa da

kıskançlığı ve hicvi daha da kötüdür.

277 دَاجِي=ساتر بالعداوة

278 الشجاء : Boğazda duran kemik ve benzeri şeyler.

يا نفس فضلي أبدا سامري

إن أعوز الصاحب أو ناجي

Ey nefsim dostu ihtiyaç duyduğun sürece arkadaşlar edinmeye devam et.

و إن نبت أرض فشدي علي

ناجية²⁷⁹ رحلك أو ناج

Eğer bir yer seni red ediyorsa yükünü hızlı bir devenin sırtına yükle ve oradan git.

فالمرء إما هالك إن رمى

بنفسه الغايات أو ناجي²⁸⁰

İnsanoğlu kendini büyük gayelere adadıysa ya bu gayelerine ulaşır yada helak olur gider.

يا تاركي و نجوم الليل أرقبها

إذا إدلهم ظلام حالك²⁸¹ و دجا

Karanlık gecenin doğacak yıldızlarını beklerken beni terkedip giden sevgilim

أبكي فإن عزنني دمع بكيت دما

حتى تخال بعيني داميا²⁸² ودجا

Ben senin arkanda gözyaşı dökerim. Gözyaşlarım tükenirse kan ağlarım. Gözlerinden akan bir kan pınarı vardır zannedersin.

279 العاجية : Hızlı deve.

280 Haziri, 40-41.

281 حالك = شديد السواد : Koyu karanlık.

282 الوذج = عرق متصل : Devamlı akan damar.

هَجَرْتَنِي ظَالِمًا لَمَّا عَلِمْتَ بِمَا

مِنْ نَارِ حُبِّكَ فِي الْأَحْشَاءِ قَدْ وَجَعَا

Senin aşk ateşin benim gölümde tuttuğunu bildiğinden
acımasız bir şekilde beni terkedip gittin.

وَلَسْتُ جَلْدًا عَلَى الْهَجْرَانِ فَارْتِ لِمَنْ

283 إِلَيْكَ قَدْ فَرَّ مِنْ تَعْذِيبِهِ وَوَجَعَا

Ben hicran ateşine karşı dayanıklı değilim.
Aşkın ızdırabından sana sığınana merhamet et.

قافية الحاء

يَقُولُونَ : لَا فِي يَوْمِ فِطْرٍ لِفَرَحَةٍ

يَهَّشُ²⁸⁴ كَمَا هَشَّ الرَّجَالُ وَلَا أَضْحَى

Diyorlar ki: İnsanların sevindiği gibi ne Kurban bayramında
ne de Ramazan bayramında sevinir.

فَقُلْتُ لَهُمْ : إِنَّ السَّرُورَ مُحَرَّمٌ

285 عَلَى عَاقِلٍ أَمْسَى بِذِي الدَّارِ أَوْ أَضْحَى

Ben de onlara dedim ki: Akıllı bir kimsenin bu gibi yerde
sevinmesi imkansızdır.

ذَكَرْتُ بِأُذُنِي لَيْلَةَ السَّفْحِ دُونَهُ

سَقَاهَا الْحَيَا²⁸⁶ مِنْ لَيْلَةٍ وَسَقَى السَّفْحَا

فَقُلْتُ لِجَفْنِي فِضُّ بِسَافِحِ عَبْرَةٍ

فَإِنِّي حَبَوْتُ²⁸⁷ السَّفْحَ مِنْ أَدْمَعِي السَّفْحَا²⁸⁸

Gözlerime, sel gibi göz yaşı dök dedim.

Çünkü yağmura, suyunu gözyaşlarımdan verdim.

284 هَشَّ : Gönü ferah buldu.

285 el-Haziri,44.

286 الحيا العيت : Yağmur.

287 : حيا الشيء = اعطاه إياه

288 el-Haziri,44.

وَإِخْوَانٌ بَوَاطِنِهِمْ قَبَاحٌ

وَإِنْ أَضْحَتْ ظَوَاهِرُهُمْ²⁸⁹ مِلاَحَا

Nice arkadaşlar vardır ki dıştan hoş görünüyorlarsa da
içten çok kötüdürler.

حَسِبْتُ مِياَهُ وَدَّهْمَ عَذَابًا

فَلَمَّا ذُقْتُهَا كَانَتْ²⁹⁰ مِلاَحَا²⁹¹

Ben onların dostluk sularını tatlı zannediyordum.
Fakat bu sularını tadınca tuzlu buldum.

يَا بَدْرَ تَمِّ مَا بَدَا

لِلنَّاسِ رَوْنُقُهُ وَلاَحَا

Ey dolunay güzelliği ve çalımı insanlara görüldüğ zaman

إِلَّا وَخَاصَّمْ فِيهِ قَلْبِي

كُلَّ عُدَّالِي وَ²⁹²لاَحَا

Kalbim beni kınayanlara düşman olur ve onları yadırgardı.

لَمْ يَبْقَ لِي لَمَّا نَأَيْتَ الدَّهْرُ

سُؤلاً وَاقْتِراحَا

Sen benden ayrılınca zaman bana soru sorma fırsatı bırakmadı.

289 مِلاَح : مِليح = مِلاح : Hoş, tatlı.

290 مِلاَحَا : Tuzlu acı.

291 el-Haziri,44; Yakut, **Mucemu'l-Udeba**,66; ei-İsfahani,419; el-Yemeni,86; el-Feyruzabadi, 82.

292 لاَح = لاَم : Levmetti. Kınadı.

عَجَبًا عَشِيَّةً رَاحَ لِي

إِذْ لَمْ أَمُتْ فِي وَقْتِ رَاحٍ²⁹³

Hayret ! O göç ettiği akşam nasıl olur da
o akşam ölmedim.

لَا يُسْرِفُ الْهَمُّ إِلَّا شَذُوًّا²⁹⁴ مُحْسِنَةً

أَوْ مَنَظَرٌ حَسَنٌ تَهْوَاهُ أَوْ قَدَحٌ

Kederi ancak iyi bir sanatkarın nağmeleri yada sevdiğin güzel bir yüz
veyahut bir içki kadehi yok eder.

فَالرَّاحُ²⁹⁵ لِلْهَمِّ أَنْفَاهَا فَحُذِرْفًا

مِنْهَا وَدَعُ أُمَّةً فِي شُرْبِهَا²⁹⁶ قَدَحُوا

Bunların içinde kederi en çok uzaklaştıran içki kadehidir.

Fakat ondan bir yudum al. İçki içmede aşırıya gidenleri terket.

بِكُرِّ تَخَالُ إِذَا مَا الْمَرْجُ خَالَطَهَا

سَقَاتَهَا أَنْهَمَ زُنْدًا بِهَا²⁹⁷ قَدَحُوا²⁹⁸

Saf bir şaraptı. Suyla karıştığında sakilerinin onda hile
yaptıklarını zannedersin

293 el-Hazirî, 44 ; el-İsfahânî, 419.

294 شدا=شذو : Şiiri şarkı halinde söylemek, terennüm etmek.

295 الراح=الخمير : İçki, şarap.

296 قَدَحُوا=من القدح وهو الطعن : İçmede aşırıya gittiler.

297 قَدَحُوا=من قدح الزند إذا رام الإبراء به :

298 el-Hazirî, 44; Yakut, *Mucemu'l-Udeba*, 72; el-İsfahânî, 426; el-Kutbi, 404.

يا صاح إن الخمر قتالة

فاعف عنها النفس يا صاح

Ey dostum içki öldürücü bir şeydir.

Bundan dolayı nefsini ondan uzak tut.

فانظر فكم بين فتى طافح

من سكر دس و فتى صاح

Bak nice delikanlı içkinin sarhoşluğundan serserilemiştir.

Ve nice delikanlı var ki ondan ayıktır.

فخلها وانطف²⁹⁹ منها كمن

يحتلب³⁰⁰ الراحة بالراح

İçkiyi bırak ve ondan uzak dur.

Rahatı eliyle elde eden gibi.

فالحقُّ ما أوضحتُ مِنْ أمرِها

والحقُّ لا يدفعُ بالراح³⁰¹

Onun hakkında söylediklerim onun gerçekleridir.

Hak kolay bir şekilde verilmez.

غدونا بِأمالٍ ورحنا بِخَيْبَةٍ

أمأتْ لنا إفهامنا³⁰² و القرائح

Ümitlerle yola koyulduk.

Düşüncelerimizi ve gönüllerimizi öldüren ümitsizliklerle geri döndük.

299 انطف=ابتعد : Ondan uzak dur.

300 احتلب الراحة بالراح : Rahatı kolaylıkla elde etmek.

301 el-Hazirî, 44; el-İsfahânî, 421. İsfahânî'de son beyit لمن يجتلب الراحة بالراح

302 إفهامنا=الفهم=حسن تصور المعنى و جودة استعداد الدهن للإستنباط 302

فَلَا تَلْقَ مِنَّا غَادِيًا نَحْوَ حَاجَةٍ

303 لَتَسْأَلَهُ عَن حَالِهِ وَالْقَ رَائِحًا

Artık bizden emellerinin peşinde koşan birisini bulamazsın

كَيْمَ سَأَلَنِي السُّدُورُ ثُمَّ سَرَّ فَلَـمَ

يَدُومُ لِنَفْسِي هَمًّا وَلَا فَرَحًا

Zaman çok kere bana kötü davrandı sonra mutlu etti.

Nefsimin ne mutsuzlukları nede seviçleri sürekli olmadı.

أَلْقَاهُ بِالصَّبْرِ ثُمَّ يَغْرُكُنِي

304 تَحْتَ رَحَى مِنْ صُرُوفِهِ فَرَحَى

Ben zamanı sabırla karşılıyorum.

Fakat o darbeleriyle beni değirmen taşları arasındaymış gibi ezer.

أَفْدِي بِنَفْسِي مَنْ لَه ذُكْرَةٌ

عِنْدِي بِهِ غَادِيَةٌ رَائِحَةٌ

Bende gidip gelen anı bırakan kişiye canımı kurban ederim.

يُهِدِي كُنْشِرِ الرُّوضِ مِنْ نَحْوِهِ

إِلَيَّ كَالْمِسْكِ لَهُ رَائِحَةٌ

Güzel kokulu bir bahçe gibi, bana doğru misk gibi kokular saçar.

303 el-Hazirî, 44; el-İsfahânî, 425.

304 el-Hazirî, 44; el-İsfahânî, 424; İbn Tağriberdi, 140.

ظَنِّي جَرَى فِي جَسَدِي حُبُّهُ

جَرَى دَمِي جَارِحَةً جَارِحَةً

O bir ceylan yavrusudur. Onun aşkı, yaramdaki kanların acılı bir şekilde aktığı gibi vücudumda dolaştı.

يَجْرِحُنِي لِحُظًّا فَمَنْ ذَا رَأْيٍ

كَطَرْفِهِ جَارِحَةً جَارِحَةً³⁰⁵

O bakışlarıyla beni yaralamaktadır.

بِئْسَتْ فَمَا لِحِظِّ الطَّرْفِ الْوَلْوُعُ بِكُمْ

شَيْئًا يُسِرُّ بِهِ قَلْبِي وَلَا لِمَحَا

Ayrıldınız. Size tutkun olan gönlüm

Sizden, kalbimi sevindirecek bir şey görmedi.

فَلَوْ مَحَا فَيَضُ دَمْعٍ مِنْ تَكَاثُرِهِ

إِنْسَانَ عَيْنٍ³⁰⁶ إِذَا إِنْسَانُهُ لِمَحَا³⁰⁷

Akan gözyaşlarının çokluğu bir insanın gözünü kör etseydi.

Benim gözyaşlarım gözlerimi kör ederdi.

أَتَيْتُ إِلَى دَارِهِ الْبَارِحَةَ

وَفِي كُلِّ نَاحِيَةٍ نَائِحَةٌ

Dün onun evine vardım.

Evinin her köşesinde ağlayan eşyalar gördüm.

305 el-Hazirî, 44; el-İsfahanî, 420.

306 : إنسان العين : Gözbebeği.

307 el-Hazirî, 45; Yakut, Mucemu'l-Udeba, 80; el-İsfahanî, 424.

وقد علقته أكفَّ المنونِ

308 ففي كلِّ جارحةٍ جارحه

Ölümün pençeleri ona yapışmıştı

Her yarasında parçalayıcı bir pençe vardı.

---

308 el-Haziri,45; el-İsfahani, 422.

قافية الدال

تَيْمٌ 309 قَلْبِي شَادِنٌ 310 أَعْبُدُ

مَلِكٌ فَالنَّاسُ لَهُ أَعْبُدُ

Zarif bir ceylan yavrusu benim kalbimi esir aldı.

O bir kraldı. Diğer insanlar ise onun kölesiydi.

لَوْ جَازَ أَنْ يُعْبَدَ فِي حُسْنِهِ

وَطَرَفَهُ كُنْتُ لَهُ أَعْبُدُ 311

Güzelliğinden ve zarifliğinden dolayı ona tapmak caiz olsaydı.

Ben ona tapardım.

هَوَيْتُ بَدِيعَ الْحُسْنِ لِلْعُضْنِ قَدُّهُ

وَلِلظَّبِي عَيْنَاهُ وَخَدَّاهُ لِلْوَرْدِ

Ben boyu fidana, gözleri ceylana, yanakları güle benzeyen

bir güzele aşık oldum.

غَزَالٌ مِنَ الْعُزْلَانِ لَكِنْ أَحَافُهُ

وَإِنْ كُنْتُ مَقْدَامًا عَلَى الْأَسَدِ الْوَرْدِ 312

O ceylanlardan bir ceylandı. Yırtıcı aslana karşı atılgan olmama rağmen

ona karşı çok çekingenim.

309 تيم = استعبد : Esir etti.

310 الأغد : İnce, zarif.

311 el-Haziri,51; Yakut, Mucemu'l-Udeba, 67; el-İsfahani, 420.

312 el-Haziri,51; Yakut, Mucemu'l-Udeba, 67-68 ; el-İsfahani,421.

أَيَّ لَيْلَةٍ زَارَ فِيهَا الْحَبِيبُ

أَعْيَدِي لَنَا مِنْكَ وَصْلاً وَعُودِي

Ey yarın bizi ziyaret ettiği gece. Bizden vuslatını kesme tekrar geri gel.

فَإِنِّي شَهِدْتُكَ مُسْتَمْتِعاً

بِهِ بَيْنَ رَنْتَةِ نَائِي وَعُودِي

Ud ve ney nağmeleri arasında senin vuslatının keyfini yaşadım.

وَطَيِّبِ حَدِيثِ كَزْهَرِ الرِّيَاضِ

تَوْضُّعِ مَا بَيْنَ مِسْكِ وَعُودِي

Ey gece misk ve anber kokuları saçan bahçenin gülleri
gibi bize hoş sadalar ver.

سَقَّتْكَ الرَّوَّاعِدُ³¹³ مِنْ لَيْلَةٍ

بِهَا اخْضَرَّ يَابِسُ عَيْشِ وَعُودِي

Sen öyle bir geceydin ki. Senin yağmurların kuruyan dallarımı yeşertti
solan hayatımı canlandırdı.

وَفِي لِي بَوْعَدٍ وَلَا تُخْلَفِيهِ

إِخْلَافَ دَهْرٍ بِهِ لِي وَعُودِي

Zamanın beni aldattığı gibi beni aldatma.

Tekrar geleceğine dair sözünde vefalı ol.

³¹³ الراعدة=الرواعد :Yağmuru çok gürültülü bulutlar.

فَلَمَّا تَقَضَّيْتُ³¹⁴ أَمْرَضْتِنِي

فَزَوْرِي مَرِيضِكِ وِعُودِي³¹⁵

Benden yüz çevirmekle beni hasta ettin.

Bir gün de olsa hastanı ziyaret et.

بَعُدْتُ فَقَدْ أَضْرَمْتُ³¹⁶ مَا بَيْنَ أَضْغَعِي

بِبُعْدِكَ نَارًا شَجْوًا³¹⁷ قَلْبِي وَقُودَهَا

Benden uzaklaştın. Bu uzaklaşmanla, İçinde odunu kalbimin sıkıntıları
Olan bir ateş yaktın.

وَكَلَّفْتُ نَفْسِي قَطْعَ بَيْدَاءَ لَوْعَةٍ

تُكِلُّ بِهَا هَوْجًا³¹⁸ الْمَهَارِي³¹⁹ وَقُودَهَا³²⁰

Hızlı ve itaatkar develerin geçmeye usandığı bir çölü
Acılar içinde de olsa onu geçmeye kendimi adadım.

تَبَّالْدَهْرٍ أَنَا فِي أُمَّةٍ

مِنْهُ كَثِيرِي الْعَدْرِ³²¹ أَوْغَادٍ

Bu zamana lanet olsun. Ben hiyanetleri ve hileleri
çok olan bir toplumda yaşıyorum.

314 تقضى عنه: Ona görünmez oldu. Yüz çevirdi.

315 el-Hazirî, 51-52; Yakut, **Mucemu'l-Udeba**, 68-69; el-İsfahânî, 423; İbnü'l-Adim, 365. Beşinci beyitin
aczi Yakut'ta في وعودي. İsfahânî'de sadece ilk beş beyit vardır.

316 أضرمت: Ateşi yaktın, tutuşturdu.

317 الشجو: Hüzün, keder, sıkıntı.

318 هوجاء=هوج: Hızlı deve.

319 المهريّة: Mahara b. Haydan' mensup deve. Bu develer surat yapmakta atları geçiyor. قوداء=قود: Yulara
gelen iyi huylu deve.

320 el-Hazirî, 52; Yakut, **Mucemu'l-Udeba**, 82; İsfahânî, 426.

321 الوغد=أوغاد: Hain, Kalleş.

أَزْهَدُهُمْ³²² فِي غِيِّهِ رَائِحٌ

جِرْصاً عَلَى دُنْيَاهُ أَوْ غَادِ³²³

Bu insanların en zahidi, hırslı bir şekilde dünyasının peşinde koşup durmaktadır.

إِنْ لَمْ تُنَلِّني مِنْكَ وَضْلاً بِهِ

بَعْدَ الْجَفَا أَحْيَا فَمِيعَادَا

Eğer bu ayrılıktan sonra beni diriltecek buluşmayı yapmazsan benim ölüm anım gelmiş demektir.

لَوْ جُذْتَ لَمْ أَعْتَبِكَ مِنْ بَعْدِهَا

وَلَا إِلَى الشُّكْوَى فَمِي عَادِ³²⁴

Eğer bu iyiliği bana yaparsan ondan sonrasına seni kınamam. Sitem etmem, ağzımdan bir şikayet dahi duymazsın.

كَمْ لَكَ عِنْدِي بِحَسَبِ حُبِّي

مِنْ سَبَبِ فِي الْهَوَى وَكِيدِ

Sana olan aşkımdan dolayı beni sana bağlayan o kadara sebep ve bağ vardır ki

322 : أزهدهم في غيه=أبعدهم في الغلال

323 el-Hazirî, 52; el-İsfahânî, 420. Hazirî`de sadece birinci beyit vardır.

324 el-Hazirî, 52; el-İsfahânî, 420.

يَقُولُ لِلنَّفْسِ حَاوِلِي مَا

شِئْتِ سِوَى سَلْوَةٍ³²⁵ وَ كِيدِي

Nefsime diyor ki istediğin kadar uğraş.

Elde edeceğin bir gönül tesellisinden başka bir şey değildir.

إِنْ سَرَّيْنِي فِي الزَّمَانِ وَعَدُّ

فِيكَ فَكَمْ سَاءَ مِنْ وَعِيدِ

Hayatta beni mutlu eden bir sözün olduysa da

beni üzen vaatlerin daha çoktur.

قَدْ ذُبْتُ هَمًّا مَذْغَابَ عَنِّي

وَجْهَكَ يَا نُزْهَتِي وَعِيدِي

Senin yüzünü görmeyeli üzüntüden eriyip gittim.

Sen benim sevincim ve bayram günüksün.

بَقَيْتُ فَرْدًا وَ لَيْسَ يَبْقَى

شَيْءٌ عَلَى الْهَمِّ كَالْفَرِيدِ

Bu dünyada yalnız başıma kaldım.

جَسْمِي لَهُ كَالِهَلَالِ سُقْمًا

وَدَمْعُ عَيْنِي كَالْفَرِيدِ³²⁶

Onun aşkından dolayı vücudum çivi gibi ince oldu.

Gözyaşlarım ise inci taneleri gibidir.

325 سلوة: Gönül ferahlığı.

326 el-Hazirî, 52; el-İsfahanî, 421.

بَعُدْتَ فَأَمَّا الطَّرْفُ مِئِّي³²⁷ فَسَاهِدُ

لشوقِي و أما الطَّرْفُ مِنْكَ فَفَرَاقِدُ

Benden uzaklaştın diye gözlerim uykuyu tanımaz oldu.

Senin gözlerin ise yatmakta.

فَسَلْ سُهَادِي أَنْجُمَ اللَّيْلِ إِنَّهَا

سَتَشْهَدُ لِي يَوْمًا بِذَاكَ³²⁸ الْفَرَاقِدُ

Benim uykusuzluğumu gecenin yıldızlarından sor.

Ferakid yıldızları bir gün bana şahitlik yapacaktır.

قَطَعْتُكَ³²⁹ إِذْ أَنْتَ الْقَرِيبُ لَشَهْوَتِي

و وَاصَلَنِي قَوْمٌ إِلَيَّ³³⁰ أَبَاعِدُ

Ben seni arzulağığım halde seni kaybettim

Ruhuma yakın olmayan kişiler ise bana yakın oldu.

فِي أَهْلِ وُدِّي إِنْ أَبِي وَعَدَّ قَرِيبَنَا

زَمَانٌ فَأَنْتُمْ لِي بِهِ إِنْ أَبِي عَدُوا³³¹

Ey dostlarım, zaman bizim buluşmamızı engellediyse

Zamanın yerine siz vefa gösterin de onu bana getirin.

327 سَاهِدٌ: Gece yatamayan.

328 الْفَرَاقِدُ = الْفَرَقَانُ: Geceleri yolculara rehberlik yapan yıldızlar. Ferkadan yıldızları.

329 قَطَعَهُ = تَرَكَهُ وَهَجَرَهُ: Terketti.

330 أَبَاعِدُ: Yakın olmayan, uzaktan akrabalar.

331 el-Hazirî, 52; Yakut, **Mucemu'l-Udeba**, 81; el-İsfahânî, 425; es-Safêdî, 403. Yakut'ta ve İsfahânî'de üçüncü beyitin ilk mısraının sonu الْقَرِيبُ لِشَقْوَتِي.

أَفْدِيكَ يَا مَنْ طَوَّلُ إِعْرَاضِهِ

عَنِّي قَدْ شَيَّبَنِي ³³²أَمْرًا

Uzun zamandır benden yüz çevirmen tüyüm bitmeden beni ihtiyarlattı.

Canım sana kurban olsun.

لَسْتُ أَبَالِي أِحْمَامَ ³³³إِذَا

هَجَرْتَنِي لَأَقِيْتُهُ أَمْ رَدَى ³³⁴

Sen beni terkettikten sora, yok olsam da ölsem de
umurumda değil.

لَا تَطْلُبِي فِي الْأَنَامِ خِيَلًا

يُصْنَفِيكَ وُدًّا وَعَنْهُ عَدَى

Bu insanlardan sana vefa gösterecek bir dost arama.
Bütün bunları geçiver.

فَلَوْ عَدَدْتُ الَّذِينَ خَانُوا

فِيهِمْ عُهُودِي أَطَلْتُ عَدَى ³³⁵

Bu insanlardan bana vefasızlık yapanları saymaya kalksam
saymam uzun sürecektir.

332 أمرد : Tüyü bitmemiş.

333 الحمام=الردى : Ölüm.

334 el-Hazirî, 52; el-İsfahanî, 422.

335 el-Hazirî, 52; el-İsfahanî, 423.

إِلَيَّ كَمُ أَعَانِي الْوَجْدَ فِي كُلِّ صَاحِبٍ
وَلَسْتُ أَرَاهُ لِي كَوَجْدِي وَاجِدًا

Ben bütün dostlarım için yandığım halde
Hiç bir dostumun benim gibi yandığını görmüyorum.

إِذَا كُنْتُ ذَا عُدْمٍ³³⁶ فَحَرْبٌ مُجَانِبٌ

وَتَلْقَاهُ لِي سِلْمًا إِذَا كُنْتُ وَاجِدًا

Yokluk içinde olduğum zaman dostlarım bana düşman olur ve benden uzaklaşır.
Varlıklı olduğum zaman ise bana dost olurlar.

أَحَاوِلُ فِي دَهْرِي خَلِيلًا مُصَافِيًا

³³⁷ وَهَيْهَاتَ خِيَلًا صَافِيًا لَسْتُ وَاجِدًا

Bu zamanımda ihlaslı bir dost bulmaya çalışıyorum.
Heyhat muhlis bir dost bulmak çok zordur.

شَيْبَ رَأْسِي وَدَادُ خِيَلٍ

سَأَلْمُتُّهُ فِي الْهَوَى وَ عَادَى

Aşkta ona sevgi bağladığım halde bana düşmanlık
gösteren bir kişi benim saçlarımı ağarttı.

مَرَضْتُ مِنْ حُبِّهِ فَمَا أَنْ

لِحُرْمَتِي زَارَنِي وَ عَادَا

Onun aşkından hasta olduğum halde
Hatırım için dahi olsa bir gün beni ziyaret etmedi.

336 ذو عدم: Yokluk içinde, yoksul.

337 el-Haziri, 52; Yakut, *Mucemu'l-Udeba*, 80-81; el-İsfahani, 424.

أَتَلَفْتُ عَصْرَ الشَّبَابِ فِيهِ

338 يَا حَبِّذَا لَوْ مَضَى وَ عَادَا

Gençlik çağımı onun uğruna harcadım.

Ah şu gençlik günlerim bir geri gelse.

حُدِّ لِي بِوَصْلٍ مِنْكَ يَا مَنْ

قَدْ بُلِّيتُ بِهِ وَ سَاعِدْ

Ey mübtelası olduğum yar, biraz bana yaklaş ki bana yardımcı ol.

وَ اشْفِ الصَّبَابَةَ³³⁹ بِالْعِنَاقِ

340 مَوْسِدِي كَفًّا وَ سَاعِدْ

Kollarını bana yastık yaparak ve bana sarılarak

Benim bu hasta halimi iyileştir.

أَسْرَفْتُ فِي هَجْرٍ مُجِبٍّ³⁴¹ كَمِذْ

أَحْسَنَ فِي حُبِّكُمْ وَ أَقْتَصَدْ

Yüz çevirerek aşığına harcadın

Oysa o sizin aşkını harcamadı.

رَفِيقًا بِهِ كَمِ مِنْ حَبِيبٍ قَضَى

عَلَى مُجِبِّ صَدُّهُ وَ قَتَّ صَدُّ

Biraz da ona acı. Nice maşuk aşığından yüz çevirmekle onu mahfetti.

338 el-Haziri, 52; el-İsfahani, 425.

339 الصبابة : Özlem acısı.

340 el-Haziri, 52; el-İsfahani, 424.

341 كَمِ : Çok hüznü ve kederli.

لست ترى في الحب يوماً ولا

تسمع أشقى منه بختاً وجد

Aşkta onun gibi şansız olanı ne göreceksin ne de duyacaksın.

ما وجد العذري في حبه

عَفراء إلا بعض ما قد وجد³⁴²

Uzri aşık aşkına karşılık veren güzeli bulmadı

Sadece biraz acıyı buldu.

يا مَنْ حَكى ثَغْرُهُ الدُّرَّ النَّظِيمَ وَمَنْ

تَحَالُ أَصْدَاغَهُ³⁴³ السُّودَ³⁴⁴ العَنَاقِيدَ

Ey dişleri dizilmiş inciye benzeyen ve şakaklarına

Düşen saç lülelerini siyah üzüm salkımı zannedersin.

أعْطِفْ عَلَيَّ مُسْتَهَامٍ ضِيمٍ مِنْ أَسْفِ

عَلَى هَوَاكَ وَفِي حَبْلِ³⁴⁵ العَنَاقِيدِ³⁴⁶

Senin aşkından ve tessüflerden büyük acılar içinde

ve meşakkat zinciriyle bağlı olana biraz da sevgi göster.

عَائِبْتُهُ فَغَرَسْتُ فِي

وَجَنَاتِهِ بِالْعَثْبِ وَرْدًا

Sitemlerimi ona söylediğimde onu utandırdım

ve yüzünde güller açtırdım.

342 el-Hazirî, 52; el-İsfahanî, 422. Hazirî`de ikinci beyitin ilk mısraında نضى kelimesi yoktur.

Düzeltilmeyi İsfahanî`den yaptık

343 صدغ=أصدغ : Şakaklar.

344 عقود=عناقيد : Üzüm salkımları. Burada sıfatı mevsuftan önce zikretmiştir. Siyah üzüm salkımları.

345 قيد=منقاد : Parangalı.

346 el-Hazirî, 53; Yakut, Mucemu'l-Udeba,69-70 ; el-İsfahanî, 423-424; el-Kutbî, 323, es-Safedî, 403.

ظَبِيٌّ لَه طَرْفٌ³⁴⁷ غَدَا

أَسَدًا عَلَى الْعُشَّاقِ وَرَدَا

O bir ceylan yavrusudur. Onun bakışları aşıkları
için parçalayıcı bir aslan gibidir.

لَمَّا بَدَا فِي³⁴⁸ تَيْهِهِ

فَرْدُ الْجَمَالِ يَهْزُقَدَا

Vucudunu sallayarak nazlana nazlana yürüdüğü zaman
güzellikte benzeri yoktur.

قَدَّ³⁴⁹ الْقُلُوبَ بِسَيْفِ دَلٍ

يَنْهَبُ الْمُهْجَاتِ قَدَا

Bakışları keskin bir kılıç gibi
Kalpleri yerinden söküp atar.

مَا كَلَّ³⁵⁰ قَطُّ وَلَا فَلَئِنَ

لَه صُرُوفُ الدَّهْرِ³⁵¹ حَدَا

Bu kılıcın keskinliği hiç bir zaman körelmedi.
Zamanın darbeleri dahi onun keskinliğini bozmadı.

347 : غدا=صار : Oldu.

348 : التيه=الدلال : Nazlanmak.

349 : قد=شق أو قطع : Yarı. Kesti.

350 : ما كل : Yorulmadı. Körelmedi.

351 : حد السيف : Kılıcın keskinliği.

وَلَقَدْ تَجَاوَزَ حُبُّهُ

عِنْدِي جَمِيعَ النَّاسِ حَدًّا³⁵²

Onun bendeki sevgisi bütün insanların sevgisini geçti.

وَتَدِيمَةً لِي فِي الظَّلامِ وَحِيدَةً

مِثْلِي مُجَاهِدَةً كَمِثْلِ جِهَادِي

Karanlıkta bana munislik yapan bir mum vardı.

O da benim gibi yalnızdır. Benim gibi o da çaba içindedir.

فَاللَّوْنُ لَوْنِي وَالدَّمْعُ كَأَدْمُعِي

وَالْقَلْبُ قَلْبِي وَالسَّهَادُ سُهَادِي

Rengi de benim rengim gibi sararmış. Gözyaşları benim gözyaşlarım gibi akmakta. Benim uykusuz olduğum gibi o da uykusuz.

لَا فَرْقَ فِيمَا بَيْنَنَا وَلَمْ يَكُنْ

لَهُبِّي خَفِيًّا وَهُوَ مِنْهَا بَادِي³⁵³

Aramızda hiçbir fark yoktur. Sadece benim atesim içten onun ateşi ise dıştadır.

يَا مَنْ هَوَاهُ بِقَلْبِي

مِقْدَارُهُ مَا يُحَدُّ

Ey aşkı gönlümde hudutsuz olan (sevgilim)

352 el-Haziri, 53; el-İsfahani, 421-422.

353 Yakut, *Mucemu'l-Udeba*, 64-65; el-İsfahani, 418; el-Kıfi, 330.

طَرْفِي حَنَى فَفُؤَادِي

لَايٌ شَيْءٌ³⁵⁴ يَحَدُّ³⁵⁵

Suç gözlerimin. Kalbim niye cezayı çeksin.

---

354 حد = عذاب: Cezalandı.

355 Kıfî, 330; İbnü'l-Adim, 365; es-Sabunî,203,Kıfî'de sadece birinci beyit vardır.

قافية الذال

صَدَّ الْحَبِيبُ وَقَالَ لِي

بِي وَيَكْ أَكْثَرْتَ الْمَلَاذَا

Sevgilim yüzünü çevirerek yazıklar olsun niçin
benden bu kadar gizleniyorsun dedi.

أَقْطَعُ فَعَلْتُ : أَبْعَدُ مَا

لَمْ يَخْفَ عَنِ كُلِّ الْمَلَاذَا³⁵⁶

Ona dedim ki : Sus insanlardan ancak bu kadar gizlenebilir.

لَا تَغُرِّرْ بِأَخِي النَّفَاقِ فَإِنَّهُ

كَالسَّيْفِ يَقْطَعُ وَهُوَ مَرْهُوبُ الشَّدَا

Munafık kişiye aldanma.

O keskin bir kılıç gibi keser.

فَالْجِلُّ مَنْ نَفَعَ الصَّدِيقَ بِضَرِّهِ

كَالْعُودِ³⁵⁷ يُحْرَقُ كِي يَلْذُكَ³⁵⁸ الشَّدَا

Gerçek dost, kendi zararına dahi olsa arkadaşına faydalı olandır.

Sana iyi rayiha versin diye yakılan anber çubuğu gibidir.

356 el-Haziri, 57; el-İsfahani, 419.

357 العود : Tütsü çubuğu.

358 الشَّدَا : Güzel koku.

وَلِرُبِّ دَانَ مِنْكَ تَكْرَهُ قُرْبَهُ

وَتَرَاهُ وَهُوَ غِشَاءَ عَيْنِكَ وَالْقَدَى

Sevmediğin birçok kişi sana yakın olmuştur.

Bu kimseler dünyayı görmeni engelleyen perdelerdir.

فَاعْرِفْ وَخَلِّ مُجْرَبًا هَذَا الْوَرَى

وَأَثْرُكَ لِقَائِكَ ذَا كَفَافًا³⁵⁹ وَالْقَدَا³⁶⁰

Bu dediklerimi iyice belle, Tecrübeli bir şekilde rızkı ancak kendisine yeten kişiyi bırak ve başka kapı bul.

359 ذو كفاف : Yiyeceği ancak kendisine yetecek kadar olan kimse.

360 el-Haziri,57;Yakut,Mucemu'l-Udeba,68; el-İsfahani, 425; es-Safedi,403. Yakut'ta üçüncü ve dördüncü beyitler , İsfahani'de ilk iki beyit, Safedi'de son iki beyit vardır.

قافية الرّاء

وَوَقْتٍ غَنَمْنَا مِنْ الدَّهْرِ مُسْعِدٍ

مُعَارٍ³⁶¹ وَأَوْقَاتِ السَّرُورِ عَوَارِي

Felekten çaldığımız nice mutlu zamanlarımız vardı.

Fakat saadet anları, çabucak geri dönen ödünç şeyler gibidir.

مَعَاذِيهَا مِمَّا نَبْتَغِيهَا جَمِيعُهَا

كَوَاسٍ³⁶² وَمِمَّا لَا نُرِيدُ عَوَارِي

Mutlu anlarımızdan istediğimiz şeyler anlamlıydı.

İstemediklerimiz ise anlamsızdı.

أَدَارَ عَلَيْنَا الْكَأْسَ فِيهِ إِبْنُ أَرْبَعٍ

وَعَشْرٍ لَهُ بِالْكَأْسِ أَيُّ³⁶³ مَدَارِي

Bize içki kadehini sunduğunda, meyde ondötr günlük aya benzeyen ve dönen bir daire oluştu.

تَنَاوَلَهَا مِنْهُ بِكَفِّ كَأَنَّهَا

أَنَامِلُهَا³⁶⁴ تَحْتَ الزُّجَاجِ³⁶⁵ مَدَارِي³⁶⁶

Sakiden avucuyla kadehi alırken, camın altındaki parmak uçları tarağa benziyordu.

361 معار : Ödünç alınan şey = عارة = عواري : Ödünç Şeyler.

362 أنلانسız boş : كواس = جمع كاسية و هي ذات الكسوة خلاف العارية

363 المدار : Yörünge .daire

364 أنملة = Parmak uçları.

365 مداري : Tarak.

366 el-Hazirî, 73; Yakut, **Mucemu'l-Udeba**,66-67; el-İsfahanî, 419. İkinci beyit Hazirî'de yotur. Yakut'ta sadece ilk dört beyit vardır.

يا زاجري كُفَّ إني غيرَ مُنزَجِرٍ

و بالذي شئتُ إلا بالحَفا أشر

Ey beni azarlayan kişi. Ben azarlanacak birisi değilim.

Şefaatimi dilediğin Allah aşkına cefanı eksik etme.

فليس يَسْمَعُ عذلاً في مَحَبَّتِهِ

سوى مُجِبِّ كَذوبٍ في الهوى ³⁶⁷أشير ³⁶⁸

Aşkında hainlik yapan yalancı aşığın dışında

hiç bir sevdalı sevdasından dolayı kınanmaz.

إنَّ الذي حَكَمَ الهوى قَدراً على

أهلِيهِ قَدْرٌ مِنْهُ لي ما قَدراً

Aşkı sevenlere kader olarak yazan Allah

bana fazlasını yazdı.

و إذا كَتَمْتُ هَواهُ واشِييه فما

لم يَدْرِ مِنْهُ دونه ما قد دَرَى ³⁶⁹

Onun aşkını gizlemeye çalışsam bile

أفدي بِنَفْسِي بَدْرَ تَمِّ له

بَدْرُ الدجى في حُسْنِهِ ³⁷⁰ضَرَّة

Güzellikte gece ayına kuma olan dolunaya benzeyen

bir güzel uğruna hayatımı harcadım.

367 أشير في الهوى : Aşkta vefalı olmadı.

368 el-Hazirî, 73.

369 el-Hazirî, 73.

370 الضرة : Kuma , Rakip.

كَمْ لَامَنِي فِي حُبِّهِ لَائِمٌ

مَانَفَعَ الْقَلْبَ بَلَى ضَرَّةٌ

Ona olan aşkımdan dolayı çok kişi beni kınadı.

Fakat bu kınamalar kalbime fayda vermedi bilakis ona zarar verdi.

حَاشَا عَفَافِي فِي الْهَوَى مِنْ خَنِي

يَعْرَهُ فِيهِ وَمِنْ ³⁷¹فَجْرَهُ

Aşkta ona biraz küskün olmam onda ayıplanacak ve onu utandıracak bir hareketinden dolayı değildir.

و كَمْ ظَلَامٍ بِتَّهٍ سَاهِرًا

يَرْقُبُ طَرْفِي لِلتُّقَى فَجْرَهُ ³⁷²

Ufukların doğuşunu bekler bir halde nice karanlık geceleri uykusuz geçirdim.

تَجَلَّدَ عَلَى الدَّهْرِ وَاصْبِرْ بِمَا

عَلَيْكَ الْإِلَهُ مِنَ الرِّزْقِ ³⁷³أَجْرِي

Zamanın darbelerine karşı metin ol.

Allah'ın sana bahşedeceği rızklar için sabırlı ol.

و لَا يُسْخِطَنَّكَ صَرْفُ الْقَضَاءِ

فَتَعْدَمَ إِذْ ذَاكَ حَظًّا وَأَجْرًا

Kaderin cilveleri seni küstürmesin yoksa Allah'ın nimetlerinden mahrum olursun. Çünkü bütün bunlar senin nasibin ve Allahın sana verdiği mükafattır.

371 الفجرة : Yalan.

372 el-Haziri, 73; el-İsfahanî, 426.

373 أجرى عليه الرزق=افاضه : Rızkımı bolca verdi.

فَمَا زَالَ الْفَتَى طَالِبًا

بَعِيدًا إِلَيْهِ دُجَى اللَّيْلِ يُسْرَى

Bir genç bir şeyin peşinde ise

Arkasından koşacağı geceler çoktur.

تَوَقَّعْ إِذَا ضَاقَ أَمْرٌ عَلَيْكَ

خَيْرًا فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا³⁷⁴

Bir sıkıntıya düştüğün zaman sonunu hayra yor.

Çünkü her sıkıntının sonunda bir esenlik vardır.

قَدْ طَأَمَّا لَذْتُ بِالصَّبْرِ الْجَمِيلِ فَلَمْ

أَجِدْ لِنَفْسِي مِنْ لَوْعَاتِهِ³⁷⁵ وَزَرًا

Uzun zamandır sabrun cemile sığındım

Fakat zamanın acılarından kendime melce bulamadım.

فَالآنَ وَطُنْتُ نَفْسِي إِنِّي لَكُمْ

عَبْدٌ وَإِنْ شَانِي بَيْنَ الْوَرَى³⁷⁶ وَزَرَى

Toplum içinde seçkin bir yere sahip olmama rağmen

Size kul olmaya kendi kendimi inandırdım.

فَاسْتَعْبُدُونِي فَإِنِّي كَالرَّقِيقِ لَكُمْ

يُطِيعُ أُمَّي نَهِي فِي الْحُبِّ أَوْ أَمِيرًا

Beni köleniz olarak kabul ediniz.

Aşkta bütün emirlerinize ve yasaklamalarınıza iteat eden bir köle

374 el-Haziri, 73; Yakut, **Mucemu'l-Udeba**-83; el-İsfahani, 426-427.

375 : وزر=ملجا

376 : وزرى القوم : Toplumun ilcri geleni.

لَمْ يَبْقَ³⁷⁷ بَيْنَ الْوَرَى فِي إِيْنِي³⁷⁸ كَلِفٌ

379 خَلْفٌ وَلَا بَيْنَ مَنْ تَحْتَ السَّمَاءِ مِرًا

Bu gökkubbesi altında olan hiçbir kimse

Aşkta sözünden geri döndüğümü söyleyemez.

يَا بَدِيعًا فِيهِ خَلَعْتُ³⁸⁰ عِذَارِي

وَأَنْنَاءَ وَجَدِي بِهِ عَن وَقَارِي

Ey benzersiz güzel. Güzelliğinle benim şahsiyetimi yok ettin

Bu güzelliğine tutkun olmamdan dolayı bütün vakarımı kaybettim.

قُلْتُ لِي: أَكُتْمُ هَوَايَ وَالِدْمَعُ فِي خَدِّي

لَهُ كَاتِبٌ سَطُورًا وَ³⁸¹ قَارِي

Aşkımı gizle diyosun. Gözlerimden akan yaşlar

yanaklarımda satırlar çizerken nasıl saklayabilirim ki.

كَيْفَ أَسْتَطِيعُ كُتْمَهُ مَعَ سُقْمِ

لَيْسَ يُخْفَى وَمَدْمَعُ فَيْكَ حَارِي

Bu gizlenemeyecek illetim varken ve snin için gözyaşlarım

Pınar gibi akarken aşkını nasıl gizleyebilirim.

377 باق=كذب : Yalan söyledi.

378 الكلف : Aşka tutkun olan.

379 el-Haziri, 73.

380 خلعت عذارى: Zilltinden dolayı utanmaz oldu.

381 قاري=حاري : Akan.

صِلْ أَوْ أَقْطِعْ فَأَنْتَ إِنْ غَبِثَ عَنْهُ

عَيْنِ أَنْسَى وَإِنْ تَنَائَيْتَ جَارِي³⁸²

Ya bana yaklaş ya da tümünden beni terket.

Bana yakın da olsan uzak da olsan gözyaşlarım pınar gibi akacaktır.

يَأْبَى الْمَبْسُومُ الَّذِي هُوَ أَوْرَاقُ

الْأَقَاحِي³⁸³ نُظْمُنْ فِي³⁸⁴ جُلْنَارِ

Dudakları ukhuvan yaprakları gibi

Nar çiçekleri arasında dizilmiştir.

وَفْتور³⁸⁵ فِي لِحْظِ طَرْفِكَ فِيهِ

صَيَّرَ الْوَجْهَ وَالْحَوَى جَلَّ نَارِي³⁸⁶

Gözlerindeki bakışların kalbimi ve yüzümü

Ateş kozu gibi yaptı.

صَيَّرَنِي مُعْدِمًا هَوَاكُم

وَكُنْتُ فِي الْحُبِّ ذَا يَسَارِ

Sizin aşkınız beni muhtaç hale getirdi

Halbuki aşta ben varlıklı birisiydim.

382 ez-Zerkeşi, 90.

383 الأَقَاحِي - الأَحْوَانُ : Ukhuvan çiçeği. İnsanın beyaz dişleri buna benzetilir.

384 جُلْنَارِ : Nargülü. Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelime.

385 فتر الطرف : Yarım gözle bakmak.

386 ez-Zerkeşi, 90.

فَوَاصِلُونِي فَلِي إِلَيْكُمْ

فَقْرٌ³⁸⁷ يَمِينِي إِلَي يَسَارِي³⁸⁸

Bana geliniz. Sol elimin sağ elime ihtiyaç duyduğu gibi
ben size muhtacım.

يَا قَاتِلِي فِي الصُّدُودِ رَفَقًا

بِمُذْنَفٍ³⁸⁹ مَا لَهُ نَصِيرٌ

Benden yüz çevirmekle beni öldürdün.
Yardımcısı olmayan ben garibe biraz acı.

وَاحْشَ آلَةَ السَّمَاءِ إِنَّا

كُلًّا إِلَيْهِ غَدًا نَصِيرٌ³⁹⁰

Semaların Rabbi'nden kork.
Yarın hepimiz onun huzuruna çıkacağız.

رَأَيْتُ أَبْنَاءَ ذِي الدُّنْيَا كَأَنَّهُمْ

مِنَ التَّعَلُّعِ³⁹¹ فِي إِفْسَادِهِمْ فَارٌ

Bozgunculuk yapmakta bu dünyanın insanlarını
koşuşan fareler gibi görüyorum.

387 : فقر يمينه إلى يساره : Sağ elin sol ele muhtaç olması.

388 el-Haziri, 73.

389 : المذنف = اشتد مرضه و أشفى على الموت : Ağır hasta, ölmek üzere olan hasta.

390 el-Haziri, 73; el-İsfahani, 428.

391 : التعلل = الإسراع في المشي : Koşuşturmak.

كالماء هوناً فإن أذلتهم خمدوا

وإن شرارة عيز أدركوا فاروا³⁹²

Bu insanlar akıntı suyu gibidirler. Önünü kesersen siner.

En ufak bir izzet ateşi yakaladıklarında ise şahlanırlar.

إِنَّمَا دُنْيَاكَ عَارُهُ

وَهِيَ بَيْنَ النَّاسِ عَارُهُ

Ey insanoğlu senin ömrün bir ödünçtür.

فَاخْتَنِبْ فِيهَا فِعَالاً

تُكْسِبُ الْإِنْسَانَ عَارُهُ

Onun için hayatında sana ar verecek işleri yapmaktan kaçın.

بَشَّرْتُ بِالْعَيْشِ غِرًّا

ظَنَّ فِي الدُّنْيَا بِشَارَهُ

Bu dünya hayatta saadet zanneden gafil acemiye kandırdı.

جَاءَهَا يُخَدَعُ فِيهَا

بِرُوءَاءٍ³⁹³ وَبَشَارَهُ

Bu dünyaya gelen gafil ya güzel bir yüze yada

bir muştuya aldanacaktır.

392 el-Hazirî, 73; el-İsfahani, 430.

393 رِوَاءٌ=الوجه الحسن : Güzel yüz.

وَيَحَ مَنْ ظَنَّكَ يَا دَارَ

الْأَسَى وَ الْبُؤْسِ دَارَهُ

Ey azabların ve sıkıntılarının dünyası

Seni kendisinin evi zanneden kişiye eyvahlar olsun.

أَيْنَ كِسْرَى قَبْلَهُ³⁹⁴ دَارَاهُ

بَلْ أَيْنَ ابْنُ دَارَاهُ

Hani Kisra nerede ondan önceki Dara nerede

Dahası Dara'nın oğlu nerede

ذَهَبَ الْكُلُّ فَلَمْ يُبْقِ

الرَّذَى مِنْهُمْ أَثَرَهُ

Hepsi yok olup gitti. Ölüm onlardan bir iz bile bırakmadı.

غَيْرَ ذِكْرِ سَوْفَ يُخْفِيهِ

الَّذِي مِنْهُمْ³⁹⁵ أَثَرَهُ

Bunların bu dünyada sadece adları kaldı. Bu dünyayı onlardan devrealanlar adlarını da yok edeceklerdir.

كَمْ لِفُرْسَانَ اللَّيَالِي

فِيهِمْ مَنْ شَنَّ غَارَهُ

Bu gecelerin akıncıları nice akınlar yaptılar.

394 دراء : İran kralı Daryus. Azamet'in sembolü.

395 آثاره منهم = استورته منهم : Onlardan miras aldı.

وَاعْتِيَالِ غَالٍ³⁹⁶ ضِرْغَامًا

وَأَخْلَى مِنْهُ دَارَهُ³⁹⁷

Çetin hileleriyle nice aslanı kandırdılar ve ininden çıkardılar.

قَامَ عِنْدَ اللّوَائِمِ عَذْرِي

إِذْ تَثْنَى كَالْعُصْنِ مِنْ تَحْتِ بَدْرِ

Kınamalardan sonra ona olan tutkum daha da arttı.

Su kenarındaki dal gibi yeniden filizlendi.

رَشًا³⁹⁸ فِي جُفُونِهِ سَيْفٌ لَحْظٌ

مِثْلُ سَيْفِ الْإِمَامِ³⁹⁹ فِي يَوْمِ بَدْرِ

O bir ceylandır. Gözlerinde Bedir savaşında İmam Ali'nin elindeki

Kılıç gibi bir keskin bakış kılıcı vardır.

زَارَ فَفَكَّنِي مِنْ غَرَامٍ

طَالَ مِنْهُ فِي قَبْضَةِ الْحُبِّ أُسْرِي

Geceleyin beni ziyaret etti. Bu ziyaretiyle uzun zamandır

tutsağı olduğum bir azaptan beni kurtardı.

قَلْتُ : أَلَا زُرْتَ الْمُحِبَّ نَهَارًا

قَالَ إِنِّي كَالطَّيْفِ⁴⁰⁰ فِي اللَّيْلِ أُسْرِي

Ona dedim ki: Seni seveni niye gündüzleyin ziyaret etmedin

O, ben gece hayali gibi geceleri gezerim. Dedi.

396 غَالٍ=أخذه من حيث لم يدري : Çaktırmadan birisini yok etmek.

397 el-Hazirî, 74: el-İsfahânî, 429-430.

398 الرشا : Annesi ile yürüeybilen ceylan yavrusu.

399 الإمام : Dördüncü Halife Ali b. Ebi Talib.

400 الطيف : Gece hayali. Uykuda gelen hayal.

قَصُرَتْ إِذْ دَنَا فَلَـمْ يَكُ فِي لَمْحَةٍ

عَيْنِي⁴⁰¹ سِوَى عِشَاءٍ وَ فَجْرِي

Bana yaklaşırken beraberliğimiz çok kısa sürdü.

Akşam ile şafak arasındaki süre göz açıp kapamak kadar kısaydı.

فَافْتَرَقْنَا فَيَا دُمُوعِي عَلَى مَا

فَاتَ مِنْهُ حَتَّى يَـعُودَ فَاجْرِي⁴⁰²

O kısacık süreden sonra ayrıldık. Ey gözyaşlarım onu kaçırdığım için

Akmaya devam et o geri dönünceye kadar akmaya devam et.

---

⁴⁰¹ لَمْحَةٌ عَيْنٌ : Göz kapayıp açmak kadar kısa süre.

⁴⁰² el-Haziri, 73; el-İsfahani, 428.

قافية الزاء

كَمْ خَاطَبْتَنِي خَطُوبٌ مَّا عَبَّاتُ⁴⁰³ بِهَا
وَلَمْ أَقُلْ جَزَعًا عَنْ حَوَزَتِي جُوزِي

Hayatımda birçok zorlukla karşılaştım. Fakat onlara hiç aldırmadım.
Sinirlenip de beni terkedin dahi demedim.

عِلْمًا بِأَنِّي مَجْزِيٌّ بِمُكْتَسَبِي

إِنِّي أَمْرٌ بِحَوَازِي فَعَلِيهِ جُورِي⁴⁰⁴

Çünkü biliyorum ki ben yaptıklarımın karşılığını gördüm.
Yaptıklarımın mukafatlarını aldığımı anladım.

عِشْتِ يَا نَفْسُ بِالرَّفَاهَةِ دَهْرًا

فَاطْلُبِي الْآنَ عَيْشَةً⁴⁰⁵ بِأَنْتِهَازِ

Ey nefsim bir zamanlar refah içinde yaşadın.
Şimdi ise hayat fırsatlarının peşinde koş.

وَاسْتَجِيرِي الْإِلَهَ فِي الْبَيْنِ فَالْعَالَمُ

مِنِّي إِلَّا إِذَا بِنْتِ هَازِ

Ayrılığımızı hayra yor. Sen olmadıktan sonra hayatın
Ne anlamı vardır.

403 : ما عبا به = لم يعدد شيئا

404 el-Haziri, 75; el-İsfahani, 429.

405 : بانتهاز الفرص : Fırsatların peşinde koşmak.

وَصَلِّي الْوَحْدَ⁴⁰⁶ بِالْوَجِيفِ إِلَيْهِ

بِالنَّوَجِي ذَاتِ الْخُطَى وَالْحَوَازِ

Ona ulaşmak için hızlı adımlı develerle peşinden koş.

وَأَفْعَلِي الْخَيْرَ مَا اسْتَطَعْتَ عَلَيَّ الْخَيْرِ

فَلَنْ تَعْدَمِي⁴⁰⁷ عَلَيْهِ الْجَوَازِي⁴⁰⁸

Ey nefsim elinden geldiğince hayırlı işleri yapmaya çalış.

Yaptıkların iyiliğın karşılığın bulacaksın.

406 الوحد : Surat yaparak adınları geniş atmak. الوجيف : Develerin ve atların bir yürüyüş şekli.

407 لن تعلمي الجوازي : Mukafattan yoksun olmayacaksın.

408 el-Hazirî, 75; el-İsfahanî, 428-429.

قافية السين

لَا تَجْمَعُوا الْمَالَ لِالْأَحْدَاثِ إِنْ طَرَقَتْ

إِنَّ الْحَوَادِثَ فِي أَحْوَالِكُمْ ⁴⁰⁹ سُوْسُ

Ey insanlar malı başınıza gelecek musibetler için saklamayınız.

Musibetler hiç beklemediğiniz bir anda karşınıza çıkabilir.

وَلَيْسَ يَغْفُلُ عَنِ إِحْرَازِ ⁴¹⁰ مَنَقِبَةٍ

تُبْقِي عَلَيْهِ بِمَالٍ مِّنْ لَّهِ ⁴¹¹ سُوْسُ ⁴¹²

Asil olan kimse malını korumak için

tehlike dehlizlerini kapatmaktan da gafil olmaz.

أَرَى الدَّهْرَ فِي أفعالِهِ ذَا تَلَوْنٍ

كَثِيرٍ بِأَهْلِيهِ كَأَنْ بِهِ ⁴¹³ مِيسًا

Zamanı delirmiş gibi insanlara karşı değiştiğini gördüm.

وَمَا مَسَّ مِنْ شَيْءٍ بِأَيْدِي صُرُوفِهِ

فَأَبْقَاهُ فَالِدَانِي مِنَ الْهُلْكِ مَا مَسَا

Darbeleriyle vurduğu şeyi yerinde bırakmaz.

Ölümü geleni vurdu geçti.

409 السوس : Hububatı yiyip kemiren kurtlar.

410 المنقبة : Yol , dehliz.

411 السوس : Seciye, tabiat.

412 Haziri, 77; el-İsfahani, 430.

413 المس : Delilik, Ahmaklık.

يُصَبِّحُ مِنْهُ الْخَلْقَ بِالشَّرِّ مِثْلَمَا
يُمَسِّيهِمْ فَالْوَيْلُ صَبَّحَ أَوْ مَسَّى

Bu dünyanın insanlarını geceleyin vurduğu gibi akşamları da vurur.

İster sabah ister gündüz vurduğu kişiye eyvahlar olsun.

وَفِيهِ حُظُوظٌ تَجْعَلُ الْمِسَّ⁴¹⁴ عَسْجَدًا

وَكَمْ جَعَلَتْ مِنْ عَسْجَدٍ⁴¹⁵ خَالِصٍ بَيْسًا⁴¹⁶

Bu dünyada öyle şanslar vardır ki bakırı altın yapar.

Ve yine nice şanslar vardır ki halis altını bakır yapar.

---

414 المس : Bakır, adi maden.

415 المسجد : Halis altın veya mücevharat.

416 el-Hazirî, 77; el-İsfahânî, 429.

قافية الضاد

قد كان قلبي صجيحاً كالجمي⁴¹⁷ زَمناً

فمذُ أبحثُ الهوى منه الجمي مَرَضاً

Kalbim bir zamanlar korunmuş bir kale gibiydi.

Aşka yol verdiği günden bu yana hastalandı.

فكم سَخَطْتُ عَلَي مَنْ كَانَ شِيمَتُهُ

وقد أبحثُ له قبلَ الحمامِ⁴¹⁸ رِضاً

Ölmek üzere iken bile ona rızamı gösterdiğim halde

bana rıza göstermeye çok kızdım.

يَا مَنْ إِذَا فَوَّقَتْ سَهْمًا لَوَاجِظُهُ

أَضْحَى لَهَا كُلَّ قَلْبٍ قُلْبٍ⁴¹⁹ غَرَضاً

Ey bakışlarından oklar fırlatan

Bütün hileli kalpler senin oklarına nişan tahtası oldu.

أَلَيْسَتْ تُؤَبِّ سُقَامٍ فِيكَ صَارَ لَهُ

جِسْمِي لِذِقَّتِهِ مِنْ سُقْمِهِ عَرَضاً

Sana olan aşkımla zehirli bir elbise giydim.

Benim vücudum bu zehirli elbiseden dolayı bitkin hale düştü.

417 الجمي : Muhkem. Korunmuş.

418 الحمام=الموت : Ölüml.

419 قلب قلب : Hileli kalb.

أنا الذي إن يمتُّ حُبًّا يمتُّ سُقْمًا

و ما قَضَى فِيكَ مِنْ أَغْرَاضِهِ غَرَضًا

Ben aşk acısından öldüysem de

Asıl senden bir şey elde etmediğimden dolayı öleceğim.

و صِرْتُ وَقْفًا عَلَى هَمِّ يُجَادِبُنِي

أَيْدِي الصَّبَابَةِ فِيهِ كُلَّمَا عَرَضًا

Peşimi bırakmayan bir illetin esiri oldum.

Aşkın yaralayıcı pençelerine

مَا إِنْ قَضَى اللَّهُ شَيْئًا فِي خَلِيقَتِهِ

أَشَدَّ مِنْ زَفْرَاتِ⁴²⁰ الْحُبِّ حِينَ قَضَى

Allah, mahlukatlarını yaratırken,

aşk acısından daha şiddetli bir acı yaratmadı.

فَلَا قَضَى كَلِيفٌ نَحْبًا⁴²¹ فَأَوْجَعَنِي

أَنْ قِيلَ إِنَّ الْمَحِبَّ الْمُسْتَهَامَ قَضَى⁴²²

Birisi için aşkıdan dolayı öldü, dendiğinde ona acımam

Çünkü aşka tutkun olan hiç kimse ağlamaktan ölmedi.

تُرَاكٌ⁴²³ يَا مُثْلِفَ جِسْمِي وَيَا

مُكْثِرَ إِعْلَالِي وَأَمْرَاضِي

Ey benim vücudumu hasta eden ve illetlerimi arttıran,

yeter artık beni terket.

420 الرفرة = الزفورات : Ateşli nefes.

421 قضى نجبا : Ağlamaktan öldü.

422 Haziri, 81; Yakut, *Mucemu'l-Udeba*, 83-84; el-İsfahani, 427; el-Kutbi, 323; es-Safedi, 404.

423 ترك = أتراك : Bırak, terket.

مِن بَعْدَ مَا أَضْنَيْتَنِي⁴²⁴ سَاحِطٌ

عَلَيَّ فِي حُبِّكَ أَمْ رَاضٍ⁴²⁵

Beni bu şekilde mahvettikten sonra,
sana olan aşkıma kızgın mısın yoksa razı mısın.

---

424 أضناه : Zayıf düşürdü. Hasta etti.

425 el-Haziri, 81; Yakut, **Mucemu'l-Udeba**,85; el-İsfahani, 427-428; el-Kutbi 323; es-Safedi, 404.

قافية العين

فَمَا الْمِسْكَ وَالرَّيْحَانُ وَالرَّاحُ⁴²⁶ شَعَشَعَتْ

بِمَاءِ سِحَابٍ ضُمَّنْتَهُ⁴²⁷ الْوَقَائِعُ

Bulutlardan dökülen yağmurlarla beraber

misk reyhan ve şarabın yaydığı koku

بِأَطْيَبَ مِنْ عُرْفِ⁴²⁸ الَّذِي مُذَّعِرْفَتْهُ

فَبَيْنَ وَبَيْنَ الْعَالَمِينَ وَقَائِعُ⁴²⁹

Onu tanıdığımdan beri insanlarla aramda savaşlar olan

yarimin kokusundan daha güzel değildir.

دَعَّ صُحْبَةَ الْقَوْمِ أَبَدُوا مِنْ مَلَالِهِمْ

يَوْمًا وَقَدْ كَرِهُوا مِنْكَ الثَّوَى⁴³⁰ بِدَعَا

Beraber olduğun insanlar bir gün senin arkadaşlığından bıktılarsa

ve seninle olmaktan sıkıldıklarını ima ettilerse, onları terket.

وَاصْحَبْ سِوَاهُمْ وَلَا تَسْمَعْ دُعَاءَ أَخٍ

إِلَّا دُعَاءَ نَصُوحٍ لِلثَّوَابِ دَعَا

Başka kimselere arkadaş ol. Sevaba çağırmanın dışındaki

kimsenin çağrısını duyma.

426 شَعَشَعَتْ = إمتزجت بالماء : Kokunun suyla karışması.

427 الْوَقَائِعُ = السحاب الرقيق : Yağmuru olmayan bulutlar.

428 الْعُرْفُ : Genel anlamda koku.

429 el-Haziri, 81.

430 الثوى : Uzun süre bir yerde kalmak.

وَلَا تَمُتْ حَسَدًا أَمَا رَأَيْتَ أَخَا

حِرْصٍ لِمَا نَالَ فِي الدُّنْيَا وَمَا جَمَعَا

Kıskançlıkla kendini harab etme. Hırslı kişinin bu dünyada biriktirdiği ve topladığı mala ne oldu görmedin mi

فَسَوْفَ يُوَدِّي بِه رَيْبَ الْمُؤْنُونِ وَمَا

لَه تَحْرُكُ فِي الدُّنْيَا وَمَا جَمَعَا

Bu dünyada nereye giderse gitsin nereye kaçarsa kaçsın ölüm korkusu bütün mallarını faydasız yapacaktır.

لَمْ يُدْمِغِ⁴³¹ الْمَالُ عَتَمَنُ ظَلَّ جَامِعَهُ

نَوَائِبَ الدَّهْرِ إِذْ نَابَتْ⁴³² وَمَا مَتَعَا

Dünya malı geldikleri vakit, zamanın musibetlerinden sahibini koruyamaz.

لِلْمَرْءِ نَاعٍ⁴³³ مِنَ الْأَحْدَاثِ يَطْلُبُهُ

مَتَى لَحَاهُ⁴³⁴ عَلَى الدُّنْيَا وَلَا مَنَعَا⁴³⁵

İnsanoğlunu takip eden olaylar vardır.

Bu olaylar insanın dünyaya yapıştığını gördüğünde onun ağıtını söyler.

431 لم يدمغ = لم يدمغ أو لم يقهر : İmha etmez. Yok etmez.

432 نابت : Dişini geçirdi. Isırdı.

433 الناعي = المخبر بالموت : Ölüm haberini getiren.

434 لحاه = لاهه و عناه : Levmetti.

435 el-Haziri, 84-85.

لَمْ يَدْرِ يَوْمَ الْبَيْنِ مِنْ حَيْرَةٍ
بَشَّرَ فِي صَالِحَةٍ أَمْ نَعَا

Ayrılık günü şaşkınlığından onun ölüm haberini mi yoksa
Onun için iyi haberimi getirdi farkına varmadı.

وَلَمْ أَطِقْ لَمَّا جَرَتْ أَدْمُعِي

لَهُمَا مِنَ الْحَرْقَةِ⁴³⁶ أَنْ أَمْنَعَا⁴³⁷

Tutuşmuş olmamdan dolayı akan gözyaşlarımı
durdurmaya gücüm yetmedi.

---

436 الحرقه : Ayrılık acısı.

437 el-Haziri, 85.

قافية الغين

أَرَى الْمَرَّةَ يَبْغَى⁴³⁸ وَالْحَوَادِثُ دُونَهُ

فَمَنْ بَيْنَ مَحْرُومٍ وَمُدْرِكٍ مَا يَبْغَى

Dünyanın musibetleri her an insanı vurmaya hazır bir halde iken
İnsanoğlunun isteklerin bitmediğini görüyorum.

فَإِنْ لَمْ يَنْلُ هَاءَتْ لِكَ نَفْسُهُ

وَإِنْ نَالَ مَا يَبْغَى وَأَدْرَكَهُ يَبْغَى⁴³⁹

İnsanoğlu istediği bir şeyi elde etmediyse ona karşı isteksiz olur.
İstedikini elde ettiyse daha fazlasını istemeye başlar.

يَا فَضْلَةَ⁴⁴⁰ الْمَاءِ فِي الْإِنَاءِ إِذَا

مَا الْكَلْبُ فِيهِ لِسَانُهُ⁴⁴¹ وَكَغَا

Sen köpeğin diliyle yaladığı kaptaki suyun fazlalığısın.

إِنْ نِلْتَ مِنْ عَرَضِي⁴⁴² الْمُحَالِ فَمَنْ

يُجِيبُ مَنْ قَالَ بَاطِلًا وَكَغَا⁴⁴³

Eğer sen bende ayıplanacak bir şey ararsan ki bulman imkansızdır.

438 بِيغَى = يَبْغَى : Bir şeyin peşinde koşuyor.

439 el-Hazirî, 87.

440 الْفَضْلَةُ : Yemek veya içecek artığı.

441 وَكَغَا : Köpek yaladı.

442 الْعَرَضُ = موضع الدم والمدح في الإنسان : İnsanın ayıplanacak veya övülecek yeri.

443 لَعَا : Batıl söz söyledi.

Yalan söz söyleyene kim cevap verir.

وَأَنْتَ عِنْدِي أَذْلٌ مِنْ حَمَلٍ

أَثْقَلَهُ وَسُقٌ⁴⁴⁴ حِمْلِهِ⁴⁴⁵ فَرَعَا

Sen benim yanımda, yükünün ağırlığı altında inleyen
bir deveden daha hakir birisin.

إِنْ كُنْتَ فِي هِجْوِي إِنْتَدَأْتَ فَمِنْ

هِجَائِكَ اللَّؤْمُ مِنْهُ قَدْ فَرَعَا⁴⁴⁶

Beni hicvetmeye başladığıysan, hicviyelerinde söyleyebileceğin
kötü laf bulamazsın.

444 : Devenin yükü = حمل البعير

445 : Yükünün altında inledi. رعى

446 el-Haziri, 87.

قافية القاف

أَيُّ خَلِيلٍ لَمْ يَخْنِبِي وَقَدْ
صَفَّالَهُ وَدِّي أَوْ⁴⁴⁷ رَاقَا

Dostlukta vefa gösterdiğim hangi arkadaşım
bana hiyanet etmedi ki.

هَيَّهَاتَ لَوْ حَاوَلْتُ تَعْدَادَهُمْ
مَلَأْتُ مِنْ ذَلِكَ أَوْرَاقَا⁴⁴⁸

Heyhat onların isimlerini saymaya kalksam,
isimleriyle uzunca sayfaları doldururdum.

قَدْ أَنْ لِي لَوْ رَتَيْتَ مِمَّا
أَلْقَاهُ فِي الْحُبِّ أَنْ تَرِقَّا

Aşktan neler çektiğimi bir bilebilseydin,
bana acıma zamanının geldiğini anlardın.

فَاعْطِفْ عَلَيَّ مُذْنِفٍ كَعَيْبٍ
إِذْ مِنْهُ مَلَكَتْ أَنْتَ رِقَّا⁴⁴⁹

Senin aşkımdan zayıf ve bitkin hale düşene merhamet et.
Sen onunla bir köleye sahip oldun.

447 راق : Halis oldu. Saf oldu.

448 el-Hazirî, 97.

449 el-Hazirî, 97.

أَرِيْقًا مِنْ رُضَائِكَ أُمَّ⁴⁵⁰ رَحِيْقًا

رَشَفْتُ فَلَسْتُ مِنْ سُكْرِي مُفِيْقًا

Kızıl şarap mı yoksa senin ağız suyunu mu yudumladım.

Bilmiyorum. Hala onun şarhoşluğundan ayılmadım.

وَلِلصَّهْبَاءِ⁴⁵¹ أَسْمَاءٌ وَلَكِنْ

جَاهَلْتُ بِأَنَّ فِي الْأَسْمَاءِ رِيْقًا

Şarabın bir çok ismi vardır.Fakat bu şaraplar

arasında ağız suyunun ismini bulamadım.

حَمَتْنِي عَنْ حُمِيَّا الْكَأْسِ نَفْسٌ

إِلَى غَيْرِ الْمَعَالِي لَنْ⁴⁵² تَتُوقَا

Yüce ideallerin dışındaki şeylere meyletmeyen nefsim

beni kadehlerin şarabından korudu.

وَمَا تَرْكِي لَهَا شُحًّا وَلَكِنْ

طَلَبْتُ فَمَا وَجَدْتُ بِهَا صَدِيْقًا⁴⁵³

İçkiyi terketmem yokluktan dolayı değildir.

Onda dostluk aradım fakat onda bulamadım.

450 الرحيق : Kırmızı şarap.

451 الصهباء = الخمر : İçki. Şarap.

452 توق : İştihak duyuyor.

453 Yakut, Mucemu'l-Udeba, 65; el-İsfahani, 418; el-Kutbi, 323; es-Safedi, 403.

قافية الكاف

أَيُّهَا الْمُظْهَرُ تُسَكَّا

لَيْسَ فِي نَاسِكَ نَاسِيكَ

Ey zühdünü izhar eden zahit

Senin bu toplumunda zahit yoktur.

أَعْلَقُ⁴⁵⁴ الْأَيْدِي بِذِي الدُّنْيَا

يَدَا نَاسِكَ نَاسِيكَ⁴⁵⁵

Senin bu toplumunun en zahidi

dünyaya sımsıkı sarılan kişidir.

سُبْحَانَ مَنْ بِجَمَالِ الحُسْنِ جَمَّلَكَ

مُوفِّرًا كُلَّ قُسْطٍ مِنْهُ جَمَّ لَكَ

Güzelliklerin en alasıyla seni güzelleştiren Allah,

güzelliklerin her çeşidinden sana bolca vermiştir.

حَتَّى تَرَكَ بِلَا مَثَلٍ تُقَاسُ بِهِ

أَمَّا أَتَمَّكَ أَوْصَافًا وَكَمَّلَكَ

Seni bütün güzel vasıflarla mükemmel yaratmakla

Biz seni emsalsiz biri görüyoruz.

454 : أعلق الأيدي بالدنيا : Dünyaya sımsıkı sarıldı.

455 el-Hazirî, 100.

فَكَمْ تَمَكَّنَ فِي قَلْبِ هَوَاكَ وَكَمْ
لَكَ إِسْتَرْقَ بِهِ حُرًّا وَكَمْ مَلَكًا

Senin aşkın sayısız kalbi fethetti.

Güzelliğinle nice hür insanı ve nice kralı kendine köle yaptın.

وَقَدْ أَتَيْتُكَ أَرْجُو مِنْكَ عَاطِفَةً

وَلَمْ يَحِبْ مِنْكَ رَاحٍ قَطُّ⁴⁵⁶ أَمَلَكًا

Sendem merhamet dilemeye geldim.

Sana ümit bağlayan hiç kimsenin ümidi boşa çıkmamıştır.

لَقَدْ بَرَعْتَ إِلَى أَنْ قَالَ قَائِلُنَا

⁴⁵⁷ أَمَالِكًا صَاغَكَ الرَّحْمَانُ أَمْ مَلَكًا

Bizim sözcümüz Allah seni melek olarak mı yoksa kral

olarak mı yarattı diyene kadar ihsanına devam ettin.

---

456 أملك : Sana ümit bağladı.

457 el-Haziri, 100.

قافية اللام

كَمْ صَاحِبٍ قَلْتُ عَلَّ ذَا لِي

يَفِي بِوَعْدِي فَمَا وَفَى لِي

Belki bu bana vefa gösterir dediğim nice arkadaşım
bana vefa göstermemiştir.

أَضَاعَ مَا كُنْتُ مِنْهُ أَرْجُو

وَخَابَ⁴⁵⁸ زَجْرِي بِهِ وَفَالِي

Ondaki bütün beklentilerimi boşa çıkardı.
Onunla ilgili bütün tahminlerim ve fallarım boş çıktı.

فَأَنْضَفَ عِنْدِي إِلَى رِجَالٍ

عِلْمِي لَهُمْ نَافِذٌ وَمَالِي⁴⁵⁹

Malca ve ilimce faydalı olduğum insanların listesine eklendi.

أَيُّهَا الْعَاجِزُ الْمَوَاعِدُ نَفْسِي

مِنْهُ مَيْلًا قَدْ آتَى لِي أَنْ تَمِيلًا

Ey yalancı vaatlerle nefsimi bıktıran sevgilim
Artık bana meyietme zamanın gelmiştir.

458 عاب زجوي : Tahminlerim boş çıktı.

459 el-Haziri, 109.

كَمْ إِلَى كَمْ إِذَا جَنَيْتَ فِدَائِي تُك

شِبْرًا بَاعَدْتَنِي أَنْتَ مِيلًا

Ben sana bir adım yaklaşırken
sen benden bir mil uzaklaşırsın.

أَنْفَذْتُ حَسْرَتِي عَلَيْكَ وَدُمُوعِي

إِذَا سَأَلْتَ مِنْهَا فُرَاتًا وَنِيلًا

Hasretimi sende tükettim. Senin için akan gözyaşlarım
aksaydı Fırat ve Nil olurdu.

مَا لِسَانِي إِذَا أَحْبَبْتُكَ غَيًّا

عَنْ جَوَابِي وَلَا حُسَامِي كَأَيْلًا

Ne sana cevap vermekten dilim acizdir.
Ne de düşüncem yetersizdir.

مَا الَّذِي عَاقَ⁴⁶⁰ أَنْ تَقُولَ لِغَيْرِي

حِينَ رَامَ الْوِصَالَ مِنْكَ كَلِي⁴⁶¹ لَا

Bana hayır dediğin gibi sana yaklaşmak isteyen
kişiye hayır demenin sebebi nedir.

أَغْنَمُ مِنَ اللَّذَاتِ مَا

تَقْضِي بِهِ النَّفْسَ الْعَلَالَةَ

Lezetlerin en yücesi hasta gölünü iyileştirenidir.

460 عاق - منع : Mani oldu. Meşgul etti.

461 el-Haziri, 109.

وَأَكْسَبُ عَلِيَّ إِنِ اللَّذَاذَةُ

لِلْفَتَى كَسَبَ الْعُلَى لَهُ ⁴⁶²

Delikanlı için en karlı şey yücelikleri elde etmesidir.

يَا مَنْ تَسَلُّ عَلَيْنَا مَنْ لُوحِظُهُ

بِإِضْ ⁴⁶³ وَ تَشْرَعُ مِنْ أَلْحَاظِهِ ⁴⁶⁴ أَسَلُ

Ey bakışlarıyla bize kılıç çeken ve bakışlarıyla

bize oklar fırlatan.

بِحَقِّ مُعْطِيكَ هَذَا الْحُسْنَ صِلْ دَنْفَا

فِيَأْتِنِي مِنْكَ غَيْرَ الْوَصْلِ لَا أَسَلُ ⁴⁶⁵

Sana bu güzelliği verenin aşkına perişan haldeyim bana yaklaş

Vuslattan başka bir şey istemiyorum.

قَدْ آنَ أَنْ تُحْنُو عَلَيَّ

وَأَنْ تَرْقَ لِسُوءِ حَالِي

Artık bana muhabbet göstermenin ve bu kötü halime

acımanın zamanı gelmiştir.

وَتُجِيرُنِي مِنْ لَوْعَةٍ

جِسْمِي لَهَا بِالسُّقْمِ ⁴⁶⁶ حَالِي

Vucudumu zayıf düşüren bir acıdan beni kurtarmanın

zamanı gelmiştir.

462 el-Hazirî, 109.

463 : البيض = السيف Kılıçlar.

464 : أسل = رمح Mızrak.

465 el-Hazirî, 109.

466 : حالي = متغير Değişmiş.

فَأَنْظُرْ إِلَى حَسَدِي فَقَدْ

صَيَّرْتَهُ مِثْلَ الْخِلَالِ

Vucuduma bak onu bir çuvaldız kadar ince hale getirdin

يَا بَاخِيلاً مِنْهُ عَلَيَّ

بِمَا أُحَاوِلُ مِنْ⁴⁶⁷ نَوَالٍ

Ey benim taleblerime karşılık vermede cimri davranan

لَا أُعْطِي الْوَأَشِي إِلَيْكَ

لِهَجْرَتِي مَا قَدْ نَوَى لِي

Beni terketmeden dolayı düştüğüm hali sana

anlatacak dedikoducuya sırrımı vermem.

يَا مَنْ وَفَّيْتُ لَهُ بِمِيثَاقِ

الْوُدَادِ فَمَا وَفَى لِي

Dostluk ahdinde ben sana vefa gösterdim.

Oysa sen bana karşı vefa göstermedin.

مَا أَنْتَ أَوْلُ صَاحِبٍ

أَخْطَأُ بِهِ زَجْرِي وَفَالِي⁴⁶⁸

Sen tahminlerimi çürüten ve fallarımı yanlış

çıkaran ilk kişi değilsin.

467 نائل=نوال : Hediyeleer. Atiyyeler.

468 el-Haziri, 109.

أَرْضِي بِسَكْنِي بَلْدَةً لَمْ أَجِدْ بِهَا

سِوَى جَاهِلٍ أَوْ زَاهِدٍ فِي الْفَضَائِلِ

Cahillerden ve faziletsiz kişilerden başka kimsenin
bulunmadığı bir yerde kalmaya kendimi razı eder miyim.

وَأَلْبَسُ ثَوْبَ الْهَوْنِ فِيهَا إِذَا نَبَتُ

بِفَضْلِ فَكَمٍ مِنْ مُذْهَبٍ فِي الْفَضَائِلِ

Faziletin bulunmadığı bu yerde aşağılık elbisesini
kendime giydirir miyim.

فَبِئْسَ الْفَتَى مَنْ تَحَمَّلَ الضَّمِيمَ نَفْسَهُ

وَيَأْلَفُ لِلتَّسَائُلِ بَسْطَ⁴⁶⁹ الْأَنَامِلِ

Haksızlıklara boyun eğen ve el avuç açmaya alışan genç
ne kötü bir delikanlıdır.

أَرَى الْمَمُوتَ أَحْلَى مَوْرِدًا مِنْ⁴⁷⁰ تَبْدَلِي

وَرَدِّ ضَنِينِ⁴⁷¹ بِالنَّدَى فِي الْأَنَامِ لِي⁴⁷²

İnsanlara el avuç açacağıma ve insanların
minnetlerine boyun eğeceğime ölmeyi tercih ederim.

469 El avuç açmak : بسط الأنامل

470 Temiz ve güzel giyinmeyi terketti : تبذل = ترك التزين و التحمل

471 Cimri olan kişi : ضنين

472 el-Hazirî, 109.

مَنْ مُنْصِفِي مِنْ سَاحِرِ طَرْفُهُ

دَلَّهُ 473 عَقْلِي صَرْفُهُ 474 الْبَابِلِي

Büyülü bakışlı birisinden beni kim koruyacaktır.

Sihirli davranışları benim aklımı şaşırttı.

إِنْ جِئْتُهُ أَشْكُو طَوِيلَ الْبَلَاءِ

إِلَيْهِ قَالَ: أَصْبِرْ مِنَ الْبَابِ لِي

Uzun zamandır beni bırakmayan belayı şikayet etmeye geldiğimde
kapısının arkasından biraz daha sabret diyordu.

وَإَيْنَ لَنِي صَبْرٌ عَلَيْهِ وَقَدْ

أَيْسَتْ نَفْسِي مِنْهُ فِي النَّائِلِ

Gönlüm onun ihsanından ümitsiz bir halde iken

bu acılara nasıl sabredebilirim ki

أَيُّ سُرُورٍ لِي فِي قُرْبِهِ

وَأَيُّ حُزْنٍ مِنْهُ فِي النَّأْيِ لِي 475

Bana yakın olmasının nesine sevineyim

Benden uzak olmasının nesine üzüleyim.

وَسَائِلَةٌ تُسَائِلُ عَنْ فِعَالِي

وَعَمَّا جَازَ فِي الدُّنْيَا جَمَالِي

Benim fiillerimi ve dünyada yaptığım guzellikleri sorana

473 دله : Aşktan sarhoş etti.

474 البابلي : Büyüleyici, efsunkar.

475 el-Hazirî, 109.

نَقَلْتُ إِلَى الْمَعَالِي حُسْنَ قَلْبِي
و فِي سُبُلِ الْمَكَارِمِ لَجَّ مَالِي

Kalbimin güzelliği beni yüceliklere taşıdı.

Mallarımı şerefli işlerin yolunda harcadım.Derim.

إِذَا اسْتَصْرَخْتَ فِي فَخْرِ شَمَائِلِي

⁴⁷⁶ فِعَالِي وَ الْفَخَارِ فَالْجَمَالِي

Özelliklerimi soracak olursan fiillerim övünülecek

Güzelliklerdir.

قَدْ أَرْخَصْتَنَا ⁴⁷⁷ الْحَاجَاتُ فِيهِمْ

فَكَيْفَ بَعْدَ الْإِرْخَاصِ نَعْلُو

Muhtaç olmamız bizi onların nazarında değersiz yaptı.

Bu halimizden sonra nasıl kıymetli olabiliriz ki.

فَلَسْتُ أَدْرِي أَهْمُ ⁴⁷⁸ نَعْلُو

⁴⁷⁹ أَمْ نَحْنُ أَمْ ذَا الزَّمَانِ نَعْلُو

Bilmiyorum ki onlar mı soysuz yoksa bizler mi

Yoksa asıl bozuk olan zaman mı

476 el-Haziri, 108.

477 أرخصنا : Bizi ucuz yaptı. Değersiz yaptı.

478 نعل = نعل : Babası belli olmayan. Soysuz.

479 el-Haziri, 110.

قافية الميم

مَضَى الكُرماءُ وانْقَرَضُوا فَهُمْ فِي

ثَرَى الأَجْداثِ أَصداءٌ⁴⁸⁰ وهام

Şerefli insanlar yok olup gittiler.

Onlar şimdi mezarların tozu toprağı oldular.

وَأَضْحَى ذِكْرُهُمْ لِذَوِي الأَمَانِي

ضَلالاً فِيهِ قَد تَهاؤُوا وَهاْمُوا⁴⁸¹

O şerefli insanları anmak vefalı kişiler için bir zelillik oldu.

آل⁴⁸² مَا كانَ يَمْنِينِي بِهِ

مِنْ تَدانِيهِ إِلى أَنْ آلمَا

Daha önceleri minnet edip bize yaklaşıyordu.

Şimdi bize acı verecek kadar yaklaştı.

كُنْتُ أَبغى الوَصْلَ حَتى⁴⁸³ صارَما

رُمْتَهُ العِلَّةَ فِي أَنْ صارَما

Ben ondan vuslatı istiyordum.

O ise bana öyle sert davranıyordu ki ölmeyi istemeye başladım.

480 الضدى = أصداء : Ölünün kabirde dolaşan ruhu.

481 el-Haziri, 121.

482 آل : Esirgedi. Bağışladı.

483 صارما : Alakayı kesti. Bozuştu.

سَأَلَ مَا فِي الْعَيْنِ مِنْ دُمْعٍ وَقَدْ
حَارَبَ الْقَلْبَ فَمَا أَنْ سَأَلِمَا

Gözlerimdeki bütün gözyaşlarımı döktüm.

Buna rağmen o kalbimle barışmadı

عَادَ مَا غَرَّكَ فِيهِ لَمْ يَكُنْ
لِرَشَادٍ فِي هَوَاهُ عَادِمَا

Seni aldatan hareketlerini tekrar etti.

Ona olan bu aşkınla yolundan olacaksın.

ثُمَّ نَادَى مَنْ يُسَلِّي لَهُ فَقَدْ

⁴⁸⁴ طَالَ مَا أُمْسِيَتْ فِيهِ نَادِمَا

Onu unutturacak birisini çağır.

Yoksa pişmanlıkların uzun olacaktır.

---

484 el-Hazirî, 121.

قافية النون

فَتَّنَ النَّاسَ أَهْيَفَ⁴⁸⁵ عَظَفَتْ صُدْغَاهُ

فِي الْخَدِّ عَظْفَةَ⁴⁸⁶ الصَّوْلَجَانَ

İnce belli birisi insanları kendisine meftun etti.

Şakaklarındaki saç lüleleri solucan gibi kıvrım kıvrımdı.

مَلَكٌ فَهُوَ جَانٍ صَوُولٍ

وَعَجِيبٌ أَنْ يُظْهِرَ الصَّوُولَ جَانِي⁴⁸⁷

Saldırgan bir canî olmasına rağmen kalbimin sultanı oldu.

Saldırgan canînin saldırganlığını gizlemesi şaşırtıcıdır.

لَوْ تَوَجَّهْتَ رَأْسِي بِتَاجَيْنِ

وَسَوَّرْتَنِي بِسِوَارَيْنِ

Başıma iki taç koysan ve kollarıma iki bilezik taksan

لَمْ يَحْظِ قَلْبِي مِنْ جَمِيعِ الَّذِي

كَسَبْتُ مِنْهَا بِسَوَى⁴⁸⁸ رَيْنِ⁴⁸⁹

Kalbim gönül sıkıntısının dışında bir şey kazanmadı.

485 : الأهيف : İnce belli.

486 : الصولجان : Solucan.

487 el-Haziri, 138.

488 : الرين : Gönül darlığı.

489 el-Haziri, 138.

بِنْتُمْ فَمَا كَحَلَّ⁴⁹⁰ الْكَرَى

لِي بَعْدَ وَشَكِّ⁴⁹¹ الْبَيْنِ عَيْنَا

Gittin. Ayrılık gününden bu yana uyku gözlerimi sürmelemedi.
(ayrıldığıımız günden bu yana gözlerim uykuyu görmedi.)

وَلَقَدْ غَدَا كَلْفِي بِكُمْ

أُذْنَا عَلَيَّ لَكُمْ و⁴⁹² عَيْنَا

Size olan tutkum benim üzerim sizin gözünüz kulağınız oldu.
(size olan tutkum sizi sürekli yanımda taşıdı.)

فَأَسَلْتُ بَعْدَ فِرَاقِكُمْ

مِنْ نَاطِرِي بِالِدَّمَعِ⁴⁹³ عَيْنَا

Siz ayrıldıktan sonra sizin arkanızda göz yaşlarımdan bir pınar akıttım.

فَحَكَّتْ مَدَامِعُهَا الْغُزَارُ

مِنْ الْغُيُومِ الْغُرِّ⁴⁹⁴ عَيْنَا

Gözl pınarlarımdan akan yaşlar kara bulutlardan dökülen yağmurlara benziyordu.

490 كحل الكرى عينه : Uyku gözünü sürmeledi. Yattı.

491 وشك البين =سرعة الفراق : Ani ayrılık.

492 عين = حاسوس : Casus. Birisini sürekli takib eden

493 عين : Su pınarı.

494 عين : Bol yağmur.

جَادَتْ عَلَيَّ أَنْ شَفَى

عَيْنًا لَهُمْ لَمْ تَلْقَ عَيْنًا

Ona bir bakış atmakla şifa bulmak için gözyaşı döktü

مِنْ كُلِّ وَاضِحَةٍ⁴⁹⁵ التَّرَائِبِ

سَهْلَةَ الْخَدَّيْنِ⁴⁹⁶ عَيْنًا

Düz yanaklı zarif tenli ve geniş gözlü birisini göremedi.

غَرَاءُ تَحْسَبُ وَجْهَهَا

لِلشَّمْسِ حِينَ تَرَاهُ⁴⁹⁷ عَيْنًا

Ğarra idi. Yüzünü gördüğün zaman güneşi gördüğünü zannedersin.

أَمْسَيْتُ فِي حُبِّي لَهَا

عَبْدًا أَضَامُ وَ كُنْتُ⁴⁹⁸ عَيْنًا

Ben insanlar arasında seçkin bir yere sahip olmama rağmen
aşkımdan dolayı onun kulu kölesi oldum.

لَا قَرَرْتُ رُكْبًا بِالرُّكَّابِ

إِذْ بِهِنَّ سَرِيْنٌ⁴⁹⁹ عَيْنًا

Onlar bineklerine binmiş bir halde iken binekleri yola koyulurken

Bu manzara kimsenin koşuna gitmez.

495 التَّرَائِبِ : Göğüs kemikleri. واضحة الترائب : Teninin açıklığından göğüs kemikleri görülen.

496 عيناء : Büyük gözlü. Burada hemze şiir için düşmüştür.

497 عين الشمس : Güneşin nuru, parlaklığı.

498 عين القوم : Bir topluluğun lideri. Ayanı

499 عينا : Cemaat grup.

غَاظَ الْحَسُودَ لَنَا الْوِصَالَ
فَلَا رَعَاهُ اللَّهُ⁵⁰⁰ عَيْنًا

Bizi kıskana buluşmamıza çok üzüldü.

Allah onun kulluğunu iyi gözetmesin.

فَدَمَمْتُ حَرْفًا عَايَنْتُ

عَيْنَايَ فِي أَوْلَاهُ⁵⁰¹ عَيْنًا

Başında ayn harfi olan bir kelimeyi gödüğümde onu zemmettim.

(Casusu hatırlatığı için böyle kelimeyi sevmem.)

كَأَنْتُ تُنَاصِفُنَا بِصَافِي

الْوُدِّ لَا وَرَقًا وَلَا⁵⁰² عَيْنًا

Daha önceleri dostlukta bize vefa gösteriyordu.

Bir gün altın bir gün gümüş olmazdı. (kılıktan kılığa girmezdi.)

لَهْفِي⁵⁰³ وَقَدْ أَبْصَرْتُ فِي

مِيزَانِ ذَاكَ الْوِصْلِ⁵⁰⁴ عَيْنًا

Bu dostluk terazisinde dengeyi görmediğime yanıyorum.

كَمْ مِنْ أَخٍ فِينَا وَعَى

مَا لَمْ نَكُنْ فِيهِ وَعَيْنًا

Bizim bu konuda idrak edemediğimizi

nice arkadaşımız idrak etmiştir.

500 عين : Raiyyet.

501 العين : Ayn harfi.

502 عينا : Noksan eksiklik.

503 لهفي = كلمة يتحسر بها : Ah çekerken söylenen kelime.

504 عين : Noksan.

و مُصَاحِبٍ صَنَّفْتُ فِي

غَدْرَاتِهِ لِلْعَيْنِ⁵⁰⁵ عَيْنًا⁵⁰⁶

Ve nice dostlarım vardı ki onların hiyanetlerini yazmakla
Kitab'l-Ayn'a denk bir kitap oluşturdum.

لَوْ أَنَّ قَلْبَكَ لَمَّا قِيلَ قَد بَانُوا

يَوْمَ النَّوَى صَخْرَةٌ صَمَاءُ⁵⁰⁷ صَوَانُ

Ayrılık günü onlar yola koyuldu dendiğinde
kalbin bir kaya parçası yada çakmak taşı gibi sert olsa bile

لَعِيلَ صَبْرُكَ مَغْلُوبًا وَ نَمَّ⁵⁰⁸ بِمَا

أَخْفَيْتَهُ مُذْمِعٌ لِّلَسْرِ⁵⁰⁹ صَوَانُ

Ağlamamk için sabrına yenik düşeceksin.
Senin gizlemeye çalıştığın sırrını akan gözyaşların ortaya çıkaracaktır.

زَجَرْتُ أَشْيَاءَ فِي أَشْيَاءَ تُشْبِهُهَا

إِذْ بَيْنَهُنَّ رِضَاعَاتٌ وَ أَلْبَانُ

Birbirine benzeyen eşyaları karşılaştırdım.
Aralarında süt kardeşliği olduğunu gördüm.

505 العین = كتاب العين : el-Halil b. Ahmed el-Farahidi 'nin yazdığı ünlü Arapça sözlük.

506 Yakut, **Mucemu'l-Udeba**,61-64; Haziri`de sadece ilk üç beyit vardır.

507 الصوان : Çakmak taşı.Sert bir taş.

508 نم به : Bir şeyi ortaya çıkardı.

509 صوان = حانظ : Saklayan, gizleyen.

فَقَالَ لِي الطَّلْحُ⁵¹⁰ : يَوْمٌ طَالِحٌ وَ نَوَى

و حَقَّقَ الْبَيْنَ عِنْدِي مَا وَأَى⁵¹¹ الْبَانُ

Talh ağacı, bana bugün için ayrılık ve acılı bir gündür dedi

Kavak ağacının sözü ise gerçeğin ta kendisini bana harırlattı.

وَأَسْتَحَلَبْتُ حَلَبَ⁵¹² حَفْنِي فَأَنْحَلَبَا

وَبَشَّرْتَنِي بِحَرِّ الْقَتْلِ⁵¹³ حَرَّانُ

Halep benim gözlerimi sağdı ve gözyaşlarım akmaya başladı.

Harran ise ölümün acısını bana müjdeledi.

فَالْحَفْنُ مِنْ حَلَبٍ مَا أَنْفَكَ مِنْ حَلَبٍ

وَالْقَلْبُ بَعْدَكَ مِنْ حَرَّانَ حَرَّانُ⁵¹⁴

Halep'ten çıktığımdan bu yana gözyaşlarım durmadı.

Senden sonra kalbim acılardan dolayı yangınlar içindedir.

الْجِسْمُ بَعْدَكَ قَدْ عَذَّبْتُهُ فَضَنَى

وَالطَّرْفُ مِنْ رَقْدَةٍ حَالٍ وَمِنْ⁵¹⁵ وَسْنٍ

Senden sonra vücuduma işkenceler çektirdim ve zayıf düştü.

Sen gittkten sonra uykuyu veya kestirmeyi bile görmedi.

510 الطَّلْحُ : Gölgeği olan ağaç. شجر طويل لعل ظل

511 الْبَانُ = شجر يسمو و يطو في استواء : Yüksek ve dik bir ağaç çeşidi. Kavak.

512 حَلَب : Kuzey Suriye' de önemli bir şehir.

513 حَرَّان : Şanlı Urfaya bağlı bir kaza. Tarihi bir kent.

514 el-Kıfî, 331-332; İbnü'l-Adim,366; İbn Tağberdi' de Sadece son beyit vardır.

515 الوسن = النوم : Uyku.

وَكَانَ قُرْبُكَ اسْنَى مَا حَظَيْتُ بِهِ

فَبَانَ كُلُّ نَفْسٍ بَعْدَهُ وَسَنِي

Senin yakınlığın hayatımda gördüğüm en iyi şansımdı.

Sen benden uzaklaştıktan sonra hayatın bütün güzellikleri benden uzaklaştı.

وَأَيَّ حِلٍّ مِنَ الْخُلَانِ سَامَحَنِي

بِقُرْبِهِ الدَّهْرُ لَمْ يَرْحَلْ وَلَمْ يَبِينِ

Zaman hangi dostumu benden alıp götürmediki.

قَدْ بَانَ بِالْبَيْنِ سِرٌّ كُنْتُ أَكْتُمُهُ

516 وَلَوْ مَلَكَتُ عِنَانَ الدَّمَعِ لَمْ يَبِينِ

Ayrılık günü, içimde gizlediğim bir sırrımı ortaya çıkardı.

Gözyaşlarımı tutabilseydim bu sırrım ortaya çıkmazdı.

قافية الماء

تَيِّمَنِي شَادِنُ يَرَى بَصْرِي

فِي وَجْهِهِ لِلْجَمَالِ⁵¹⁷ أَمْوَاهَا

Bir ceylan yavrusu beni kendisine esir etti.

Gözlerim onun yüzünde güzelliği dalgalanıyor halde görmektedir.

فَلَسْتُ أُدْرِي أَاهُ أَكْثَرُ فِي

هَوَاهُ وَجَدًّا عَلَيْهِ أَمْ وَاها⁵¹⁸

Bilmiyorum ki ona olan özlemlerimden dolayı onun için

ahları mı yoksa vahları mı tekrar etsem

صَدَّ عَقِيبِ الْوِصَالِ مَنْ لَمْ

يَعْدِلَ لَنَا غَدْرُهُ وَفَاهُ

Kalleşliği vefasına denk olmayan birisi

buluşmamızdan hemen sonra yüzünü çevirip gitt.

يَا حَبِّذَا لَوْ وَفَى فَأَمْسِي

مُقَبَّلًا ثَغْرَهُ وَفَاهُ⁵¹⁹

Bana vefa göstermiş olsaydı ne güzel olurdu.

Her akşam onun dişlerini ve dudaklarını öperdim.

517 : الموهبة = أمواها = الحسن و ترقق الماء في وجهه

518 el-Hazirî, 148.

519 el-Hazirî, 148.

كَمْ مِنْ صَدِيقٍ أَفْنَىٰ اصْطَبَارِي
مِنْ فِعْلِهِ الْمَكْرُورِ⁵²⁰ الدَّوَاهِي

Nice dostum, bana karşı büyük suçlar ve kötülükler yaparak benim sabrımı taşırdı.

سَبِيلُ وُدِّي لَهُ التَّصَافِي

و وُدَّهُ حِينَ وُدِّ⁵²¹ وَاِهِي⁵²²

Ben dostluğumda muhlis olmaya çalışıyorum.

O ise dost olmaya çalışsa da dostluğu soğuktur(candan değildir)

صِرْتُ فِي النَّاسِ أَحْنَبِيًّا لِأَنِّي

فِي زَمَانٍ لَمْ أَلْقَ فِيهِ وَفِيًّا

Ben bu insanlar arasında yabancı birisi oldum.

Çünkü öyle bir zamandayım ki vefalı bir dost bulamadım.

فِيهِ غَدْرٌ وَفِيَّ حُسْنٌ وَفَاءٌ

فَتَأَمَّلْ مَا قُلْتُ فِيهِ وَفِيًّا⁵²³

Onda hiyanet bende ise sadakat vardır.

Benim hakkımda söylediklerimi ve onun hakkında dediklerimi bir düşün.

مُنْذُ عَرَفْتُ الزَّمَانَ وَالنَّاسَ

أَصْبَحْتُ وَحِيدًا تَخَالِنِي سَامِرِيًّا

Zamanı ve insanları tanıdığım günden beri yalnızım.

Bu halimle beni samiri zannedersin.

520 الدَّوَاهِي = المَكْرَات : Kötülükler. Kötü fiiller.

521 وَاِهِي : Önemsiz. Soğuk.

522 Haziri, 149.

523 Haziri, 149.

قَلِّ بِالْفَضْلِ مَن يُسَامِي وَلَكِن

سام شبعاً من شئت أو سام رياءً⁵²⁴

Faziletleriyle yücelen kişilerin sayısı azaldı.

Şimdiki insanlar ya karın doyumakla yada riya yaparak yücelmekte.

أَقْسَمْتُ بِالْمُبْدِعِ الْأَشْيَاءِ سَائِرَهَا

خَلَقًا وَمَمْرُضُهَا يَوْمًا وَشَافِيَهَا

Bütün mahlukatları yaratıp güzelleştiren sonra onları hasta edip iyileştiren

Allah'a yemin ederim ki

إِنِّي امْرُؤٌ لَمْ أَطَاوِعْ فِي مَحَبَّتِكُمْ

مَنْ سَامَنِي سَفَهَا أَوْ مَنْ وَشَى فِيهَا⁵²⁵

Ben sizin muhabbetinizde beni kınayanlara veya beni

ayıplayanlara kulak asmayacağım.

أَذَابَ السُّقْمِ فِي حُبِّهِ جِسْمِي

فَلَمْ تَلْمَحْ لَهُ الْأَبْصَارُ⁵²⁶ فِيهَا

Aşkından çektiğim ızdıraplar vücudumu eritti.

Artık gözler vücudumun gölgesini göremez oldu.

524 el-Hazirî, 149.

525 el-Hazirî, 149.

526 الفى : Gölge

وَقَدْ كَانَ الْجِمَى قَلْبِي فَلَمَّا

عَرَاهُ صَارَ⁵²⁷ لِأَشْوَاقٍ فَيَا⁵²⁸

Benim kalbim sağlam bir kaleye benziyordu.

Aşka izin verince sıkıntı ve acıların gölgeliği oldu

---

527 : صار للأشواق في : Acı ve özlemlerin gölgeliği oldu.

528 el-Haziri,149.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONULARINA GÖRE ŞİİR ÇEŞİTLERİ

el-Hasan b.Esed el-Farikî, kendisinden önce yaşamış Arap şairlerinin söylemiş olduğu bütün alanlarda şiirler söylemiştir. Söylemiş olduğu bu şiirlerini yaşadığı asrın edebî ve sanatsal modasına uymakla beraber kendi şahsiyetine ve zevkine uygun olarak nazmetmiştir. Şiirlerinde gazel, medih, hiciv, fahr, şaraba dair, arkadaşlığa dair, sitem ve hikem-vaaz gibi şiir konularını işlemiştir. Ancak elimizdeki mukattalarına baktığımızda gazel, hikmet-vaaz ve sitem türü şiirlerinin daha ağır bastığını görmekteyiz. Bu durumun sebebini araştırarak olursak, yaşamış olduğu başarısız siyasî hayatın ve yaşadığı devirde İslam aleminin içinde bulunduğu siyasî çalkantıların bu durumda önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla el-Farikî sırf şiir söylemek için değil şiirleriyle yaşadıklarını ve kendi iç dünyasını ifade etmek istemiştir.

Şiirleri konularına göre isimlendirme hususunda edebiyat eleştirmenlerinin üzerinde ittifakla kabul ettikleri istilahlar yoktur. Arap şiir sanatlarını isimlendirmede edebiyat eleştirmenleri arasındaki görüş farklılığı eskiden beri süregelmiştir. Mesela Kudame rise sanatını medih sanatının bir babı olarak kabul etmiştir. Ona göre bu iki sanat alanının kelimeleri ortaktır. Öyleyse her ikisi aynı alanın sanatlarıdır.⁵²⁹

Biz, el-Farikî'nin elimizdeki mukattalarını konuları itibariyle duygusal, ictimai ve edebî olmak üzere üç ana grupta sınıflandırmayı uygun bulduk. Ömer Farruh ve Said el-Afğanî el-Farikî'nin işlediği şiir sanatlarını zikrederken bizim tasnifize uyacak şekilde zikretmişlerdir.⁵³⁰

I. Duygusal şiirleri.

el-Farikî bu alanda söylemiş olduğu şiirleriyle kendi iç dünyasını, duygularını, ümitlerini, acılarını, aşkını ve lehvini ifade etmek istemiştir. Bunlar da gazel, fahr, şaraba dair ve vasf gibi şiirleridir.

---

⁵²⁹ Kudame, *Nakdu's-Şi'r*, 33.

A.Gazel:

Arap edebiyat eleştirmenlerine göre aşk ve kadına dair bütün şiirler gazeldir⁵³¹. Bu tür şiirler, bazen sevgilinin diyarları ve izlerini zikredip ona olan özlemi ve ona olan aşkı haykırmak, bazen onunla konuşarak duyguları ifade etmek bazen de sevgilinin güzelliklerini tasvir etmek şeklinde gelmektedir. Kudame ve İbn Raşık bu tür şiirlerin bir kısmına nesib bir kısmına gazel diğer bir kısmına da teşbib demişlerdir. Bu şahıslara göre sevgiliye ait yerleri ve izleri anarak sevgiliye olan özlemi ifade eden kısmına nesib denir. Sevgili ile konuşma tarzında geçen ve aşkı ifade eden kısmına da gazel denir. Sevgilinin güzelliklerini ve vasıflarını ifade eden kısmına da teşbib denir.⁵³² Cahiliyye Döneminde gazel ile ilgili beyitler kasidenin içinde dağınık bir şekilde gelirdi. Gazel Emeviler Dönemi'nden itibaren müstakil kaside ve mukattalar şeklinde nazmedilmeye başlandı.⁵³³

el-Fariki'nin gençlik dönemine ait elimizde bilgiler olmamasına rağmen geçliğinde aşk ızdırabından büyük acılar çektiğini şiirlerinden tahmin edebiliyoruz. Çünkü şiirlerinin çoğu bu alandadır. Acaba bunları söylerken sadece şairleri taklid etmek için mi söylemiş yoksa bizzat kendi duygularını mı ifade etmiştir. Şiirlerine baktığımızda aşkına karşılık bulamadığını ve sevgilisinin reddinden çokça şikayet ettiğini görmekteyiz. Uslub açısından da bu alandaki şiirleri farklıdır. Bazı muakattaları eskilerin uslubu olan sevgilinin diyarına gelip ağlamak veya göç kervanının peşinde gözyaşı dökmek şeklindedir. Bazı mukattaları ise teşbib ve gazel şeklindedir.

وَلَمَّا سَمِعَتِ الْحَادِيْنَ تَرْتُمَا

وَقَائِلَهُمْ وَالْعَيْسَ تَحْدِي بِهِمْ حَثُوا

أَسَلْتُ دَمُوعَ الْعَيْنِ حِينَ ارْتَوَتْ بِهَا

رِمَالِ النَّقَافِي أَثْرَهُمْ وَالنَّقَاحِثِ

531 Kudame ,46-48;Ahmed, Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Arabî*, , 137; Muhammed Ğuneymi, *en-Nakdu'l-Edebi'l-Hadis*, 188-191.

532 Bedevî, 138; Ğuneymi,188.

533 Ğuneymî, 188.

Bu mukatta el- Farikî'nin şiirlerindeki nesibe bir örnektir. Bu mukattasında göç eden sevgilisinin kervanın arkasında göz yaşları dökerek ağlamaktadır. Yüklerini develere yüklemiş hızlıca hareket eden sevgilisinin kervanını görünce duygulanır ve bu durum karşısında ağlamaya başlar. Bilindiği üzere göç ayrılığı ifade eder. Bu ayrılık açısından dolayı döktüğü gözyaşları o kadar çoktur ki çakıl taşlarını bile ıslatmıştır.

شَاب رَأْسِي لْفَرْطِ مَا أَنَالَاق

مِن هَوَاكُم أَيَّامِ شَرْخِ الشَّبَابِ

وَفَرَانِي سَيْفِ الْجَفَا بِشَبَاهِ

أَيِّ دَاءٍ مِنْ جَرَحِ ذَاكَ الشَّبَابِ بِي

Burada ise aşkına karşılık vermeyen sevgilisinin kendisine vermiş olduğu cefadan yakınmaktadır. Sevgilisinin verdiği acı ve keder o kadar şiddetlidir ki gençliğinin ilk yıllarında olmasına rağmen saçlarına aklar düşmüştür. Aşk şaşkınlığı içinde bu ayrılık açısından kurtulmanın çaresini aramaktadır.

وَأَصْبَحْتُ قَدْ أَحْلَصْتُ فِيكَ إِنَابَةً

شَأْوَتْ بِهَافِي الْحَبِّ كُلِّ مُنِيبِ

فَصِلْنِي وَصَالًا فِيهِ آمِنٌ كَاشِحَا

مُنِيَّتُ بِهِ فِي حَبِّكُمْ وَمُنِي بِي

Burada aşkında vefalı olduğunu ve ve sevgide bütün aşıkları geçtiği söylerken sevgilisinden vuslatı arzuladığını ifade etmektedir. Sevgilisine olan aşkıdan dolayı düşman olduğu kişilerin belasından emin olmak için sevgilisinden vuslatı istemektedir.

يَا نَاكَثَ نَقْضِ الْعَهْدِ وَلَمْ يَخْفِ

مَافِي كِتَابِ عَتِيدِهِ وَرَقِيبِهِ

أَنْضَى هَوَاكَ شَبِيبَتِي وَذَوَى بِهِ

عُودِي لَهُ وَ عُرِيْتُ مِنْ وَرَقِي بِهِ

و رِحوتُ أَنْ تَرْقِيَ بَعْدَكَ أَيُّنَ مَنْ

رَامَ الرَّقِّيَّ بَعْدَهُ فَرَقِيَ بِهِ

Bu mukattasında aşkına vefa göstermeyen sevgilisine sitem etmektedir. Sevgilisine vefasızlığından dolayı büyük günah işlediğini hatırlatmakta ve aşkına karşılık vermediğinden dolayı gençliğinin mahvalduğunu ve aşk acısından dolayı sararıp solduğunu söylemektedir.

بَاتَارِكِي وَ نَجُومَ اللَّيْلِ أَرْقُبُهَا

إِذَا إِدْلَهَمَ ظِلَامٌ حَالِكٌ وَ دَجَا

أَبْكِي فَإِنْ عَزِنِي دَمْعٌ بِكَيْتُ دَمًا

حَتَّى تَحَالَ بِعَيْنِي دَامِيَا وَ دَجَا

هَجَرْتَنِي ظَالِمًا لَمَّا عَلِمْتَ بِمَا

مِنْ نَارِ حَبِكَ فِي الْأَحْشَاءِ فَدَوَّلَجَا

وَ لَسْتُ جَلِدًا عَلَى الْهَجْرَانِ فَارِثٌ لِمَنْ

إِلَيْكَ قَدْ فَرَمِنْ تَعْذِيبِهِ وَ لَجَا

بِنَيْتُمْ فَمَا لِحِظِ الطَّرْفِ الْوَلُوعِ بِكُمْ

شَيْئًا يَسْرِبُهُ قَلْبِي وَ لَا لِمَحَا

فَلَوْ مَحَا فَيُضِ دَمْعٍ مِنْ تَكَائِرِهِ

إِنْسَانَ عَيْنٍ إِذَا إِنْسَانَهُ لَمَحَا

Bu mukattasında ayrılık acısından dolayı geceleri uyumamaktadır. Edebî sanatlarda uykusuzluk ve yatmamak aşk acısı ve kederinin sembolleridir. Şairimiz sevgilinin arkasında sürekli ağlamaktadır. Gözyaşları bitse bile ağlamasına devam etmektedir. Bu arada sevgilisi kendisine olan tutkusunu bildiği için nazlanmaktadır.

بعدت فأما الطرف مني فساهد
لشوقي و أما الطرف منك فراقد
فسل سهادي أنجم الليل إنها
ستشهد لي يوما بذاك الفراقد

Bu mukattasında yine ayrılık ızdırabından yakınmaktadır. Sevgilisinden ayrıldığından dolayı gece uykusundan mahrum olmuştur. Uykusuzluğuna da geceleri hiç batmayan ferkadana yıldızlarını şahit göstermektedir.

قطعتك إذ أنت القريب لشهوتي
و واصلني قوم إلي أبعاد
فيا أهل ودي إن أبي وعد قربنا
زمان فأنتم لي به إن أبي عدوا

Bu mukattasında yine sevgilisinden ayrılışına ve sevmediği kişiye yakın olduğuna yanmaktadır. Sevgilisi ile kendisini ayıran zamana sitem etmekte ve sevgilisini getirmeleri için dostlarından medet ummaktadır.

يا من حكى ثغره الدر النظيم و من
تخال أصدائه السود العنقايد
أعطف على مستهام ضيم من أسف

على هواك وفي حبل العنا قيد

Bu mukattasında sevgilisini güzel vasıflarını zikretmektedir. Sevgilisinin dişleri dizili inci taneleri gibi bembeyazdır. Şakaklarına inen saç lüleleri ise kara üzüm salkımları gibi siyahtır. Bu güzelliklerinden dolayı onun aşk parangasına esir olmuştur. Bu aşk parangasından kendisini kurtarması için sevgilisinden merhamet dilemektedir.

عاتبته فغرست في

وجناته بالعتب وردا

ظبي له طرف غدا

أسدا على العشاق وردا

لمابدا في تيهه

فرد الجمال يهز قدا

قد القلوب بسيف دل

ينهب المهجات قدا

ماكل قط ولا فللن

له صروف الدهر حدا

ولقد تجاوز حبه

عندي جميع الناس حدا

Burada şairimiz sevgilisi ile karşılaştığı bir anda ona sitemleri ifade etmiş ve bu sitemlerden utanan sevgilisinin yüzü kıpkırmızı olmuştur. Yine sevgilisi onun gözünde bir ceylan yavrusu kadar güzeldir. Fakat sihirli bakışları saldırgan aslan kadar parçalayıcıdır. Hele sevgilisinin güzelliğinden emin bir şekilde nazlana nazlana

yürümesi onu mahvetmektedir. Sevgilisinin nazlanması ona olan bağımlılığı daha da arttırmaktadır. Sevgilisinden gelen bütün acılara göğüs germekte ve ona olan aşkında ısrar etmektedir.

هويت بديع الحسن للغصن قد
و للظبي عيناه و خداه للورد
غزال من الغزلان لكن أخافه

و إن كنت مقداما على الأسد الورد

Şair burada sevgilisini vasıfalandırırken boyunu incecik dala gözlerini ceylanın gözlerine yanaklarını güle benzetmiştir. Ona göre sevgilisi bir ceylan yavrusudur. Fakat ona yaklaşmakta cesareti yoktur. Yırtıcı aslana karşı atılgan olduğu halde ceylan yavrusu gibi zarif olan sevgilisine yaklaşımdan çekinmektedir.

يأبى المبسم الذي هو أوراق
الأقاحي نظمن في جلنار
و فتور في لحظ طرفك فيه
صير الوجه و الجوى جل ناري

صيرني معدما هواكم

و كنت في الحب ذا يسار

فواصلوني فلي إليكم

فقر يميني إلي يساري

Burda şairimiz sevgilisi ile olan karşılaşmasını tasvir etmektedir. Onu görüp gülümseyen sevgilisinin dişetleri kırmızı nar çiçekleri gibi dişleri ise bu nar çiçekleri arasında dizilmiş ukhuvan çiçeği gibi bembeyazdır. Sevgilisinin gözlerindeki anlamlı

bakışlar ondaki aşk ateşini alevlendirmiş ve heyecandan yüzü kıpkırmızı olmuştur. Sevgilisinden vuslatı istemektedir çünkü bütün sevdiklerini terkedip onun peşinden koşmaktadır.

فتن الناس أهيف عطفت صدغاه

في الخد عطفة الصولجان

ملك فهو جان صؤول

وعجيب أن يظهر الصول جاني

Bu mukattada sevgilisi ince belli ve zarifdir. Şakaklarındaki saç lüleleri solucan kıvrımları gibi kıvrım kıvrımdır. Bu güzelliği ile herkesi kendisine meftun etmiştir. Güzelliğinden emin olduğu için herkese tepeden bakmaktadır. Sevgilisi güzelliği ile herkesi mahfetmektedir.

B.Fahr:

Şairin kendisini veya bağlı olduğu aşiret ve gurubu öven şiirleridir.⁵³⁴ Bu çeşit şiirler Arap şiirinin en eski türlerinden birisidir. Çünkü Cahiliyye Dönemi'nin sosyal hayatı bu türün gelişmesine imkan sağlamıştır. Kabileler arasındaki rekabet şairleri bu türde şiir söylemeye itmiştir. Şairler bir yerde kendi kabilelerinin sözcüleri durumundaydı. Arap Edebiyatı tenkidçileri bu sanatta insanın fiziki özelliklerinden çok ahlakî ve ulvî özelliklerle övünmeyi uygun görürlerdi.⁵³⁵ el-Fariki'nin yaşadığı sırada fahr sanatında kabileyle övünmek yerine şahsî övünme ön planda tutuldu.

إذا ما نبا بلدي رحلت

ألقىت حبلي على غاربي

534 Bedevî, 218.

535 Bedevî, 219.

و أصبحت ذا كوكب طالع
لجوب المفاوز أو غارب
فباعد إذا ما نويت الرحيل
بهمك في الأرض أو قارب
فمن لج في خوض لج الفلاة
لم يقرب الموت في قارب
فسر أو تموت غريبا بغير
أخ لك راث ولا نادب
و إن أنت ناديت أهل الحفاظ
فعرض بذكري أو ناد بي
يحبك في نسبته الكرام
مفاخره حلية الناسب
شرفت فأكثر غيظ الحسود
و أنكرنى أعرف الناس بي

Bu fahriyesinde istenmediği bir yerde kalamayacağını ve bu hayatın zorluklarına göğüz germeye hazır olduğunu ifade etmekle haksızlığa boyun eğmek istemediğini söylemek istemektedir. Bilindiği üzere arap geleneğine göre haksızlıklara boyun eğmemek delikanlılığın şanıdır. Diğer yandan namus ve arı müdafaa etme hususunda yardımına ihtiyaç duyanların çağrısına kendisinin her an hazır olduğunu söylemekle

şime ehli oldunu vurgulamak istemiştir. Şime ehli olmak, asil ve delikanlı insanların vasıflarındandır.

و سائلة تسائل عن فعالي

و عما جاز في الدنيا جمالي

نقلت إلى المعالي حسن قلبي

و في سبل المكارم لج مالي

إذا استصرخت في فخر شمائي

فعالي و الفخار فالجمالي

Şairimiz bu mukattasında kendisini methetmektedir. Kendisine özelliklerini soracaklara cevap olarak bu dünyada ulvî idealler peşinde koştuğunu malını ve varlığını şerefli işleri yapmada harcadığını söylemektedir. İyi huylu olmakla ve şerefli işleri yapmakla iftihar etmektedir.

C.Hamriyyat:

İçki ve şaraba dair şiirlerdir. el-Fariki'nin bu alandaki şiirler Abbasî Dönemi'ndeki diğer şairlerin çoğundan farklı olarak içkiyi zemmeder bir haldedir. Şiirlerinde içkinin insanı mahvettiğini içkide teselli bulmak isteyenlerin çabalarının boş olduğunu akıl sahibi kişinin bundan kaçınmasını tavsiye etmektedir.

يا صاح إن الخمر قتالة

فاعف عنها النفس يا صاح

فانظر فكم بين فتى طافح

من سكر دس و فتى صاح

فخلها وانتف منها كمن
يجتلب الراحة بالراح

Bu mukattalarıyla insanların içkiden kaçınmalarını tavsiye etmekte ve içkinin bir çok kişiyi mahvettiği söyleyerek insanların içkiden uzak durmalarını tavsiye etmektedir. Buna rağmen içkiyi vafeden birkaç mukattasına rastlamaktayız bunları da ya diğler şairleri taklit etmek için söylemiş yada bir şarap meclisinde şiirler olduğunu tahmin etmekteyi

لا يسرف الهم إلا شلو محسنة
أو منظر حسن تهواه أو قدح
فالراح للهم أنفاها فخذ طرفا
منها ودع أمة في شربها قدحوا
بكر تخال إذا ما المزج خالطها
سقاتها أنهم زندا بها قدحوا

Bir içki meclisinde söylediği tahmin ettiğimiz bu mukattasında şair dertlerini unutmak için içkiden medet ummaktadır. Ona göre kederi insandan uzaklaştıran üç şey vardır. Bunlar iyi bir kadın sanatkarın terennümleri, güzel bir yüz yada bir içki kadehidir. Şair kederi en çok uzaklaştıran bir içki kadehi demekle tercihini içkiden yana koymaktadır. Bununla birlikte içkide aşırıya gidilmemesini tavsiye ederek içkiye mübtela olan insanlardan uzak durulmasını önermektedir.

ووقت غنمناه من الدهر مسعد
معار و أوقات السرور عواري

معانيها مما نبتغيه جميعها

كواس و ممالا نريد عواري

أدار علينا الكأس فيه ابن أربع

و عشر له بالكأس أي مداري

تناولها منه بكف كأنما

أناملها تحت الزجاج مداري

Yine bir içki meclisinde duygulu bir anında geçen günleri yad etmektedir. Burada şair güzel günlerin ödünç verilmiş şeyler gibi çabucak gittiğini söylemektedir. Bu mukattasında sakînin içki sunmasını güzel bir şekilde tasvir etmektedir. İçki kadehinde oluşan köpücük dairesini aya benzetmiş. Sakînin elinden kadehi alan kişiyi parmakları camın altında bir tarağa benzetmiştir.

D. Vâsf :

Doğanın güzelliklerini vâsfeden şiir türüdür. Abbasîler döneminde tabiatı ve bilhassa bahçeleri vâsfeden şiirler çoğalmıştır. Bazı eleştirmenlere göre bu tür şiirin en güzeli duyulanı görülebiliyor gibi gösterebilenidir.⁵³⁶ Daha sonraları bazı eleştirmenler nesnel vâsftan ziyade duyguları ifade eden daha makbul saymaya başladılar. Bunlara göre şair bir fotoğraf makinası değildir. el-Farîkî'nin vâsfları da duyguyla ilgilidir.

ونديمة في الظلام وحيدة

مثلي مجاهدة كمثل جهادي

فاللون لوني و الدموع كأدمعي

و القلب قلبي و السهاد سهادي

لا فرق فيما بيننا لو لم يكن

لهبي خفيا وهو منها بادي

Bu mukattasında geceleyn bütün insanların uykuda olduğu sırada uyanık kalarak kendisine arkadaşlık eden bir mumu tasvir etmektedir. Mumun sarı rengini sararan rengine benzetmiştir. Mumun eriyen yağlarını sürekli akan gözyaşlarına rüzgardan dolayı hareket eden fitilin alevlerini çarpan kalbine benzetmiştir. Mum sönmediği için onun gibi uykusuzdur.

أيا ليلة زار فيها الحبيب

أعيدي لنا منك وصلا و عودي

فإني شهدتك مستمتعا

به بين رنة ناي و عود

و طيب حديث كزهر الرياض

توضع ما بين مسك و عود

سقتك الرواعد من ليلة

بها إخضر يابس عيش و عودي

وفي لي بوعد و لا تخلفيه

إخلاف دهر به لي و عودي

Bu mukattasında sevgilisiyle buluştuğu bir geceyi tasvir etmektedir. Bu geceden tekrar gelmesini ve kendisine hayat vermesini istemektedir. Ayrılık cefasından bitip tükenmiş ve hayat alametleri kurumuştur. Yağmur kuruyan tabiata nasıl hayat veriyorsa sevgilisinin gelmesi de ona canlılık verecektir.

II.İçtimai Şiirleri:

Bu şiirleriyle yaşadığı sosyal çevreyi, etrafındaki insanlarla olan ilişkisini ifade etmek istemiştir. Mervaniler nezdinde memurluk yapmış olması ve yaşadığı bölgede cerayan eden siyasî olaylarda önemli rol oynamış olmasına rağmen İbn Esed'in bu alandaki şiirleri yok denecek kadar azdır. Ancak biz kendisi ile yaşadığı toplumun insanları arasındaki ilişkileri konu edinmiş olmasından dolayı medih, hiciv ve itab türü şiirlerini bu katagoride ele aldık.

A.Medih:

Daha çok makam ve nüfuz sahibi kimseleri şiirlerle övme sanatıdır.⁵³⁷ Bu sanat Arap şiirinin en eski dallarından birisidir. İlk başlarda bu şiir sanatı maddi bir beklenti için kullanılmıyordu. Başta ez-Zubyani ve ondan sonra el-Aşa bu tür şiirlerini para ve mal kazanma maksadıyla söylediler. Daha sonraki dönemlerde şairler bu sanatı bir geçim kaynağı olarak gördüler ve şiirlerinde bu türü çok kullandılar. Edebiyat tenkidçilerine göre memduhta övülmesi gereken özellikler akıl şecaat,adalet ve iffettir.⁵³⁸ Fiziki özelliklerin övülmesi hoş karşılanılmıyordu. el-Farikî'nin elimizde bulunan bu konudaki şiiri bir mukattadan ibarettir.

سبحان من بجمال الحسن جملكا
موفرا كل قسط منه جم لك
حتى نراك بلا مثل تقاس به

537 Kudeme, 20; Bedevî, 177; Ğuneymî,175.

لما أتمك أوصافا و كملكا

فكم تمكن في قلب هواك وكم

لك استرق به حرا و كم ملكا

وقد أتيتك أرجو منك عاطفة

ولم يخب منك راج قط املكا

لقد برعت إلى أن قال قائلنا

أمالكا صاغك الرحمان أم ملكا

Bu medhiyesini büyük bir ihtimalle Mervani emirlerinden birisine söylemiştir. Arap şiir geleneğinde memduh kişiler genellikle cesaretleriyle yada neseb veya şerefleriyle medhedilirler. İbn Esed burada memduhunu güzel vasıflarla methetmiştir. Sonunda yine memduhundan aldığı ihsandan sonra onun çömertliğine işaret etmiştir.

B.Hiciv:

İnsanda bulunan kötülükleri ortaya koyan ve bunları yeren şiiirlerdir.⁵³⁹

Edebiyat tenkitçileri insanlara zarar veren bir şiir türü olmasına rağmen onu edebiyattan saymışlardır. Bu tenkitçilere göre insanda var olan bazı duygulara hitab edip onları harekete geçirdiği için edebiyattan sayılmaktadır. Eğer hiciv söyleyen şair hicv ettiği kişideki noksanları başarılı bir şekilde ortaya koyabildiyse biz onu beğeniriz. yine şair hicviyyeleriyle bizim gülme duygumuzu harekete geçirebilmektedir.⁵⁴⁰ Burada Cerir'in bu konudaki "Birini hicvettiysen güldürmeye çalış"⁵⁴¹ sözü akla gelmektedir. Edebiyat

---

538 Kudeme, 20; Bedevî, 179; Ğuneymi, 176.

539 Bedevî, 247

540 Kudeme, 30-31; Bedevî, 248.

541 Bedevî, Aynı yer.

tenkidçilerine göre hiciv insanın ahlak ve seciyesindeki noksanlıkları ifade ediyorsa güzeldir. İnsanın fiziki kusurlarını ifade eden hicivler hoş değildir. Yine bir insanın babasından anasından ve ailesinden tevarüs ettiği noksanlık ve ayıpları hicivde işlemek uygun görülmemektedir. Halaf el-Ahmar “Hicivde gerçeklik onun güzelliğidir. Eğer hiciv doğru değilse dinleyiciyi etkilemez.”⁵⁴² Demiştir. Bu durum psikoloji ilmi tarafından da teyid edilmektedir. Edebiyat eleştirmenlerine göre hiciv sanatının en güzeli şüpheli bir tarzda olanıdır. Bu tarz insanları gerçeği aramaya sevkeder ve önyargıdan kurtarır.

يا فضلة الماء في الإناء إذا

ما الكلب فيه لسانه ولغا

إن نلت من عرضي المحال فمن

يجيب من قال باطلا ولغا

و أنت عندي أذل من حمل

أثقله وسق حمله فرغا

إن كنت في هجوي ابتدأت فمن

هجائك اللوم منه قد فرغا

el-Farikî bu hicviyesinde kendisini hicveden birisine karşılık vermiştir. Bu hicviyesinde karşıdaki adamı hicvederken onu bir kapta köpeğin yalamasından arta kalan suya benzetmiştir. Kendisinde ayıplanacak bir kusur olmadığını dolayısıyla kendisi hakkında hiciv söyleyecek kişinin ağır yükün altında inleyen deve gibi zorluk çekeceğini ifade etmektedir.

542 Bedevî,254.

C. Zamandan ve İnsanlardan Şikayet:

İbn Esed'in şiirlerinde en çok işlediği konulardan birisi de zamandan ve insanlardan şikayettir. el-Farikî şiirlerinde o kadar karamsar ki onun nezdinde dünya hayatı kötülük ve musibetlerden başka bir şey değildir.

ما العمر لو فهم الإنسان غايته

إلا مكاره لا تغنى و أنواء

Gerçi yaşadığı asırda bu tür şiirler oldukça yaygın bir hale gelmiştir. İkinci Abbasî Dönemi'nde gerek İslâm alemindeki siyasî ve sosyal çalkantılar gerekse gelir düzeyinde insanlar arasındaki uçurum böyle bir edebiyatın doğmasına neden olmuştur. Bir yandan Saray ve çevresinde bugün sosyete sınıfı dediğimiz sınıfın bolluk ve sefahat içinde yaşaması diğer yandan savaşların sebep olduğu yoksulluk içinde yaşayan geniş halk katmanları arasındaki uçurum insanlar arasında karamsarlığa neden olmuştur. Edebiyat toplumun aynası olduğuna göre şairlerin böyle bir sosyal çöküntüyü işlememeleri düşünülemezdi. el-Farikî'nin şiirlerindeki karamsarlığın sebebine gelince biz bunun daha çok başarısız siyasî hayatından kaynaklandığını tahmin ediyoruz. Her ne kadar bu tür şiirler yaşadığı asrın modası ise el-Farikî hayatı boyunca meşakkatleri yaşamış, sebebi ne olursa olsun Mervanîler nezdindeki memuriyetinden atılmış ve mallarına el konulmuştur. Hayatının sonunda vezirlik mertebesini ele almakla ümitlerini gerçekleştireceği sırada yine zamanın darbesine uğrayarak memleketinden kaçmak zorunda kalmıştır.

و كل يوم فينا لذا الدهر خطب

و صروف تعرو و نكب فنكب

بينما نحن منه في حلبة الآمال

نجري إذ اعثرتنا فنكبو

تبالدهر أنافي أمة

منه كثيري الغدر أوغاد

أزهدهم في غيه رائج

حرصا على دنياه أو غاد

Bu mukattasında yaşadığı zamandan ve zanının insanlarından şikayet etmektedir. Ona göre zamanın bütün insanları gaddar ve haindir. Böyle bir toplumda en zahid insan dünyasına sınımsız sarılmış ve dünya malı peşinde koşmaktadır.

هل من سبيل إلى خل أخي ثقة

عليم نفس بما في الود قد تأتي

فقد سئمت مداجاتي بني زمن

ما منهم غير جافي الطبع قتات

Burada duygularını anlayabilecek güven verici bir dost aramaktadır. İnsanlara riyakar davranmaktan bıktığını söylemekle yaşadığı çevrenin ahlaki ve toplumsal bir dejenerasyonun içinde olduğunu vurgulamıştır.

رأيت أبناء ذي الدنيا كأنهم

من التغلغل في إفسادهم فار

كالماء هونا فإن أدلتهم حمدوا

و إن شرارة عز أدركوا فاروا

Bu mukattasında sosyal bir çöküntü içinde plan toplumunun tasvirini gayet iyi bir şekilde yapmaktadır. İnsanları bozgunculuk yapmada koşuşan farelere benzetmiştir. Ona

göre bu insanlar korkak ve fırsatçılardır. Zoru gördüklerinde hemen sinmekte en ufak bir fırsatı yakaladıklarında ise

D.İhvaniyyet (İtab):

el-Fariki'nin bu alandaki şiirleri önemli bir yer tutmaktadır. Muhakkak ki memuriyeti esnasında veyahut siyasi faaliyetleri esnasında olsun birçok insanla ilişkisi olmuştur. Bu ilişkiler neticesinde insanlardan gördüğü olumlu veya olumsuz davranışlar onun duygusal dünyasında aksiyon bulmuş ve bunları şiirlerinde ifade etmek istemiştir. Ne yazık ki el-Fariki'nin bu konudaki görüşleri olumsuzluklarla doludur. Belki de bunun sebebi hayatında karşılaştığı kötü dostluklardan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu alandaki şiirleri genelde sitem şeklinde olmuştur.

و إخوان بواطنهم قباح

و إن أضحت ظواهرهم ملاحا

حسبت مياه ودهم عذابا

فلما ذقتها كانت ملاحا

Bu mukattasında dostlarının iki yüzlülüğünden yakındığını görmekteyiz. Arkadaşlarının dıştan kendisine iyi göründüklerini fakat içten kötü olduklarını ifade etmekle onların iki yüzlülüğünü vurgulamaktadır. İyi niyetle doslarına yaklaşan şair onların istediğini onlarda bulmayınca hayal kırıklığına uğrar.

إلي كم أعاني الوجد في كل صاحب

و لست أراه لي كوجدي واجدا

إذا كنت ذا عدم فحرب مجانب

و تلقاه لي سلما إذا كنت واجدا

أحاول في دهري خليلا مصافيا

وهيهات خلاصا لست واجدا

Burada şair arkadaşlarının samimiysizliklerinden şikayet etmektedir. Varlıklı zamanlarında arkadaşlarının etrafında döndüklerini yokluk zamanlarında ise bu arkadaşlarının kendisine sırt çevirdiklerini söylemekle onların iki yüzlülüğünü ve samiyetsizliklerini vurgulamaktadır. Hayatı boyunca muhlis bir dost bulmaya çalıştığını fakat böyle bir arkadaş bulmakta ümitsiz olduğunu vurgulamaktadır.

أي خليل لم يخني وقد

صفاله ودي أوراقا

هيهات لو حاولت تعدادهم

مألت من ذلك أوراقا

Bu mukattasında şair kendisi arkadaşlığında samimi ve ihlaslıdır. Buna karşın arkadaşlarını hiyanetle suçlamaktadır. Kendisine hiyanet eden arkadaşlarını saymaya kalktığıında sayfaları dolduracağını söylemele kendisine hiyanet eden arkadaşlarının fazla olduğunu ifade etmektedir.

كم صاحب قلت عل ذالي

يفي بوعددي فما وفي لي

أضاع ما كنت منه أرجو

وخاب زجري به وفالي

فانضاف عندي إلى رجال

علمي لهم نافذ و مالي

لا تغرر بأخي النفاق فإنه

كالسيف يقطع و هو مرهوب الشذا

فالحل من نفع الصديق بضره

كالعود يحرق كي يلذ لك الشذا

و لرب دان منك تكره قربه

و تراه و هو غشاء عينك و القذى

فاعرف و حل مجربا هذا الورى

و اترك لقاءك ذا كفافا و السق ذا

Bu mukattasında arkadaş ve dost seçimi konusunda insanlara öğüt vermek istemiştir. Munafık kişilerin dostluklarına güven olmadığını böyle kişilerin keskin birer kılıç gibi çaktırmadan insanı yaraladıklarına işaret etmektedir. Ona göre gerçek dost, kendi zararına dahi olsa arkadaşına faydalı olan kişidir. Burada gerçek dostu güzel koku versin diye yakılan buhar çubuğuna benzetmiştir. Bu arada insanın etrafında dolaşan yalancı dostlardan sakındırmaktadır. Ona göre insanın etrafında dolaşan yalancı dostlar insanın gerçeği ve doğruları görmesine engel olan perdeler gibidir.

III.Hikem ve Edebî Şiirleri(Didaktik):

Öğüt ve Vaaz ifade eden şiirlerdir.⁵⁴³ İlk dönem arap tenkitçileri bu şiir alanı üzerinde pek durmamışlardır.Çünkü Cahiliyye dönemi Arap şairleri hikmet ile ilgili şiirlere pek ehemmiyet vermiyorlardı. Hikem türü beyitler ya dağınık bir halde kasidenin içinde yada kasidenin sonunda geliyordu⁵⁴⁴. Ancak Salih b.Abdü'l-Kuddus⁵⁴⁵

543 Bedevî, 286.

544 Bedevî,286

545 Salih b.Abdü'l-Kuddus, Hikmet alanında şiirleri olan ve zındıklıla itham edilip H. 160 yılında Halife Mehdi tarafından öldürülmüştür. Bkz: Bedevî 286.

hikemlerini müstakil kasideler şeklinde söylerdi. Hatta tenkitçiler “Hikemleri kasidenin içinde dağınmış bir halde gelseydi daha iyi olurdu.” diyerek onu tenkid etmişlerdir. Onlara göre hikem akla şiir ise vicdana hitab etmektedir. Hikemlerin uzun bir şekilde gelmesi dinleyiciyi sıkar. Oysa şiirin asıl görevi dinleyiciyi heyecanlandırmaktır.⁵⁴⁶

Abbasiler döneminde şairler tenkitçileri dinlemediler ve hikmet alanında kasideler nazmetmeye başladılar. Cahiliyye Döneminin ünlü Şairi Züheyr b.Ebi Sulma'yı kendilerine örnek gösterdiler. Züheyr her ne kadar Hikmetlere mahsus kasideler nazmetmediyse de kasidelerinde hikmete çok yer verirdi.⁵⁴⁷ Abbasi Döneminin bu alandaki en meşhur şairi Abu'l-Atahiye'dir. el-Fariki'nin söylemiş olduğu şiirlerin çoğu bu alandadır. Tahminimize göre geniş kültür ve hocalığı onu bu tür şiirlere sevketmiştir. El-Fariki bilgeliğini ve eğitsel şiirleri söylerken iki ana kaynaktan ilham alıyordu. Bunlar dini ve edebi geniş kültürü hayattaki tecrübeleri ve hayata bakış açılarıdır. Kendisi devlet ricalinin hizmetinde bulunmuş sonunda kendi memleketinden bile kaçmak zorunda kalmış bir insandır Dolayısıyla bu dünyanın hem iyi günü hem de kötü gününü görmüş ve bu hayat ona büyük tecrübe kazandırmıştır. Hikemlerine baktığımızda islam tasavvufunun çok ağır bastığını kadercilğin hakim olduğunu görmekteyiz

لا معشرا أبقت الدنيا ولا مالا

هما الجديدان و الدنيا و عاؤهما

فكم لها فرعا منا و كم مالا

Bu mukattasında şair malına mülküne yada aşiretine ve ailesine güvenip de kendini güçlü ve yenilmez sanan insanlara veya bunların kuvvet ve azametine aldanan kişilere seslenmektedir. Bu mukattasında bu dünyanın hiç kimseye kalmadığını zamanın güçlü ve zengin kişileri de sıradan kişileri de yok ettiğini ifade etmektedir. Bu dünyanın

⁵⁴⁶ Bedevi,287.

devaranın sürekli değiştiğini ve her seferinde yeni kişilere fırsat tanıdığını anlatmakla bu dűnyanın bir gerçeğine işaret etmektedir.

ما العمر لو فهم الإنسان غايته

الامكاره لا تغنى و أنواء

و ما البرية الا واحد وهم

في قيمة الذات أكفاء و أسواء

Bu mukattasında yine bu dűnyanın önemli bir gerçeğine işaret etmektedir. Bu dűnyada hiç kimsenin mutluluğu yakalamacağını hayatın bitmeyen çile ve meşakkatlerle dolu olduğunu ifade etmektedir. Yine hiç bir insanın diğer insanlara üstünlük taslaması gerektiğini yaratılış itibariyle bütün insanların denk ve eřit bir durumda olduklarını söylemekle önemli bir insani değer yargısına dikkat çekmektedir.

و كل يوم فينا لذا الدهر خطب

و صروف تعرو و نكب فنكب

بينما نحن منه في حلبة الآمال

نجري إذ أعثرتنا فنكبو

نستلذ الدنيا فنحن إليها

أبدا غرة نحن و نصبو

و نرجي البقاء جهلا و إنا

غرضا للمنون فيها و نصب

أي عيش صفالخلق و ما كان

له من حوادث الدهر قلب

أفما في الأنام ذو فطنة يفهم

هذا ومن له فيه قلب

Burada yine insanoğlunun dünya ve zaman karşısında vurdumduymazlığını ve dünya olaylarında dersler almadığına işaret etmektedir. İnsanoğlunun her gün yaşadığı dünya musibetlerine karşılık bu dünyada ebedi olduğunu sanarak dünyasına sımsıkı sarıldığını cehaletine ve ibret almazlığına bağlamaktadır.

إنما دنياك عاره

وهي بين الناس عاره

فاجتنب فيها فعلا

تكسب الإنسان عاره

بشرت بالعيش غرا

ظن في الدنيا بشاره

جاءها يخدع فيها

برواء و بشاره

ويح من ظنك يا دار

الأسى و البؤس داره

أين كسرى قبله داراء

بل أين ابن داراه

ذهب الكل فلم يبق

الردى منهم آثاره

غير ذكر سوف يخفيه

الذي منهم آثاره

كم لفرسان الليالي

فيهم من شن غاره

واغتيال غال ضرغاما

و أخلى منه داره

Bu kasidesinde dünya hayatının Allah tarafından insana bir ödünç olarak verildiğine işaret etmekle onun geçici bir şey olduğunu vurgulamaktır. Böyle bir hayatta insanoğluna kendisin ayıplanmasına sebep olacak fiillerden kaçınmasını tavsiye etmektedir. Ona göre bu fani dünyaya ancak gafil insanların aldanmaktadır. Bu arada Kisra Dara gibi güç ve azamet sahiplerinin yok olduklarını söylemekle bu konudaki düşüncesini sağlam delillerle pekiştirmektedir.

أرثوا لمن ليس له إرث

و أبنوه وله فارتوا

يا باغي الخلد ألسنت الذي

غذى بما جاوره الفرث

وعشت عيشا بعضه لين

سهل وبع، ض حشن وعث

أصلح إذا أصلح دهر و إن

أفسد فان هض مفسدا و اعث

Bu mukattasında topluma seslenerek zayıf ve kimsesiz kişilere sahip çıkmasını öğütlemekle başlamaktadır. Sonra kendini ebedi sanıp güç peşinde koşanlara, sen anne karnında iken işkembe torbasının yanındaki uzuvdan gıdalanıyordun diyerek insanoğlunun acizliğine işaret etmek istemiştir. Yine insanoğlunun bu dünyada hem zorlukları hem de kolaylıkları göreceğini söyleyerek insanın zamanının şartlarına göre hareket etmesini tavsiye etmektedir.

تجلد على الدهر و اصبر بما

عليك الإله من الرزق أجرى

و لا يسخطنك صرف القضاء

فتعدم إذ ذاك حظا و اجرا

فما زال الفتى طالبا

بميدا إليه دجى الليل يسرى

توقع إذا ضاق أمر عليك

خييرا فإن مع العسر يسرا

Bu mukattasında insanoğlundan kaderine razı olmasını istemekte ve mukadderatları sabırla karşılaması başına gelecek musibetlerden dolayı kaderine isyan etmemesini tavsiye etmektedir. Kaderine isyan etmesi halinde insanoğlunun Allahın merhamet ve lutfundan mahrum olacağını insanın başına gelen bela veya iyiliklerin Allah tarafında verilmiş birer mukafat veya ceza olduklarına işaret etmektedir. Ona göre yiğit olan insan meşakketler karşısında yılmayan kişidir. Her sıkıntının sonunda bir kolayın olduğunu söylemekle iyimserliğini de ifade etmiş olmaktadır.

لا تغرر بأخي النفاق فإنه

كالسيف يقطع وهو مرهوب انشدا

فالحل من نفع الصديق بضره

كالعود يحرق كي يلذ لك الشدا

ولرب دان منك تكره قربه

وتراه وهو غشاء عينك والقذى

فاعرف و حل مجربا هذا الورى

واترك لقاتك ذا كفافا والقذا

Bu mukattasında arkadaş ve dost seçimi konusunda insanlara öğüt vermek istemiştir. Munafık kişilerin dostluklarına güven olmadığını böyle kişilerin keskin birer kılıç gibi çaktırmadan insanı yaraladıklarına işaret etmektedir. Ona göre gerçek dost, kendi zararına dahi olsa arkadaşına faydalı olan kişidir. Burada gerçek dostu güzel koku versin diye yakılan buhar çubuğuna benzetmiştir. Bu arada insanın etrafında dolaşan yalancı dostlardan sakındırmaktadır. Ona göre insanın etrafında dolaşan yalancı dostlar insanın gerçeği ve doğruları görmesine engel olan perdeler gibidir.

لا تجمعوا المال للأحداث إن طرقت

إن الحوادث في أحوالكم سوس

وليس يغفل عن إحراز منقبة

تبقى عليه بمال من له سوس

Bu mukattasında gelecek endişesinde korku mal biriktirme hevesinde olan insanlara hitab etmektedir. Ona göre mal biriktirmek insanoğlunun başına gelecek hiçbir musibeti

engelleyemez çünkü musibetler beklenmedik bir anda gelebilmektedir. Bununla birlikte akıllı insan hayatında tedbiri elden kaçırmayan kişidir.

دع صحبة القوم أبدوا من ملاهم

يوما وقد كرهوا منك الثوى بدعا

واصحب سواهم ولا تسمع دعاء أخ

إلا دعاء نصوح للثواب دعا

ولا تمت حسداً ما رأيت أحبا

حرص لمانال في الدنيا وما جمعا

فسوف يودي به ريب المنون وما

له تحرك في الدنيا وما جمعا

لم يدمغ المال عمن ظل جامعاه

نوائب الدهر إذ نابت وما منعاه

للمرء ناع من الأحداث يطلبه

متى لحاه على الدنيا ولام نعى

Bu mukattısında sevilmediği bir yerde insanoğlunu kalmasının doğru olmadığına işaret ederek nasihat vermektedir. Böyle bir durumda başka dostlar aramasını söylerken Sevaba çağıran kişilerin arkadaşlıklarını tavsiye etmektedir. İnsan için kıskançlığın kötü olduğunu ve insana fayda getirmediği belirtmektedir. Ona göre dünya hırsı ile yanıp tutuşan kişilerin bütün çabaları çabaları boştur. Çünkü dünya malı geldikleri zaman dünyanın musibetlerine engel olamayacaktır. Her insanın ölüm haberini getiren bir olay vardır.

DÖRDÜNCÜ B Ö L Ü M

MAÂNİLERİ, DİLİ VE USLUBU

I. Maânileri

Daha önceki bölümde el-Hasan b. Esed el-Farikî'nin bir çok alanda şiirler söylediğini belirtmiştik. Burada el-Farikî'nin söylemiş olduğu bu şiirlerinde getirmiş olduğu yeni maâni ve düşünceler üzerinde durmak istiyoruz. el-Farikî'nin şiirlerini bu açıdan ele alacak olursak dikkati çekecek yeni anlamlar getirmediğini, kendisinden önce yaşamış Arap şairlerinin söyledikleri maânilerden farklı şeyler getirmediğini görmekteyiz. Zaten İbn Esed gibi şiirlerinde özellikle cinas genelde bediî sanatlara büyük ehemmiyet vermiş bir şairin şiirlerinde yeni maâniler ve yeni anlamlar ihdas etmiş olması beklenemezdi. Ancak şuda bir gerçektir ki söylediğimiz bu husus sadece el-Farikî için geçerli değildir. Bilakis bu husus Dördüncü ve Beşinci asırda yaşayan bütün Arap şairleri için de söylenebilir. Bu dönemlerin şairleri kendi seleflerinin söylemedik bir şey bırakmadıklarını, hayatın bütün yönlerini şiirlerinde işlediklerini görmüşlerdir. İnsanların bütün duygularını ve hislerini şiirlerinde işlediklerini, insanların faziletlerini ve kötülüklerini ifade eden maânileri defalarca tekrar ettiklerini görmüşlerdir. Bundan dolayıdır maâni hususunda seleflerini taklit etmekten başka bir şey yapamadılar. Fakat sanat yeni bir şey getirmeyi şart koşuyorsa kendilerinin de bu sanat alanında yeni bir şeyler ihdas etmeleri gerektiğine inandılar. Bu yüzden kendilerini ispatlamak maksadıyla şiirde yeni üslub olarak lafzî sanatlara yönelme cihetine gittiler. Şiirlerini güzelleştirmede maânilerden çok lafzî süsleme sanatını ön planda tuttular. Bu durum da daha önceki şiirlerde tesadüfen gelen bediî sanatları kullanmakla mümkün olabilmıştır. Bu dönemin şairleri bediî sanatları yeni bir sanat olarak tellakki etmişler ve gayretlerini bu alanda sarfettiler.

el-Farikî her ne kadar şiirlerinde lafzî sanatlara ehemmiyet vermişse de maânileri tamamıyla ihmal etmiş değildir. Bu alanda daha çok dil ve dini bilgiler alanındaki kültürel birimini kullanarak şiirlerinde getirdiği teşbih istiare ve kinayelerle güzel beyanî portreler çizdiğini görmekteyiz.

Gazel türü şiirlerindeki maânileri Arap şiirinde daha önce söylenmiş maânilerden farklı değildir. Bu tür şiirlerinde sevgilisinin boyu fidana, gözleri ceylana, yüzü aya, yanakları güle benzetilmiştir. Biraz farklı olarak sevgilinin saç lüleleri üzüm

salkımına, bazen de yanaklarına düşen saç kıvrımlarını solucana benzetmiştir. Ancak İbn Esed bu şiirlerinde zarif ve ince kelimeleri kullanarak ve sözlerini bedîî sanatlarla süsleyerek şiirlerinde yeni olmazsa bile zarif anlamlar ihdas edebilmiştir.

Medih ve hiciv konusundaki şiirlerinde ise yeni olmasa bile çokça kullanılmayan maânileri söyleyerek belki de yenilik getirme çabası içinde olmuştur. Bilindiği üzere Arap medih şiir sanatında memduh, daima cesur, akıllı, şerefi ve şanı atalarından tevarüs etmiş birisidir. Hiciv şiir sanatında ise hicvedilen kişi korkak, şeref ve şandan yoksundur. el-Farikî medih alanındaki mukattasında memduhunu meleke benzetmekle belki arap şiirne yeni bir anlam kazandırmak istemiştir. Hiciviyyesinde ise hicvettiği kişiyi kaptı köpeğin yaladığı su artığına ve ağır yükünün altında inleyen bir deveye benzetmiştir ki bu husus da Arap şiirinde nadir kullanılan anlamlardandır.

Hikem ve vaaz türü şiirlerindeki maânilerine gelince bu konuda daha çok kendi hayat tecrübesinden, dinî ve kültürel birikiminden faydalanmış ve bu birikimlerini şiirlerinde kullanmıştır. Bu alandaki şiirlerinde Kuran-ı Kerim'den, Hadis-ı Şerif'ten, Arap atasözü ve özdeyişlerinden çokça yararlanmışır. Bu kaynaklardan aldığı düşünceleri kendi ifade biçimine sokarak şiir halinde söylemiştir.

تجد على الدهر واصبر بما
عليك الإله من الرزق أجرى
ولا يسخطنك صرف القضاء
فتعدم إذاك حظا و أجرا
توقع إذا ضاق أمر عليك
خيرا فإن مع العسر يسرا

Bu mukattasındaki düşüncesini Ku'an-ı Kerim'den aldığı açıkça görülmektedir. Bilhassa son beyiti eş-Şerh Suresi'nin Beşinci Ayeti'nin tam kendisidir diyebiliriz.

لي جنوب عن مضاجعها

تتحاف إذ بهانبت

Bu beyitinde şairimiz düşüncesini yine Kur'an-ı Kerim'den almaktadır. Secde Ayeti'ni alarak yeni bir şekilde sokmuş ve şiir olarak bize sunmuştur.

واصحب سواهم ولا تسمع دعاء أخ

إلا دعاء نصوح للثواب دعا

Bu beyitindeki ana düşüncesin ise Hadis-ı Şeriften almıştır.

خير الأصحاب من ذكرك الله

Peygamber efendimiz S.A.V min Hadisidir. el-Farikî bu Hadisin ana düşüncesini alarak kendi ifadesiyle şiir olarak ifade etmiştir.

ليث بلا خرق ولا لوثة

والخرق واللوثة في الليث

غيث بلا غيث إذا ما همى

والغيث لا يخلو من العيث

Bu beyitlerindeki düşüncelerini bilinen bir Arap atasözlerinden almış ve onları biraz farklı bir kalıpla bize şiir olarak sunmuştur. Abbasiler Dönemi'nde bu tür atasözlerini şiirlerde kullanmak alim şairlerin ve tenkidçilerin çok beğendiği ve kullanmakta özen gösterdikleri bir husustu.

ذريني أصحب الدنيا وحيدا

خفيف الحاذ سيار الركاب

Yine bu beyitin ikinci mısraı bir Arap özdeyişidir.

خفيف الحاذ سيار الركاب

Özdeyişi malı mülkü ve ailesi olmayan nerde sabah orda akşam halinde yalnız başına yaşayan insanlar için kullanılır.

لا يسرف الهم إلا شدو محسنة

أو منظر حسن تهواه أو قدح

Bu beyittki düşüncesini yine bilinen bir arap özdeyişinden alarak kendi yorumunu katmıştır. Bu özdeyiş aşağıdaki gibidir.

ثلاثة يذهب عن القلب الحزن الماء والخضرة و

و الوجه الحسن

el-Farikî'nin şiirlerinde bu hususlar oldukça çoktur. Biz birkaç örnek vermekle yetindik. Bu durum el-Farikî'nin kültürel birikiminde İslam kaynaklarından iyi bir şekilde beslendiğini ve bu kaynaklara yeterince vakıf olduğunu göstermektedir.

II.Uslubu ve Dili

el-Farikî'nin hal tercümesini veren yazarların çoğu şairliğini ve edebiyatçılığını beğenip hakkında övgüler sıralamışlardır.el-İsfahani'nin sanki medhiye yazıyor gibi hakkında bilgi verdiği herkes için söylemiş olduğu secili övgüsünü bir kenara bırakacak olursak Yakut onun şairliğini beğenmekte ve"Uslubu ince, kelimeleri zarif, nazmı güzel ancak cinas sanatını çokça kullanmıştır." ⁵⁴⁸ demektedir.

el-Farikî şiirlerinde manadan çok musikiye ehemmiyet vermiş bir şairdir. Cinaz sanatını çok kullanmasının sebebi burada yatmaktadır. Bu cinaz sanatını da kendine has bir uslubla kullanmıştır. Her beyitin içinde cinası kullanmakla beraber ilaveten Cinaz-ı müzdevici her iki beyitin kafiyelerinde uygulamıştır. Mukattası iki beyitten fazla ise her iki beyitin kafiyesini cinaslı yapmıştır. Şiirlerini genelde bu uslub ile nazmetmiştir.

548 Yakut, *Mucemu'l-Udeba*, VIII, 54-56.

Bazen de bu uslubunun dışına çıktığını görmekteyiz. Mesala aşağıdaki mukattasında
واجدا kelimesini üç beyitin kafiyesinde müzdevic cinas örneği olarak kullanmıştır.

إلى كم أعاني الوجد في كل صاحب
ولست أراه لي كوجدني واجدا
إذا كنت ذا عدم فحرب مجانب
وتلقاه لي سلما إذا كنت واجدا
أحاول في دهري خليلا مصافيا
وهيهات خلا صافيا لست واجدا

Yine aşağıdaki mukattasında وعود kelimesini altı beyitin kafiyesinde müzdevic cinas
örneği olarak kullanmıştır.

أياليلة زار فيها الحبيب
أعيد لنا منك وصلا وعودي
فإني شهدتك مستمتعا
به بين رنة ناي وعود
وطيب حديث كزهر الرياض
توضع ما بين مسك وعود
سقتك الرواعد من ليلة
بها أخضر يابس عيش وعودي

وفي لي بوعد ولا تخلفيه

إخلاف دهر به لي وعودي

Aşağıdaki kasidesinde عين kelimesini onbeş beyitin kafiyesinde ve onbeş farklı anlamda cinas sanatına örnek olarak kullanmıştır.

بنتم فما كحل الكرى

لي بعد وشك البين عينا

ولقد غدا كلفي بكم

أذنا علي لكم وعينا

فأسلت بعد فراقكم

من ناظري بالدمع عينا

فحككت مدامعها الغزار

من الغيوم الغر عينا

جادت على أثر شفى

عينا لهم لم تلق عينا

من كل واضحة الترائب

سهلة الخدين عينا

غراء تحسب وجهها

للشمس حين تراه عينا

أمسيت في حبي لها

عبدا أضام و كنت عينا

لا قر ركب بالركائب

إذ بهن سرين عينا

غاظ الحسود لنا الوصال

فلا رعاه الله عينا

فدممت حرفا عاينت

عينا في أولاه عينا

كانت تناصفنا بصافي

الود لا ورقا ولا عينا

لهفي وقد أبصرت في

ميزان ذاك الوصل عينا

كم من أخ فينا وعى

مالم نكن فيه وعينا

ومصاخب صنفت في

غدراته للعين عينا

Bu üslûbunda el-Farikî'nin oldukça başarılı olduğunu görmekteyiz. Şüphesiz Arap dilini iyi biliyor olması bu şekilde şiir söylemesine yardımcı olmuştur. Bununla birlikte bir çok mukattasında bu cinas sanatını gerçekleştirme çabası içinde olduğundan dolayı tekellüfü (Zorlamayı) görmekteyiz. Şiirlerinin bir çok yerinde şiir eleştirmenleri tarafından hiç kabul görmeyen takidin olduğunu müşahede etmekteyiz

فيا أهل ودي إن أبى وعد قربنا
زمان فأنتم لي به إن أبى عدوا
وأفردتني بالهم حتى أرى الورى
ضروبا ومنه فيه لي لا أرى ضربا
أنضى هواك شبيبتى وذوى به
عودي له و عريت من ورقى به

el-Farikî'nin bu beyitlerinde ifade akıcılığını yok eden ve şiirin dinleyicisi üzerindeki etkisini düşüren takidi rahatlıkla görebilmekteyiz. Dolayısıyla el-Farikî'nin şiirlerindeki cinas sanatının getirmiş olduğu hoş musiki, şiire biraz zarafet vermişse de akıcılığını, dinleyici ve okuyucunun duygularına etkili olmasını engellemiştir. Şiir eleştirmenlerine göre şiirin musikinin güzel olması yeterli gelmemektedir. Onlara göre Şiirin asıl güzelliği dinlendiği veya okunduğu zaman insanın ruhunda dalgalandırmalar yapmasında ve akıcılığındadır.⁵⁴⁹

Bu durum sadece el-Farikî için geçerli değildir. İkinci Abbasî Dönemi şairlerinin çoğu için söylenebilir. Bu dönemin şairleri tıbak, cinas gibi bedîî sanatları gerçekleştirebilmek maksadıyla tekellüfe kaçtılar ve manayı ikinci plana attılar. Şiirlerini irticalen değil de tetkikler sonucu ve kelimeleri seçerek yapıyorlardı.

⁵⁴⁹ Ğuneymî, 157.

Eflatun'a göre ise şiir sanat değil ilhamdır. Bundan dolayı Eflatun şairleri peygamberlere benzetir.⁵⁵⁰

Diline gelince Arap dilini çok iyi bildiğinden dolayı çoğu yerde vahşi değil de daha çok alimlerin anlayabileceği kelimeleri seçmeye özen göstermiştir. Bununla beraber çok az da olsa صولجان، جنانار gibi Arapçalaşmış yabancı kelimeleri kullanmada tereddüt etmemiştir. İkinci Abbasi Dönemi'nde yaşamış olmasına rağmen dili ve şiirleriy istidlal yapılabileceği bir çok edib tarafından belirtilmiştir.

---

⁵⁵⁰ Ğuneymi, 30-32.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞİİRLERİNDE BEDİİ SANATLAR

I. Cinas

A.Cinasın Tarifi ve Arap Edebiyatındaki Yeri:

el-Hasan b. Esed el-Farikî şiirlerinde bedî sanatları ve özellikle cinas sanatını dikkati çekecek kadar çokça kullanmıştır. Hatta bu sanatı şiirlerinde kullanabilmek için büyük bir gayret içinde olduğunu söyleyebiliriz. Elimizdeki şiir mukattalarına baktığımızda cinas sanatının kullanılmadığı bir beyitini görmemekteyiz. Sanki şiirlerini cinas sanatını kullanmadaki maharetini göstermek için söylemiştir diyebiliriz. Bu sebeptendir ki onun hakkında bilgi veren kaynaklar en çok cinas sanatını kullanmadaki ustalığına işaret etmişlerdir. Hatta bazı belâğatçılar el-Farikî'yi bu sanatı iyi kullanabilen şairlerin başında göstermektedirler.

Yakutu'l-Hamevî el-Farikî için " Nazmı güzel, sözleri zarif kafiye usta, şiirlerinde cinas sanatını çok kullanan bir şairdir."⁵⁵¹ el-İsfahanî hakkında bilgi vermiş olduğu bütün kişiler için sıralamış olduğu secili övgüleri el-Farikî için de sıraladıktan sonra " Şiirlerinde anlam ile iyi bir uyum içinde olan güzel cinası kullanabilmiştir."⁵⁵² el-Kıfî ise "el-Farikî'nin şiir mukattaları çoktur. Mukattalarında cinas sanatını temel almıştır. Cinas sanatını kullanmada çok mahir bir şairdir."⁵⁵³ ez-Zerkeşî " O şiirlerinde cinas sanatını esas almış ve bu sanat alanında otorite şahsiyetlerden biri olmuştur."⁵⁵⁴ demektedirler.

el-Hazirî, Lumahu'l-Mulah adlı eserinde bedî sanatları ve özellikle cinas sanatının kullanıldığı şiir ve nesirden örnekler verirken, el-Farikî'nin şiirlerini başta göstermektedir.

551 Yakut. *Muccmu'l-Udeba*, VIII, 54-55.

552 el-İsfahanî, 416-417.

553 el-Kıfî, I,329.

göstermektedir.

el-Farikî hakkında bilgi veren kaynaklar aşağı yukarı aynı hususları ifade ettikten sonra onun bilhassa cinas sanatını kullanmadaki ustalığını ön planda tutmuşlardır.

el-Farikî'nin cinas sanatını kullanmadaki ustalığı belâğatçılar tarafından da kabul görmüş ve belâğat kitaplarında onun şiirleri bu sanat için delil olarak gösterilmiştir.⁵⁵⁵

Burada aklımıza şu soru gelmektedir. Bu sanata o kadar önem vermesinin sebebi nedir? el-Farikî'nin kişisel zevkini bir kenara bırakacak olursak yaşadığı asır Arap Edebiyatında bedîî sanatların asrıydı.

Biz burada el-Farikî'nin şiirlerindeki cinas örneklerine geçmeden önce bu sanatın tarifini, çeşitlerini ve Arap Edebiyatındaki yerini kısaca da olsa vermekte fayda görüyoruz. Cinas sözlük anlamı itibariyle *جئس* (Canese) filinin mastarı olarak iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelmektedir. Edebî istlah olarak ise belâğat ilminin bedîî sanatlarından bir söz sanatıdır. Cinas en basit tarifıyla manaları farklı yada aynı fakat harfleri birbirine benzeyen kelimeri bir beyit yada anlamlı bir cümlede kullanma sanatıdır. Bazı belâğatçılar bu sanata tecnis, tecanüs yada mücanese de demişlerdir.⁵⁵⁶

Cinas sanatı her ne kadar Abbasiler Dönemi'nde çok yaygın bir halde kullanılmaya başlandıysa da Arap Edebiyatıyla beraber doğmuştur. Arap Edebiyatının en sade ve saf örnekleri kabul edilen Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif ve Cahiliyye Dönemi şiirlerinde de görülmektedir. Fakat buralarda daha çok tesadüfen yer almıştır. Kuran-ı Kerim'in

⁵⁵⁷ و يوم تقوم الساعة يقسم المجرمون ما لبثوا غير ساعة

ayetinde cinas sanatı vardır. Peygamber efendimizin

⁵⁵⁸ اللهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي

hadisinde de cinas sanatı meydana gelmiştir. Avs b. Hacer'in

غر غرائر أبقار نشان معا

555 el-Kıffî, I, 331; Şavki Dayf, V(Irak), 331.

556 el-Askerî, 353.

557 er-Rum, 30/ 55

558 el-Askerî, 354

حشـن الخـلائق عـما يـتقى زور⁵⁵⁹

beyitinde Muhadramun şairlerden el-Hutaya'nın

و إن كانت النعماء فيهم جزوا بها

و إن أنعموا لا كدروها و لا كدوا⁵⁶⁰

beyitinde cinas sanatı vaki olmuştur.

Abbasîler Dönemi'nden itibaren Arap şiir gerek şekil gerekse sanatsal özellikleri itibariyle yeniliklerle karşı karşıya geldi. Bedevî hayattan şehrin süslü ve karmaşık hayatına geçen Arapların düşünüş ve kültürel hayatları da değişmeye başlamıştı. Karşılaştıkları yabancı kültürün etkisiyle de şiirlerinde süsleme sanatlarına yöneldiler. Abbasî Dönemi'nin şairleri şiirde bediî sanatları bir yenilik olarak telakkî ettiler ve çabalarını bu alanda yoğunlaştırdılar.⁵⁶¹

Müslüm b. el-Velid el-Ansarî bu yeni sanatın öncü şahsiyetlerinden biri olmuştur. Şiirlerinde başta cinas olmak üzere tıbak ve muhtelif sanatları kullanmaya başladı. Bu nedendir ki Arap şiirini bozan ilk şair olarak bilinmektedir.⁵⁶² Daha sonraları Ebu Temmam⁵⁶³ ve İbnu'l-Mutez⁵⁶⁴ gibi şairler bu tür sanatları şiirlerinde çokça işlemeye başladılar.⁵⁶⁵ Zamanla bu sanatlar çok yaygın bir hal almış Dördüncü ve Beşinci asırlarda ise şiir sanatının en önemli amaçlarından biri olmuştur.

Cinas sanatının şiirde çokça kullanılması bazı dilciler tarafından hoş karşılanmamakta bazıları tarafından ise onaylanmaktadır. Dilcilerin bu konudaki görüşlerini gerekçeleriyle anlatmaya çalışmak oldukça zordur. Ancak bu alanda en iyi ve herkes tarafından kabul gören Abdü'l-Kadir el-Curcanî'nin görüşünü vermekle

559 el-Askerî, 359.

560 el-Askerî, 365.

561 Güncemî, 245; Şavki Dayf, Irak, 330.

562 Şavki Dayf, *el-Fen va Mezahibuhu Fi's-Şir'il-Arabî*, 172-179, Taha Hüseyin, *Min Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, II, 348.

563 Ebu Temmam, H. 188-231 yılları arasında yaşamış ünlü bir şairdir. Bkz. ez-Zeyyat, 290.

564 İbnu'l-Mutez, Abbasî Halifelerinden 249-296 yılları arasında yaşamış, eğlenceye düşkün bir şair ve edipti. Bkz: ez-Zeyyat, 281-282; Taha Hüseyin, 391-409.

yetineceğiz. Cürcanî'ye göre Tecnis anlam ile uyumlu bir şekilde gelirse güzel bir sanattır. Anlam ile uyum içinde olmayan tecnis ise kelimeleri tekrar etmekten başka bir şey değildir. Sırf Tecnis yapabilmek için manayı geri plana atmak sanat değildir.⁵⁶⁶ el-Cahız ise şiirde musikiyi manaya tercih etmektedir. Ona göre şiir manadan çok güzel motif örme sanatıdır.⁵⁶⁷

B.Cinasın Çeşitleri ve el-Farikî'nin şiirlerindeki Örnekleri:

Cinas ve çeşitleri alanında ilk eser yazan kişi İbnu'l-Mutez'dir. İbnu'l-Mutez bu eserini yazarken isimlendirmeden cinası iki kısma ayırmıştır. Ona göre aralarında mücanese olan kelimeler harf ve mana bakımından benzerlik içinde olabildiği gibi mana berzerliği olmadan kelimeler arasında harf benzerliği varsa cinas sanatı vuku bulmuştur.⁵⁶⁸

Daha sonraları bu alanda eser yazan bediîciler İbnu'l-Mutez'in birinci örneğine cinas-ı iştikak ikinci örneğine ise cinas-ı mutlak adını koymuşlardır. İbnu'l-Mutez bu iki cinasın dışında başka örnekler vermişse de daha çok bu iki çeşit üzerinde durmuştur.

Abbasî Dönemi'nde Arap dilcileri cinası birçok kısımlara ayırarak herbirinin ayrı ayrı tarifini yapmışlardır. Bu durum bilhassa Abbasilerin ikinci döneminde şairlerin bu sanatı çok kullanmalarından dolayı dil bilimcilerin dikkatini çekmiş ve bu sanatı araştırmalarına neden olmuştur. Dilcilere göre cinas sanatı dokuz kısma ayrılmaktadır. Şairimiz el-Farikî şiirlerinde daha çok cinas-ı mefruk üzerinde yoğunlaşmışsa da bu sanatın bütün çeşitlerini denemiştir. Biz burada bu sanatın çeşitlerini ve tariflerini verirken el-Farikî'nin şiirlerindeki örneklerini vermeye çalışacağız.

1.Cinas-ı Tam : Aralarında mücanese olan kelimelerin mana hariç harf, harflerin sayısı, harflerin diziliş sırası ve hareke bakımından tam bir uyum içinde olma halidir.Yalnız son harflerin harekesi ve sukun göz önünde bulundurulmaz çünkü son harfin harekesi iraba göre değişebilir. Bu da kendi arasında birçok kısma ayrılır:

---

565 Şavki Dayf, Aynı yer.

566 el-Curcanî, 99.

567 Ğuneymî, 157.

a.Cinas-ı Mumasil: Aralarında mücanese olan kelimelerin kelime cinsinden birbirlerine benzemeleri durumudur. Yani isim-isim, fîil-fîil, harf-harf olarak birbirlerine benziyor olma durumudur.⁵⁶⁹

İsim-isim:

العيش أحقر أن يعنك سراء
منه و أقصر أن تلتهيك سراء
فأستنهض العزم و ليصحبك معتزما
نجم إذا دجت الظلماء سراء
فليس ترضى بذل العيش في وطن
إلا قعيدة بيت و هي سراء

Burada سراء kelimesini üç ayrı anlamında kullanmıştır. Birincide “mutluluk” ikincide “gece yolculuğu arkadaşı” üçüncüde ise “cocukları çok olan dul kadın” anlamındadır.

Fil-fîil

يا من له من فؤادي موضع عجب
ملكته فيه قيادي فوق ما يجب
أعرضت عني فدمع العين منسكب
و القلب من حر نيران الهوى يجب

Burada cinas sanatı يجب ile Gerekir atar anlamındaki kelimeler arasında vaki

568 el-Askerî,353, Taha Hüseyin, II, 333.

569 el-Marağî,Ulumu'l-Belağa,331,Kaya, Bilgegil,Edebiyat Bilgi ve Teorileri, 310.

olmuştur.

b.Cinas-ı Müstevfa : Aralarında mücanese olan kelimelerin cins bakımından farklılık göstermeleridir. Yani biri fiil diğeri isim veyahut harf olmsı durumudur.⁵⁷⁰ Bu tür cinaslarda en çok kullanılan ise isim-fiil şeklinde olanıdır.Harflerin isme veya fiile benzemeleri çok güçtür.

تيم قلبي شادن أغيد
ملك فالناس له أعبد
لو جاز أن يعبد في حسنه
وطرفه كنت له أعبد

Burada cinas sanatı **أعبد** kul-köle anlamındaki kelimesinin çoğulu **أعبد** kelimesi ile **أعبد** ibadet ederim anlamındaki fiil kelimelere arasında olmuştur.

2.1 Cinas-ı Tam Mürekkeb

a.Cinas-ı Müteşabih : Hem yazılışı hemde telaffuzu aynı olan terkeb kelimelerle yapılan cinasa ,cinası-ı müteşabih veya cinas-ı makrun denir.⁵⁷¹

أي خليل لم يخني وقد
صفاله ودي أوراقا
هيهات لو حاولت تعدادهم
ملأت من ذلك أوراقا

570 el-Kazvini,el-İzah,II,536; Bekri, el-Belağatu'l-Arabiyye,II,135

571 Bilgegil,313

Burada أوراق أو راق terkibi ile أوراق terkibi arasında hem telaffuz hem de yazılış yönünden benzerlik olduğu için müteşabih cinas sanatı vaki olmuştur.

b.Cinas-ı Mefruk : İmlası farklı okunuşu aynı olan mürekkebin kelimeleriyle yapılan cinasa, cinas-ı mefruk adı verilir.⁵⁷² el-Farikî şiiirlerinde en çok bu çeşidi kullanmıştır.

غدونا بآمال ورحنا بخيبة

أماتت لنا إفهامنا والقرائحا

فلا تلق منا غاديا نحو حاجة

لتسأله عن حاله والقرائحا

c.Cinas-ı Merfuv : Mürekkebin cinası meydana getiren kelimelerden biri diğerinin aynısı değil de bir parçasının aynısı ise bu cinasa, cinas-ı merfuv yada cinas-ı muraffak adı verilir.⁵⁷³

.. قديما كان في الدنيا أناس

بهم يحيى العلى والمكرمات

فلما غال فعل الخير دهر

به عاش الخنا والمكرماتوا

3. Cinas-ı Nakıs : Aralarında mücanese olan kelimelerin harf ve hareke bakımından benzer olması ancak harf sayısında tam uyum içinde olmaması halidir. Bu cinas çeşidi de kendi arasında birçok kısma ayrılır.

572 Bilgegil, 313.

573 el-Kazvinî,II,536; Bilgegil, 314.

a.Cinas-ı Merduf : Aralarında mücanese olan kelimelerden birinin başında fazla bir harfin bulunması durumundaki cinasa denir.⁵⁷⁴

إن سرني في الزمان وعد
فيك فكم ساء من وعيد
قد ذبت هما مذ غاب عني
وجهك يا نزهتي و عيد

b.Cinas-ı Müktenif: Aralarında mücanese olan kelimelerin birinin ortasında fazla bir harfin bulunması durumundaki cinasa, cinas-ı müktenif denir.⁵⁷⁵

فلست أدري ذهبوا من تلونهم
هم الدواء لما أشكو أم الدواء

Burada الدواء kelimesi ile الدواء kelimesi arasında mucanese vardır fakat birisinin ortasında fazla bir harf olduğundan muktenif cinas sanatı vaki olmuştur.

c.Cinas-ı Mutarraf: Aralarında mücanese bulunan kelimelerden birisinin sonunda fazla bir harf bulunuyorsa böyle cinasa cinas-ı mutarraf denir.⁵⁷⁶

d.Cinas-ı Müzeyyel: Aralarında mücanese olan kelilerden birinin sonunda birden fazla farklı harfin bulunması durumundaki cinasa, cinas-ı müzeyyel denir.⁵⁷⁷

574 el-Haşimi,398; el-Maraği, 332.

575 el-Haşimi,398;el-Meraği,332.

576 el-Haşimi,398.

577 Bilgegil,315.

وإن نبت أرض فشدي على
ناجية رحلك أو ناح
فالمرء إما هالك إن رمى
بنفسه الغايات أو ناجي

Burada ناجية kelimesi ile ناج kelimesi arasında mücanese vardır ancak ناجية kelimesinin sonunda iki tane farklı harf olduğundan müzeyyel cinas sanatı vaki olmuştur.

e.Cinas-ı Muzari: Aralarında mücanese olan kelimerde farklı harfler varsa ve bu harfler mahreç itibariyle birbirine yakın durumda ise böyle cinasa, cinas-ı muzari denir.⁵⁷⁸

f.Cinas-ı Lahik: Aralarında mücanese olan kelimelerde farklı harfler varsa ve bu harfler mahreç itibariyle birbirinden uzak durumda ise böyle cinasa, cinas-ı lahik denir.⁵⁷⁹

ما العمر لو فهم الإنسان غايته

الامكاره لا تغنى و أنواء

وما البرية الا واحد وهم

في قيمة الذات أكفاء و أسواء

Burada أنواء ve أسواء kelimeleri arasında mücanese vardır. Ancak bu iki kelimedede

578 el-Haşimi, 398; Bilgegil,316.

579 Bilgegil,317.

farklı birer harf vardır ve bu farklı ik iki harfin mahreçleri birbirinden uzak olduğu için lahik cinas sanatı vaki olmuştur.

g.Cinas-ı Muharref: Aralarında mücanese olan kelimeler harf benzerliği içinde olup hareke farklılığı içinde ise böyle cinasa, cinas-ı muharref denir.⁵⁸⁰

فمن لـج في حوض لـج الفلاة
لم يقرب الموت في قارب

Burada لـج kelimesi ile لـج kelimesi arasında cinas sanatı vaki olmuştur.

ضل امرؤ للذنان أنشا
ثم لها بعد ذاك زفت
وللكؤوس التي عليه
منها عروس المدام زفت

Burada ise زفت kelimesi ile زفت kelimesi arasında muharref cinas sanatı vaki olmuştur.

h.Cinas-ı Musahhaf: Aralarında mücanese olan kelimelerin harflerinin şekilleri benzer noktaları farklı olma halidir.Bu cinasa hatti cinas veya cinas-ı tashif de denir.

غيث بلا عيـث إذا ما هما
والغيـث لا يخلو من العيـث

Burada غيـث kelimesi ile عيـث kelimesi arasında musahhaf cinas sanatı vaki olmuştur.

i. **Cinas-ı İştikak:** Aralarında mücanese olan kelimeler aynı kökten gelmiş ise böyle cinasa cinas-ı İştikak denir.⁵⁸¹

احب علي ما نالني منك من قلى
و أغضى على أشياء منك تريب
ولو بعد أن أفنى وأبلى دعوتني
أجابك عظم في التراب تريب

Burada التراب kelimesi ile ondan türetilmiş olan تريب kelimesi arasında iştikak cinası sanatı vaki olmuştur.

يا زاجري كف إني غير منزجر
و بالذي شئت الا بالحفا أشر

Yine aynı kökten olan زاجر ve منزجر kelimeleri arasında iştikak cinası sanatı vaki olmuştur.

k. **Cinas-ı Müzdevic:** Aralarında mücanese olan kelimelerin peşpeşe gelmesi durumundaki cinasa denir.⁵⁸²

و نديمة لي في الظلام وحيدة
مثلي مجاهدة كمثل جهأدي
فاللون لوني و الدموع كأدمعي

---

580 el-Kazvinî,II,537; Bilgegil,319.

581 el-Kazvinî,II,542; Bilgegil,320.

582 es-Sekkaki, Miftahu'l-Ulum,430; Bilgegil,318.

والقلب قلبي و السهاد سهادي

لا فرق فيما بيننا لو لم يكن

لهبي خفيا وهو منها بادي

Burada **لوني الدموع كادمعي السهاد سهادي** kelimeleri arasında müzdevic cinas sanatı vaki olmuştur.

L.Cinas-ı Muleffak: Aralarında mücanese olan kelimelerin her ikisinin terhib halinde olması durumundaki cinasa denir.⁵⁸³

تمنت أمورا فيك نفسي فمن لها

قبيل الردى لو أدركت ما تمننت

فلاتك كالدنيا ترضن على الفتى

بنائها حتى إذا مات منت

Burada her ikisi terhib halinde olan **ما تمننت** ile **مات منت** kelimeleri arasında müleffak cinas sanatı vaki olmuştur.

II. Diğer Bedii Sanatlar:

A. Mukabele: Bedii tabirlerden olan mukabele bazı belağat alimlerine göre Tıbak sanatının kısımlarından birisidir.⁵⁸⁴ Sekkaki başta olmak üzere bir kısım edipler ise onu

583 el-Haşimî,407.

584 el-Kazvinî,II,485; el-Marağî,299.

müstakil bir mana sanatı olarak kabul ederler.⁵⁸⁵ Mukabele aralarında tenasüb bulunan iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra aynı tertibe göre mana bakımından onların zıddı olan kelimeleri sıralamaktır.⁵⁸⁶

وعشت عيشا بعضه لين

سهل و بعض خشن و عث

اصلح إذا اصلح دهر و إن

افسد فانهمض مفسدا و اعث

Burada *لين عيشا بعضه خشن و عث* tekibi ile *سهل عيش لين سهل* arasında mukabele sanatı gerçekleşmiştir. Yine *إن أفسد فانهمض مفسدا و اعث* ile *إذا أصلح أصلح* arasında mukabele sanatı vaki olmuştur.

B.Tıbak: Birbirine zıt iki manayı bir ifadede kullanma sanatıdır. Bu sanata mutabakat, tatbik, tatabuk, tezat ve tekafu da denilmektedir. Tıbakı oluşturan kelimeler aynı cinsten olabileceği gibi farklı cinslerden de olabilmektedir.⁵⁸⁷

و إخوان بواطنهم قباح

و إن أضحى ظواهرهم ملاحا

حسبت مـياه ودهم عذابا

فلما ذقتها كانت ملاحا

585 es-Sekkakî, 424; Bckrî, II, 50.

586 el-Kazvîni, II, 484-487; el-Haşimî, 367-368; el-Marağî, 299-300.

587 es-Sekkakî, 423; el-Askerî, 339; Bilgegil, 184; Mitracî, el-Camî Li Fununu'l-Luğa, 178.

و أصبحت ذا كوكب طالع

لجوب المفاوز أو غارب

فباعد إذا ما نويت الرحيل

بهمك في الأرض أو قارب

Burada ملاح ile عذاب yine ملاحا terkihi ile بواطنهم قباح Burada

kelimeleri arasında tıbak sanatı vaki olmuştur. Alttaki mukattada ise طالع kelimesi ile

kelimesi arasında tıbak sanatı gerçekleşmiştir. غارب ve باعد kelimesi ile

غر الزمان طماعة أبناءه

سكرت بها الأشياخ و الأحداث

فصحوا و قد كذبتهم آمالهم

فيها و قد صدقتهم الأحداث

Bu mukattada كذبتهم و صدقتهم ile الأشياخ و الأحداث ve سكرت و صحوا

arasında zıddiyet olduğundan tıbak sanatı vaki olmuştur.

C.Tezyil: Muradif olan kelimeleri aynı anlamda kullanma sanatıdır.⁵⁸⁸

el-Fariki'nin şiirlerinde en çok kullandığı bedî sanatlardan birisi de tezyildir.

و كيل يوم فينا لذا الدهر خطب

و صروف تعرو و نكب فنكب

588 el-Askeri,413.

بينما نحن منه في حلبة الآمال
نحري إذ اعثرتنا فنكبو
نستلذ الدنيا فنحن إليها
أبدا غرة نحن و نصبو
ونرجي البقاء جهلا و إنا
غرض للمنون فيها و نصب
أي عيش صفا لخلق و ما كان
له من حوادث الدهر قلب
أفما في الأنام ذو فطنة يفهم
هذا و من له فيه قلب

Burada muradif kelimeler aynı نحن و نصب ؛ غرض و نصب ؛ صروف و خطب

anlamda kullanılmıştır.

ضل امرؤ للذنان أنشا
ثم لها بعد ذاك زفت
وللكؤوس التي عليه
منها عروس المدام زفت
بعد الرأي الغواة فيها

و من إليها عينيه لفت

يزعم شرابها سفاها

إذا لهم نظمت و صفت

بأنها رأس كل عيش

قد أخلصته لهم و صفت

وزعمهم لو صفا محال فيها

فلاحت لهم و شفت

كم قتلت مسرفا عليها

فانحلت جسمه و شفت

و كم به أظهرت سفاها

فاحرقت حاسدا و شفت

Burada أخلصت لهم. aynı anlamda kullanılmış muradif kelimeler. نظمت و صفت

فانحلت yine لاحت لهم و شفت. aynı anlamda kullanılmış muradif kelimeler. و صفت

فاحرقت حاسدا و شفت aynı anlamda kullanılmış muradif kelimeler olduğundan tezyil sanatı

vaki olmuştur.

فقد سئمت مداجاتي بني زمن

ما منهم غير جافي الطبع قتان

ساحر الالحاظ أقلقني

وهو في حفص وفي دعة

أو ترق تلك اللحاظ دمي

فهي في حل وفي سعة

Beyitlerinde muradif kelimeler جاني الطبع وقتات ؛خفص ودعة؛ حل وسعة

aynı anlamda kullanıldığından tezyil sanatı vaki olmuştur.

D.Tarsi : Bir beyitin haşvunun secili olması sanatıdır.⁵⁸⁹

أيها المظهر نسكا

ليس في ناسك ناسك

أعلق الأيدي بذي الدنيا

يداناسك ناسك

العيش أحقر أن يعنك ضراء

منه وأقصر أن تلهيك سراء

فاستنهض العزم وليصحبك معتزما

نجم اذا دجت الظلماء سراء

ونديمة في الظلام وحيدة

مثلي مجاهدة كمثل جهادي

فاللون لوني و الدموع كأدمعي
و القلب قلبي و السهاد سهادي
لا فرق فيما بيننا لولم يكن
لهبي خفيا و هو منها بادي

E.Tatrız: Peşpeşe gelen beyitlerde aynı vezinli kelimeleri kullanma sanatıdır.⁵⁹⁰

فاستعدوا فإن للدهر أحداثا
لهافي الأنام طعن و ضرب
ليس يبقى لها و إن أمهلتها
غفلات الزمان عبل و ضرب
إن ليل الشباب لاح فيه
بعد ظلمائه من الشيب شهب
مؤذن بالرحيل إن ركضت فيه
لخيل الزمان بلق و شهب

Bu mukattasında طعن و ضرب kelimeleri ile عبل kelimeleri aynı vezindedir.

Yine شهب kelimesi ile بلق kelimesi aynı vezindedir. Burada tatrız sanatı vaki

olmuştur.

---

589 El-Askerî, 416; Bilgegil,340.

590 El-Askerî, 480.

ليث بلا خرق و لا لوثة

و الخرق و اللوثة في الليث

غيث بلا عيث اذا ما همى

و الغيث لا يخلو من العيث

Bu mukattada ise kelimeleri aynı vezinde غيث بلا عيث kelimesi ile ليث بلا خرق kelimesi ile

ve aralarında tatriz sanatı vardır.

F. Tasri : Bir beyitin iki mısramını kafiyeli yapma sanatıdır.⁵⁹¹

فشأ الرياء فلا قوم أشحاء

و لا أصادق خلال أوداء

العيث أحقر أن يعننيك ضراء

منه و أقصر أن تلهيك سراء

يا من له من فؤادي موضع عجب

ملكته فيه قيادي فوق ما يجب

بعدت فأما الطرف مني فساهد

لشوقي و أما الطرف منك فراقد

أريقا من رضاك أم رحيقا

رشفت فلست من سكري مفيقا

G. Lüzum Mele Yelzem : Revî veya fasılalarda onun yerini tutan harflerden önce, kafiye veya seciye lazım olmadığı halde aynı cinsten ve eşit sayıda harf bulunması sanatına luzum ma la yelzem denir.⁵⁹² Bu sanata inat , Teşdid ve iltizam da denilmektedir.el-Farikî bu sanatta çok aşırıya gitmiş ve bütün şiirlerinde bu sanata haddinden fazla kullanmıştır. Şiirlerini baştan başa bu sanata örnek verebiliriz :

H. Tasdir: Redussadır ala acz: Bir beyitin birinci mısraındaki ilk kelimeyi ikinci mısraında kafîye olarak kullanma sanatıdır.⁵⁹³

يا صاح إن الخمر قتالة
فأعف عنها النفس يا صاح
تمنت أمورا فيك نفسي فمن لها
قبيل الردى لو أدركت ما تمننت

İ. Tecrid: Söz sahibinin nefsinin veya gönlünü ayrı bir şahıs gibi alarak ona hitab etmesidir.

عشت يا نفس بالرفاهة دهرا
فاطلبي الآن عيشة بانتهاز
واستخيري الإله في البين فالعالم

591 el-Kazvinî, II, 551; Bilgegil, 338; Mıtracı,231.

592 el-Kazvinî,II,553-554; el-Haşimî,407; Bilgegil,340

مني إلا إذا بنت هاز
و صلي الوحد بالوجيف إليه
بالنواجي ذات الخطى و الجواز
وافعلي الخير ما استطعت على الخير
فلن تعدي عليه الجوازي

Şairimiz bu mukattasında kendi nefesine hitab ederek ona bazı nasihatlerde bulunmaktadır. Geçmiş günlerde iyi bir hayat sürdürdüğünü bugünlerde kötü durumuna sabretmesini tavsiye etmektedir. Sevgilisinden ayrılmayı bile hayra yormasını fakat ona ulaşmak için bütün çabalarını göstermesini önermektedir. Sonunda nefsinden elinden geldiğince iyilikleri yapmasını bu yapacağı iyiliklerin karşılığını muhakkak bulacağını ifade etmektedir.

يا نفس إن الحلم لي صاحب
فنافقي الحساد أو داجي
فإنني الهون لهم والشجى
معترضاً ما بين أوداجي
والليل في أوجههم حيثما
أموا بطي السير أو داج
إياك و الهون ليردى إذا
عفا لأخلاق و إنهاج

فإن فيه رب أكرامة

إن حاسد شان و إن هاج

يا نفس فضلي أبدا سامري

إن أعوز الصاحب أو ناجي

و إن نبت أرض فشدي على

ناحية رحلك أو ناج

فالمرء إما هالك إن رمى

بنفسه الغايات أو ناجي

Burada yine kendi nefesine hitap ederek hoşgörünün kendisi için bir dost olduğunu ifade etmekte ve nefsinden kendisini kıskananlara karşı iki yüzlü olmasını istemektedir. Ona göre kendisi kıskananları için yutamadıkları bir kemiktir.

Yine nefsinden dost sahibi olmaya gayret göstermesini istenmediği bir yerden hızlı develerle oradan göçmesini tavsiye etmektedir. Ona göre idealleri peşinde koşan insan ya ideallerini gerçekleştirir yada helak olup gider.

SONUÇ

el-Emir Abu Nasr el-Hasan b.Esed el-Farikî, Hicrî Beşinci/Miladî Onbirinci yüzyılın ilk çeyreğinde el-Cezira Bölgesi Diyar-ı Bekr kısmı Meyyafarikîn şehrinde doğmuştur.

el-Cezira bölgesi tarihin ilk devirlerinden itibaren Samî kavim ve kültürlerin yaşayıp geliştiği önemli yerlerden birisidir. Doğudan İran-Hint, batıdan Avrupa ve güneyden Samî kültürlerin kavşak noktası olması hasebiyle birçok medeniyetin doğup gelişmesine sahne olmuştur. Bu bölge tarihin çeşitli devrelerinde değişik kavimlerin siyasi egemenliği altında yaşadıysa da kültürel yönden Samî karakterini daima koruyabilmiştir. İslamî fetihten önce bu bölgeye Tağlib, İyad, Kudaa gibi Arap kabilelerinin göç etmeye başlamasıyla beraber Arap dili ve edebiyatı da bu bölgede varlık göstermeye başlamıştır. Cahiliyye Dönemi'nin ünlü Muallaka şairlerinden Amr b.Kelsum, Tağlib kabilesinden el-Cezirali Hristiyan bir şairdir. Arap dili ve Edebiyatının bu bölgede asıl yerleşip gelişmesi bölgenin H.20/M. 640 yılında İyaz b.Ğanem komutasındaki Müslüman Orduları tarafından fethedilmesinden sonra başlar ve Hz. Osman zamanında Bizans'a karşı güç oluşturmak maksadıyla en güçlü ve kalabalık Arap aşiretlerinin bu bölgeye yerleştirilmesiyle had safhaya ulaşır.

Emevîler Dönem'inde ise bu bölgede Müslüman Arap kültür muhitinin tamamıyla teşekkül ettiğini görmekteyiz. Bu dönemin üç büyük şairinden birisi olan el-Ahtal bu bölgenin şairiydi. Abbasî İmparatorluğu'nun İkinci Dönemi'nde çeşitli etkenler sebebiyle İslam dünyasındaki siyasi parçalanmalar sonucunda bu bölgede kurulan Hamdanîler Devleti Arap nüfusunun mümessli durumundaydı. Hicrî Dördüncü yüzyılda Arap Edebiyatı ve şiiri en parlak devrini Hamdanî Devleti ile beraber bu bölgede yaşadı. Hicrî Beşinci Yüzyılda ise Hamdanîlerin halefleri Mervanîler Diyar-ı Bekr bölgesinde ilim ve edebiyatın gelişmesine önem vermişlerdi. Döneminin en zengin emiri Ahmed b. Mervan sarayında âlim, edib ve şairleri toplayarak onlara bolca ihşanlarda bulunmuştur. Onun zamanında Diyar-ı Bekr bölgesi edib ve şairlerin karargahı olmuştu. Bölgenin

önemli şehri olan Amid ilim ve kültürel yönden İslâm dünyasının dördüncü dereceden merkezi haline gelmişti.

Böyle bir bölgede doğup büyüyen el-Farikî, küçük yaştan itibaren çevresinde bulunan medreselere devam ederek dinî ve edebî bilgiler tahsil etmiştir. Elimizdeki kaynaklarda yetişmesi ile ilgili malumat bulunmamaktadır. Fakat el-İfsah adlı eserini iyice tetkik ettiğimizde yetişmesi ile ilgili bazı öz bilgiler ulaşabilmekteyiz. el-Farikî bu eserin sonuç kısmında kendi edebî ve kültürel birikimini üç ana kaynağa dayandırmaktadır. Bunlar küçük yaşta derslerine katıldığı medrese hocaları, genç yaşta meclislerine katılıp irfan, ilim dinlediği âlim ve edebiyatçılar ile okuduğu değerli kitaplardır. Bunlardan başka el-Farikî, genç yaşta iken el-Menezî'nin kurup, ilmî ve edebî kitaplarla doldurduğu Meyyafarkîn Merkez Camisi Kütüphanesinde görev almış ve kitapların nash işinde çalışmıştır. Böyle bir yerde çalışmakla Arap dili ve Edebiyatı ile ilgili eserleri tanıma ve okuma fırsatını bulabilmiştir. Bu sebepten dolayı genç yaştan itibaren Arap dili ve edebiyatına ilgi duyduğu ve kendini bu alanda yetiştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Zamanla Arap dili ve nahvi alanında uzmanlaştığı ve çevresinde bu konuları en iyi bilen kişi konumuna geldiğini hem kendi sözlerinden hem de onun hakkında bilgi veren kaynaklardan anlamaktayız.

el-Farikî, siyasî hayatına Mervanî Emirliği'nin nezdinde küçük bir memuriyetle başlamıştır. Şiirleriyle Mervanî idarecilerini methederek onların dikkatini çekmiş ve Ahmed b. Mervan zamanında Amid şehri Harac Divanı Reisliği'ne yükselbilmiştir. Ancak kaynaklarımızın bildirdiğine göre bu görevinde iken halka iyi davranmamış ve adı bazı suistimallere karışmıştır. Giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi Mansur zamanında Mervanî Emirliği zayıflama dönemine girmiş olduğundan Selçuklu Devletinin mudahalesi ile karşı karşıya kalmıştır. Mansur zamanında Mervanî Emirliği içinde Abu Salim el-Kamil isimli Hristiyan bir tabibin etkili olması müslüman halkın tepkisine neden olmuştur. Bu sıralarda el-Kamil'in öncülüğünde bazı Mervanî idarecilerinin Selçuklular'a muhalif siyaset izledikleri anlaşılmaktadır. Bu grubun içinde şairimiz İbn Esed'in de olduğunu tahmin etmekteyiz.

Mervanîler, Musul Emiri Müslüm b.Kureyş ile ittifak kurarak Türk güçlerini el-Cezira ve Kuzey Suriye bölgelerinden atma çabası içine girdiler. Bu durumdan kuşkulanan Melikşah İbn Cüheyr komutasındaki Selçuklu Ordularını Diyar-ı Bekr bölgesindeki Mervanî topraklarını fethetmeye göndermiştir. Daha önce Mervanîlerin vezirliğini yapmış olan İbn Cüheyr önce Abbâsî Halifesi'nin isteği üzerine Bağdad'a

oradan Selçuklular'ın yanına giderek devlet yönetiminde önemli bir mevkiye gelmiştir. Mervanî Emirliğinin zenginliğini Melikşah ve veziri Nizamülmülk'e anlatarak onları bu harekete teşvik etmiştir. Böylece İbn Cüheyr komutasındaki Selçuklu Ordusu Diyar-ı Bekr Bölgesi'nin şehirlerini ilhak ederek H.478/M.1085 yılında Mervanî Emirliği'ni ortadan kaldırdı. Mansur b. Mervan memleketini kurtarmak için Melikşah'ın yanına gittiyse de olumlu bir sonuç alamadı. Melikşah Irak'taki Harbe şehrini ikta olarak ona veremekte yetindi. Bu olaydan sonra Abu Salim başta olmak üzere Selçuklu karşıtı Mervanî idarecileri tutuklanmış ve mallarına el konulmuştur. Aynı durum Amid Harac Divanı Reisi olan İbn Esed'in de başına gelmiştir. Ancak İbn Esed bölgeyi Fetheden İbn Cüheyr'in tavasutuyla tutuklanmaktan kurtulabilmiştir.

Mervanî Emirliği'nin ortadan kalkması üzerine İbn Esed memleketi olan Meyyafarikîn şehrine geri dönmüştür. İbn Esed memleketine geldikten sonra burada şehrin merkez camisinde tedrisat işleriyle uğraşmaya başlamıştı. Bu camide verdiği derslerle meşhur olmuş öğrencilerinden ve halkın alt tabakalarından kalabalık bir gurubu etrafında toplayabilmiştir.

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın H.485/M.1092 yılında vefatı üzerine idarecisiz kalan Meyyafarikîn halkı Selçuklular'ın yeni Sultanı Berkyaruk'a bir heyet gönderdiler ve gelip şehri teslim almasını yada kendi adına yönetecek birisini göndermesini istediler. O sırada Kardeşi Mahmut'la tahta mücadelesinde olan Berkyaruk Meyyafarikîn heyetine geleceğini vaat ettiyse de ne kendisi gelebildi ne de adamını gönderdi. Bu durum Bizans tehdidi altında olan Meyyafarikîn halkı arasında galayana sebep oldu. Şehrin ayan kesiminden bir grup Nusaybin'de bulunan Suriye Meliki Tutuş'un yanına gittiler ve gelip şehri teslim almasını istediler. Diğer bir grup ise Mervanîler lehine çalışıyordu. Meyyafarikîn şehrindeki bu kargaşalık sürerken İbn Esed etrafındaki adamlarla şehrin denetimini eline alarak güvenliği korumaya çalışıyordu. Nihayetinde Selçuklu ailesi arasındaki taht mücadelesini fırsat bilen el-Farikî kendini şehre emir ilan etti. Şehir halkının bir kısmı da onun emirliğini kabul etti. Meyyafarikîn'in bu durumundan haber alan Mansur b. Mervan İbn Esed ile haberleşerek işbirliği yapmak istediğini bildirdi. Meyyafarikîn'i tek başına idare edemeyeceğini anlayan İbn Esed, H.486/M.1093 yılında Mansur b. Mervan'ı çağırarak şehri ona teslim etti. Mansur b.Mervan bu hareketine karşılık İbn Esed'i kendisine vezir yaptı ve Muhyi'd-Devle unvanını verdi.

Mansur b.Mervan ve İbn Esed'in bu durumu sadece altı ay gibi kısa süre devamedebildi. Melikşah'ın yerine geçmek isteyen kardeşi Suriye Meliki Tutuş

denetimden çıkan el-Cezira Bölgesi'nin şehirlerini bir bir fethetmeye başladı. Nusaybin ve Amid'i aldıktan sonra Meyyafarikîn'e gelip şehri kuşattı. Bu durum üzerine Mansur b. Mervan şehri Tutuş'a teslim ederken Tutuş'un veziri Abu'n-Necm'e sığınarak hayatını kurtarabildi. Veziri İbn Esed ise belirli bir süre gizlendikten sonra Halep'e kaçtı.

İbn Esed, Helep'te sıkıntılı günler geçirdi. Gerek maddî sıkıntıdan gerekse memleketine olan özleminden dolayı daha da önemlisi Tutuş'un onu affedeceği ümidine kapılarak geri dönmeye karar verdi. Bir kaside yazarak o sıra Harran'da bulunan Tutuş'un huzuruna geldi. Tutuş ve beraberindeki adamlar İbn Esed'in söylemiş olduğu kasideyi beğendiler. Ancak Tutuş'un yanındakilerden birisi "Efendim bu şairi tanıyor musunuz" diye sorunca Tutuş hayır diye cevap verdi. Adam "Efendim bu şair sizi beklemeyip Meyyafarikîn şehrine kendisini emir ilan eden sonra şehri İbn Mervan'a teslim eden kişidir" deyince Tutuş öldürülmesini emretti. Böylece İbn esed Harran'da H. 487/ M.1084 yılında asılarak öldürüldü. Dolayısıyla gerek eski eserlerin bir kısmında gerekse çağdaş kaynaklarda İbn Esed'in Mervanî Emiri tarafından öldürüldüğünü ifade eden rivayetler sihhatli değildir.

el-Hasan b.Esed el-Farikî hayatının büyük bir kısmını siyasî faaliyetlerde geçirmiş olmasına rağmen Arap dili ve Edebiyatına üç nahiv kitabı ve dört yüz beyite yakın bir şiir külliyesi kazandırabilmiş önemli şahsiyetlerden birisidir. el-Farikî ile ilgili bilgi veren kaynaklar onun Arap dili ve edebiyatını çok iyi bildiğine, yazmış olduğu nahiv kitaplarıyla büyük bir dilci ve iyi bir şair olduğuna işaret etmektedirler.

el-İfsah Fi Şerhi Ebyetin Muşkileti'l-İrab isimli eseri Said el-Afğanî tarafından tahkik edilip yayımlanmıştır. İbn Esed bu eserinde bir kısmı Luğz bir kısmı dilciler tarafından tahlili yapılamayan 250 beyitin irab ve tahlilini yapmıştır. Eserinde bu beyitlerin irabını yaparken Arapça nahvi ile ilgili çok zarif ve nadir bilgiler vermiştir. İbn Esed bu çalışmasıyla büyük bir dilci olduğunu ispatlamıştır. Şerhu'l-Luma adlı eseriyle Hicrî Dördüncü Yüzyılın meşhur dilbilimcisi İbn Cinnî'nin el-Luma isimli eserini şerhetmiştir. Tabakat kitaplarının zikretmediği nahivle ilgili başka bir kitabı vardır. el-Farikî el-İfsah adlı eserinde 117. Beyitin irabını yaparken "B harfi ile ilgili tafsilatlı bilgiyi geniş bir şekilde Kitabu'l-Huruf adlı eserimde verdim" demektedir. Bu açıklamasından adı geçen kitabının harflerin anlamı ve nahivdeki yerleri ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Hicrî Beşinci Yüzyılın önemli şairlerinden olan el-Farikî'nin başta Lumahu'l-Mulah, Mucemu'l-Buldan, Haridetu'l-Kasr, Ukudu'l-Cuman, el-Vafi Bi'l-Vefayet ve Favatu'l-Vafeyet olmak üzere birçok tabakat kitaplarında bulunan dört yüz beyite yakın bir şiir külliyesi vardır. Bununla birlikte şiirlerinin bunlardan ibaret olmadığını çoğunun kayıp olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu eserlerde bulunan şiirleri el-Hazirî'nin Lumahu'l-Mulah'ta bedîi sanatlara örnek olarak verdiği mukattalardan ibarettir.

el-Farikî kendisinden önce yaşamış Arap şairlerinin söylemiş olduğu bütün alanlarda şiirler söylemiştir. Söylemiş olduğu şiirlerinde yaşadığı asrın edebî ve sanatsal modasına uymakla beraber kendi şahsiyeti ve zevkini ön planda tutmuştur. Söylemiş olduğu bu şiirlerinde gazel, fahr, hamriyyat, vâsf, medih, hiciv, itab ve hikem-vaaz gibi konuları işlemiştir. Biz elimizde bulunan mukattallarını duygusal, İctimaî ve edebî olmak üzere üç ana kategoriye ayırdık. Duygularını ve kendi iç dünyasını ifade ettiği gazel, fahr ve vâsf türü şiirlerini Duygusal, medih, fahr, itab, zaman ve insanlardan şikayet türü şiirlerini, insanlarla olan ilişkilerini ifade ettiği için ictimaî, hikmet-vaaz türü şiirlerini ise edebî kategorisine dahil ettik. Elimizdeki mukattallarına baktığımızda gazel, hikmet-vaaz ve şikayet şiirlerinin daha çok olduğunu görmekteyiz. el-Farikî'nin gençlik dönemine ait elimizde bilgiler olmamasına rağmen aşk ızdırabından büyük acılar çektiğini tahmin ediyoruz. Çünkü bu alandaki şiirleri içli ve duyguludur. Hikmet vaaz türü şiirlerinin çokluğunu ise onun hocalığına ve alimliğine bağlamaktayız. el-Farikî gibi alim ve bilgili bir kişinin şiirlerinde bu tür konuları işlemesi gayet doğaldır. Şikayet türü şiirlerinde ise yaşadığı asırda İslam alemindeki siyasi ve sosyal çalkantıların etkisi altında kaldığını müşahade etmekteyiz.

Söylemiş olduğu bu şiirlerinde düşünce ve anlam itibarıyla yeni bir şey getirmediğini kendisinden önceki şairlerin maânilerini tekrar etmiştir. Gazel türü şiirlerinde sevgilinin boyu fidana gözleri ceylana, yanakları güle benzetilmektedir. Kendisi aşk parangasına düşmüş bir esir sevgilisi ise güzelliğinden emin olduğu için nazlı ve acımasızdır. Hikmet-vaaz türü şiirlerinde ise İslâm düşünce sisteminin hakim olduğunu görmekteyiz. Dünya hayatının geçici ve anlamsız olduğunu, dünya musibetleri karşısında insanoğlunun acizliğini ifade etmektedir. Diğer taraftan bu dünya devaranını sürekli değişim içinde olduğu ve insanlardan kadere rıza göstermelerini tavsiye etmektedir. Bu düşüncelerini ifade ederken Kuran-ı Kerim, Hadis-i Şerif ve Arap Atasözlerinden iktibas yapıp kendi anlatım biçimiyle şiir olarak bize sunduğunu görmekteyiz. Bu durum el-Farikî'nin kültürel birikiminde İslâm

kültürünün ana kaynaklarından beslendiğini ve bu kaynaklara yeterince vakıf olduğunu göstermektedir.

el-Hasan b.Esed el-Farikî şiiirlerinde bedî sanatları ve özellikle cinas sanatını dikkati çekecek kadar çokça kullanmıştır. Hatta bu sanatı şiiirlerinde kullanabilmek için büyük bir gayretin içinde olduğunu söyleyebiliriz. Elimizdeki şiiir mukattalarına baktığımızda özellikle cinas ve bedî sanatların kullanılmadığı bir beyitini görememekteyiz. Sanki şiiirlerini bu sanatları kullanmadaki maharetini göstermek için söylemiştir diyebiliriz. Bu sebeptendir ki onun hakkında bilgi veren kaynaklar en çok cinas sanatını kullanmadaki ustalığına işaret etmişlerdir. Hatta bazı eserler el-Farikî'yi bu sanatı iyi kullanabilen şairlerin başında göstermektedirler. Bu durumun sebebine gelince yaşadığı asır Arap şiiirinde bedî sanatların çağıydı. Bedî sanatlar her ne kadar Arap Edebiyatı ile beraber doğmuşsa da asıl Abbasiler Dönemi'nde yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandı. el-Farikî'nin yaşadığı İkinci Abbasi Dönemi'nde Arap şiiiri büyük değişikliklere maruz kalmıştı. Gerek Cahiliyye gerekse Emevi Dönemi'nde birçok konuyu birden işleyen uzun kasideler yerine konu bütünlüğünü arzedemeyen mukattalar yaygın hale geldi. Daha önceki Arap şiiirinde tesadüfen görülen cinas tıbak gibi bedî sanatlar bilinçli ve sıkça kullanılmaya başlandı. Öyleki sırf bedî sanatları yapabilmek için şiiir söyleyen şairler oldu. Şiiirde manadan çok lafzî sanatlara ehemmiyet verilmeye başlandı. Bu asırın şairleri bu sanatları bir yenilik olarak telakki ettiler ve maharetlerini bu alanda göstermeye çalıştılar.

el-Farikî asrının modasına uymakla beraber şiiirlerinde cinas sanatını kendine has bir usupla kullanmıştır. Bu sanatın birçok çeşidini işlemiş fakat en çok mefruk cinas üzerinde yoğunlaşmış ve bunu müzdevic kafiyelerde uygulamıştır. İki beyitli mukattalarında her iki beyitin kafiyesini cinaslı yapmıştır İki beyitten fazla olan mukattalarında ise cinası ikişerli ikişerli kafiyelerde yapmıştır. Bazen bu uslubunun dışına çıkarak üçlü beyitlerde, altılı beyitlerde kullanmış nihayetinde عين kelimesini onbeş beyitin kafiyesinde ve farklı anlamlarda kullanarak bu alandaki maharetini ispatlayabilmiştir. Yine Luzum Mala Yelzem sanatını kullanmada aşırıya gitmiştir. Bunun yanında Tıbak, Tezyil, tarsi, tatrız,tasdir,tasri gibi lafzi sanatları kullanmaya büyük özen göstermiştir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki el-Farikî Arap diline hakimiyeti nedeniyle şiiirlerinde bedî sanatları büyük bir başarıyla gerçekleştirmiştir. Bununla beraber sırf

bediî sanatları gerçekleştirme çabası içinde olduğundan çoğu yerde tekellüfe kaçtığını ve modern edebiyat tenkitilerinin hoş karşılamadığı anlamı geri planda tuttuğunu görmekteyiz. Bu bediî sanatlar her nekadar şiire hoş bir musiki vermişse de bazı yerlerde şiirin asıl değerini veren mesajdan yoksun bir hale sokmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdu'l-Vahhab İbrahim Süleyman, **Kitabetu'l-Bahsi'l-İlmî va Masadir ed-Dirasati'l-İslamiyye**, Mekke 1406/1986.
- Ahmed Hasan ez-Zeyyat, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, Kahire 1988.
- Albayrak, Kadir, **Keldenîler ve Nasturîler**, Ankara 1997.
- Ali el-Carim-Mustfa Emin, **el-Belağatu'l-Vaziha**, İstanbul 1984.
- Ali Huseyn el-Bavvab, **Fihristu'l-Mahtutati'l-Arabiyye Fi'n-Nahv va's-Sarf va'l- Luğa va'l-Aruz, Fi Mektebeti'l-İmam Muhammed B. Suud**, 407/1987.
- Ali Muhammed Codeh el-Ğamidi, **Biladu's-Şam Kubeyli'l-Ğazvi's-Salibî**, Mekke 982.
- Anonim, **Urfa Hakkında Tabîî, Coğrafi, İctimai, İktisadi, Tarihi, Mülki Malumatı Camii Salname**, 1927.
- Arthur, J. Arbric, **Fihristu'l-Mahtutati'l-Arabiyye Fi Mektebeti Tişester Betie Dublin-İrlanda**, Arapçaya Ter: Mahmud Şakir Said, Kuveyt.
- Arafat Mitraci, **el-Cami Li Fununu'l-Luğa ve'l-Aruz**, Beyrut 1407/1987.
- el-Askerî, Abu Hilal el-Hasan b. Abdullah, **Kitabu's-Sina'ateyn el-Kitabe ve's-Şi'r**, Tah: Mufid Kumeyha, Beyrut 1981.
- Azertaş Azernuş, "İbn Esedu'l-Farikî", **Dairatu'l-Maarif Buzurg İslamî**, Tahran, 1369, Sayfa 10-11.
- el-Bağdadî, İsmail Paşa, **Hadiyyetu'l-Arifin Esmau'l-Muellifin Asaru'l-Musannifin**, İstanbul 1951, I-II.
- Barhabreause, Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, I-II.
- Barthold, W, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ter. Fuat Köprülü, Ankara 1977.
- Bedevi, Ahmed, **Ususu'n-Nakdi'l-Edebî İnde'l-Arab**, Kahire 1979.
- Bekri Şeyh Emin, **el-Beleğatu'l-Arabiyye Fi Sevbihe'l-Cedid**, Beyrut 1990.
- el-Belazuri, **Futuhu'l-Buldan**, Çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987.
- Bessam Abdu'l-Vahhabu'l-Cabi, **Mu'cemu'l-A'lam Mu'cemu Terecimin Lieşheri'r-Ricel ve'n-Nisa Mine'l-Arab ve'l-Muste'ribin ve'l-Musteşrikîn**, Limasol Kıbrıs 1407/1987.

- Beysanoğlu, Şevket, **Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları**, İstanbul 1956, I-II.
-----, **Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri**, İstanbul 1963.
-----, **Bütün Yönleriyle Diyarbakır**, İstanbul 1963.
- Bilgegil, M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Beleğat)**, İstanbul 1989.
- Brockelmann, E, **GAL**, Leipsing 1901, I-III.
- el-Buharî, Muhammed b. İsmail, **el-Camiu's-Sahih (Sahihu'l-Buharî)**,
Beyrut 1968.
- Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çev: Yıldız Moran,
İstanbul 1984.
- Corcî, Zeydan, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Çev. Zeki Meğamiz. İstanbul 1971. I-II
- el-Curcanî, Abdulkadir, **Esraru'l-Belağa**, Şerh ve Talik: Muhammed
Abdulmun'im Hafacî, Kahire 1399/ 1979.
- Çağatay, Neşet, **İslam Öncesi Arab Tarihi ve Cahiliyye Çağı**, Ankara 1982.
- Çelik, Mehmet, **Süryanî Kilisesi Tarihi**, İstanbul 1987.
- Dikici, Recep, "Farikî", **D.İ.A.** XII, 167-168.
- Dineverî, Abu Hanife Ahmed b. Davud, **el-Ahbaru't-Tıval**, Kahire 1960.
- Fazıl Halil İbrahim, **Halid b. Yezid Siretuhu ve'h-Timemetuhu'l-İlmiyye**,
Bağdat 1984.
- el-Farikî, el-Hasan b. Esed, **el-İfsah Fi Şerhi Ebyetin Muşkileti'l-İrab**. Neş.
Said el-Afğanî, Beyrut 1400/ 1980.
- el-Feyruzabadî, Necmuddin Muhammed, **el-Bulğa Fi Teracimi Eimmeti'l-
Luğa Tah: Muhammed el-Mısrî**, Kuveyt 1987.
-----, **el-Kamusu'l-Muhit**, Beyrut 1407/1987.
- Fikrî Zekî el-Cezzar, **Medchilu'l-Muellifin ve Alemu'l-Arab Hatta 'am 1215
H./ 1800 M.** Riyad 1991, I-IV.1
- Fischer, A, "Kays-Aylan", **İ.A.**, VI, 674-482.
- Günaltay, M. Şemseddin, **Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**, Ankara 1987.
- el-Hamevî, Yakut, **Mucemu'l-Bulden**, Beyrut, I-V.
-----, **Mucemu'l-Udeba**, Beyrut 1963, I-XX.
- el-Hansarî, Muhammed Bakır el-Musevî, **Ravzatu'l-Cannet Fi Ahvali'l-Ulame
va's-Sadat**, Tah: Esedu'l-Lah İsmailiyyan, Beyrut 1991, I-VIII.
- Hasan İbrahim Hasan, **Tarihu'l-İslam**, Kahire 1964. I-II.

- el-Haşimî, Ahmed, **Cevahiru'l-Belağa Fi'l-Maanî ve'l-Beyan ve'l-Bedi**, İstanbul 1984.
- el-Hazirî, Abu'l-Ma'âlî Saad Dallalu'l-Kutub, **Lumahu'l-Mulah**, Yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, Kayıt No: 4246, 178 Varak.
- Hilal Nacî, **el-Hasan b.Esed el-Farikî Hayatuhu va's-Sababa Min Şi'rihi**, Riyad 1398/1978.
- Hittî Phl. K. , **Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev. S. Tuğ, İstanbul 1980, I-IV.
- İbnu'l-Adîm, Kemelu'd-Din, **Buğyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb**, İstanbul 1989 , I X .
- İbnu'l-Azrak, el-Farikî, **Tarihu'l-Farikî**, Beyrut 1963.
- İbnu'l-Esir, **el-Kamil Fi't-Tarih**, Beyrut 1982 , I-XII.
- , **Usudu'l-Ğaba Fi Marifeti's-Sahabe**, Beyrut, I-V.
- İbn Hallikan, **Vefayatu'l-Ayan ve Anbe Abnau'z-Zemen**, Beyrut 1988.
- İbnu'l-İmad, Abu'l-Feth Abdülhay, **Şezaratu'z-Zeheb Ahbar Men Zeheb**, Beyrut, I-II.
- İbn Manzur, Cemalu'd-Din Muhammed, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut 1410/1990, I-XV.
- İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Beyrut 1988, I-XIV.
- İbnu's-Sabunî Cemaluddin, **Tekmiletu İkmeli'l-İkmel Fi'l-Enseb ve'l-Esma va'l-Elkab**, Tah: Mustafa Cevvad, Bağdat 1957.
- İbn Sad, **et-Tabakatu'l-Kubra**, Beyrut I-VIII.
- İbn Tağrıberdî, **en-Nucumu'z-Zahira**, Mısır 1956, I-XVI.
- el-İsfahanî, el-Katib, **Haridetu'l Kasr ve Ceridetu'l-Asr**, Tah.Şükrü Faysal, Dimaşk 1959, I-II.
- İşıltan, Fikret, **Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan h.210=m.825 e Kadar)**, İstanbul 1960.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 1972.
- Kahhale, Ömer Rıza, **Mu'cemu Kabeili'l-Arab**, Beyrut 1982, I-V.
- , **Mucemu'l-Muellifin**, Beyrut 1993, I-IV.
- , **El-Mustedrak Ala Mu'cemi'l-Muellifin**, Beyrut 1985.
- Katib Çelebî, **Kaşfu'z-Zunun**, Beyrut 1990, I-V.

- el-Kazvinî, Muhammed b. Abdurrahman, **el-İzah Fi Ulumu'l-Belağa**, Şerh ve Talik: Abdu'l-Munim Hafacî, 1400/ 1980.
- Keklik, Nihat, **İslam Mantık Tarihi ve Farabî Mantığı**, İstanbul 1969-1970, I-II.
- Kındermann, H., "Rebia ve Mudar", **İ.A.**, IX, 653-656.
- el-Kıftî, Cemaluddin, **Enbehu'r-Ruvat Ala Anbau'n-Nuhut**, Tah: Abu'l-Fazl İbrahim, Beyrut 1986.
- Köymen M.Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri**, Ankara 1987.
- Kudeme b. Cafer, **Nakdu's-Şir**, İstanbul 1306.
- el-Kutbî, Muhammed b. Şakir, **Fevatu'l-Vafeyet**, Tah: İhsan Abbas, Beyrut 1973.
- Lastrinch, Keey, **Buldanu'l-Hilafeti's-Şarkiyye**, Arapçaya Ter: Beşir Fransis-Corcis Avvad, Beyrut 1985.
- el-Marağî, Ahmed Mustafa, **Ulumu'l-Belağa**, Beyrut 1984.
- Marî. b. Süleyman **Ahbaru Batariketi'l-Kursi'l-Meşrik Min Kitebi'l-Muceddel**, Roma 1899.
- Mınorsky, "Meyyafarikîn", **İ.A.** VIII, 195-201.
- Muhammed Abu'l-Anvar, **eş-Şi'ru'l-Abbasi Tatavvuruhu va Kiyemuhu'l-Fenniyye**, Kahire 1987.
- Muhammed Mandur, **en-Nakdu'l-Manhecî İnde'l-Arab va Manhacu'l-Bahs Fi'l-Adeb va'l-Luğa**, Kahire .
- Muhammed el-Muhtar Valed Abahu, **Tarihu'n-Nahvi'l-Arabî Fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib**, 1417/ 1996.
- Muhammed Ğuneymî Hilal, **en-Nakdu'l-Edebî'l-Hadis**, Beyrut 1982.
- Muhammed İbrahim el-Benna, "el-İfsah Fi Şerhi Ebyetin Muşkileti'l-İrab", **Macelletu'l-Mahadi'l-Mahtutati'l-Arabiyye**, Kahire 1978, Sayı, II, Sayfa 347-384.
- Muhammed es-Seyyid el-Vakil, **Cavlatun Tarihiyyetun Fi Asri'l-Hulefei'r-Raşidin**, Cidde 1987.
- Muhammed Mustafa Haddara, **eş-Şir Fi Sadri'l-İslam ve'l-Asri'l-Emevî**, Beyrut 1995.
- Mustafa eş-Şak'a, **eş-Şi'r ve's-Şu'ara Fi'l-Asri'l-Abbasi**, Beyrut 1986.

- Omar Farruh, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî, Min Matlai'l-Karni'l-Hamis el-Hicrî İle'l-Fethi'l-Osmanî Fi'l-Meşrik**, Beyrut 1989, I-VI.
- es-Sabunî, Abdulvahhab, **Uyunu'l-Muellefet**, Neş. Muhammed el-Fahurî, Halep 1982.
- Schleifer, J. "Bekir", **İ.A.**, II, 454-458.
- Sadık İbrahim Arcun, **Osman b. Affan**, Cidde 1981.
- es-Safedî, b. Aybek, **el-Vafî Bi'l-Vafeyet**, Tah. Şükrü Faysal, Beyrut 1992, I-XX.
- Sarıkcıoğlu, **Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, İstanbul 1983.
- Sevim, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara 1993.
- es-Sekkakî, Abu Yakub Yusuf b. Bekr, **Miftahu'l-Ulum**, Talik, Naim Zerzur, Beyrut 1403/ 1983.
- es-Seyyid Abdullah Anvar, **Fihrist Kütübhane-i Millî Tahran (Arabî)**, Tahran 1977, I-VII.
- Sezgin, Fuat, **GAS**, Leiden 1984.
- Sıbt b. el-Cevzî, Şemsuddin Yusuf, **Miratu'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan**, Haydarabad 1951, I-II.
- es-Suyutî, Abu Bekr, **Tarihu'l-Hulefa**, Tah: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid.
- es-Suyutî, Celalu'd-Din, **Buğyetu'l-Vuat Fi Tabakati'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât**, Tah: Muhammed Abu Fazl, 1964, I-II.
- Şavkî Davf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî VI Asru'd-Duval ve'l-İmarat Mısır-eş-Şem**, Kahire 1984.
- , **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî V Asru'd-Duval ve'l-İmarat el-Cezira'l Arabiyya - el-İrak-İran**, Kahire 1980.
- , **el-Fen ve Mezehibuhu Fi'ş-Şiri'l-Arabî**, Kahire 1976.
- , **el-Mederisu'n-Nahviyye**, Kahire 1968.
- Şeşen, Ramazan, **Harran Tarihi**, Ankara 1956.
- et-Taberî, Abu Cafer Muhammed, **Tarihu't-Taberî**, Tah. Muhammede Abu'l-Fida, Beyrut 1982, I-XII.
- Taha Hüseyin, **Min Tarihi'l-Adebi'l-Arabî**, Beyrut 1991. I-II.
- Tahiru'l-Mevlevî, **Edebiyat Luğatı**, Neşre Hazırlayan: Kemal Edib Kürkçüoğlu, İstanbul 1973.

- Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul 1993.
- Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vakay-I Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Türkçeye Çev: Hrant D. Andreasyan, Ankara 1987.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, İstanbul 1935.
- Wellhausen, Julius, **İslamın En Eski Tarihine Giriş**, Çev: Fikret İşıltan, İstanbul 1960.
- el-Yafîî, Abdullah b. Esad, **Miratu'l-Cinan ve İbratu'l-Yakzan Fi Marifet Ma Yutabar Min Havadis'z-Zemen**, Mekke Yakubî, **Tarihu'l-Yakubî**, 1992, I-II.
- el-Yemenî, Abdülhakî b. Abdülmecid, **İşaratu't-Tayin Fi Tearacimi'n-Nuhat Ve'l-Luğaviyyin**, Tah: Abdülmecid Diyab, Riyad 1406/1986.
- Yıldız, Hakkı Dursun, (Redaktör) **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul 1992, I-XIV.
- Yınanç, Mükrimin, "Diyarbakir" **İ.A.**, III, 610.
- Yusuf el-İş, **ed-Devletu'l-Emeviyye ve'l-Ahdesu'l-Lati sabekethe İbtidaen Min Fitneti Osman**, Dimaşk 1988.
- ez-Zehebî el-Hafız, **el-İbar Fi Haberi Men Ğabar**, Tah: Muhammed Zağlul, Beyrut 1985, I-IV.
- ez-Zehebî, Şemsuddin b. Muhammed, **Siyer Alamu'n-Nubela**, Beyrut 1986, I-XX.
- ez-Zerkeşi, Muhammed Abdullah, **Ukudu'l-Cuman Ala Vefeyeti'l-Ayan**, Yazma Süleymaniyye, Fatih Bölümü, Kayıt No: 4434, 364 Varak.
- Zettersteen, K. V., "Ukeyliler", **İ.A.** XIII, 18-19.
- , "Mervaniler" **İ.A.** VII, 780-781.
- ez-Zemahşerî, **Esasu'l-Belağa**, Tah: Abdurrahim Mahmud, Beyrut.